

**ankara**

**IBM**



ANKARA  
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

## HENRI BERGSON DÜŞÜNÇESİNDE DUYGU

Kübra ŞENTÜRK BAHŞI

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Nurten GÖKALP

YÜKSEK LİSANS  
FELSEFE ANABİLİM DALI

TEMMUZ – 2019

**HENRI BERGSON DÜŞÜNCESİNDE DUYGU**

**Kübra ŞENTÜRK BAHŞI**

**YÜKSEK LİSANS  
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**HAZİRAN 2019**

Kübra ŞENTÜRK BAHŞI tarafından hazırlanan “Henri Bergson Düşüncesinde Duygu” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından ~~OY BİRLİĞİ~~ / OY ÇOKLUĞU ile Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

**Danışman:** Prof. Dr. Nurten GÖKALP

Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

**Başkan:** Doç. Dr. Beyhan ZABUN

Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

**Üye:** Dr. Öğr. Ü. Sengün Meltem ACAR

Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

**Tez Savunma Tarihi:** 31/07/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....  
f. zaiif

Prof. Dr. Figen ZAIİF

Enstitü Müdürü

## ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.



Kübra ŞENTÜRK BAHŞI

14.05.2019

Henri Bergson Düşüncesinde Duygu  
(Yüksek Lisans)

Kübra ŞENTÜRK BAŞI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Çalışmamızda Henri Bergson'a göre duygu konusu ele alınmıştır. Bu kapsamda Henri Bergson'un sistemi içerisinde duyguyu nasıl ele aldığını, kavramları içerisinde nasıl konumlandığını ve duyguya verdiği önemi incelemeye çalıştık. İnsanın bütün olarak incelenmesi gerektiğini genel olarak ifade eden Bergson sisteminde duygu ve insanı ayrı düşünmek olanaksızdır. Bu çerçevede insanın duyguları da bir bütün oluşturur. Bergson sistemini kurarken kavramlarını da bütünlük içerisinde vermeye çalıştık. İnsanın ruhu amacı olan özgürlüğü gerçekleştirebilmek için bedeni bir araç olarak kullanır ve yöntemi sezgidir. Sezgi bize bilginin kendisini verir. Bergson'a göre gerçeklik süredir ve biz bunu sadece sezgi ile kavrayabiliriz. Âlemde sürekli bir akış ve sürekli bir değişim vardır. İnsan maddenin dışına çıkar ve süreyi yaşar. Süre esas nedendir. Süre bölünmez. Matematiksel değerlerle ifade edilemez. Maddenin içinde kaldıkça insan mekaniklikten kurtulamaz. Mekaniklik insanın belli kalıplar içerisinde yaşamasına sebep olur. Bu durum da özgürlüğü ortadan kaldırır. Determinizme sebep olur. Determinizm ile insanın duyguları geri plana atılır. İnsan maddeden kurtulup özüne uygun konuma geldiğinde duygusal olarak da özgür olacaktır. Materyalist bir dünyada insanın duygularına çok yer yoktur.

Bilim Kodu : 110905  
Anahtar Kelimeler : Duygu, İnsan, Sezgi, Süre, Özgürlük  
Sayfa Adedi : 75  
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nurten GÖKALP

# EMOTION IN THE THOUGHT OF HENRI BERGSON

(M.Sc. Thesis)

Kübra Şentürk BAHŞI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

July 2019

## ABSTRACT

The subject of emotion was discussed in our study according to Henri Bergson. In this context we studied that how Henri Bergson handles emotion within his system, how to position them in and the importance he gives to emotion. According to bergson system who generally declares that the human beings should be examined as a whole, it is impossible to separate emotions and people. So human emotions also form a whole. When presenting the Bergson system we aimed to give the concepts in integrity. Human spirit uses the body as a tool to achieve the purpose of freedom and the uses the intuition as a method. Intuition gives us knowledge itself. Reality is time according to Bergson and we can only grasp it with intuition. There has a continuous flow and a continuous change in the the existence. Human get outside of matter and live the time. Time is fundamental reason. Time is indivisible. Cannot be expressed in mathematical values. As long as stay in the matter human cannot escape mechanization. Mechanization, causes human to live in certain patterns. This situation also eliminates freedom. Causes determinism. With Determinism human's emotions trivialized. Human being will be emotionally free when excludes from matter and get proper position to its essence. There has no place for human's emotions in a materialist world.

Science Code : 110905  
Key Words : Emotions, Human, Intuition, Time, Freedom  
Page Number : 75  
Supervisor : Prof. Dr. Nurten GÖKALP

## TEŐEKKÖR

Uzun soluklu alıőmamda değerli fikirlerini, yardımlarını ve anlayıőını benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Nurten Gökölđ'e ve her türlü destekleriyle sürekli yanımda olan ailem ve eőime teőekkürlerimi bir borç bilirim.





## İÇİNDEKİLER

	<b>Sayfa</b>
ÖZET .....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER .....	vii
1. GİRİŞ .....	1
2. HENRI BERGSON'DA DUYGU KAVRAMININ OLUŞUMU .....	3
2.1. Henri Bergson'un Hayatında Duygu .....	3
2.2. Henri Bergson'un Felsefesi .....	4
2.3. Bergson Düşüncesinde Duyguyu Temellendiren Kavramlar .....	10
2.3.1. Sezgi .....	10
2.3.2. Süre .....	11
2.3.3. Madde.....	13
2.3.4. Sanat .....	14
2.3.5. Hayat Hamlesi .....	15
2.3.6. Bellek .....	17
2.3.7. İçgüdü.....	20
2.3.8. Ruh .....	23
3. FELSEFE VE DUYGU.....	25
3.1. Felsefe Tarihinde İnsan ve Duygu ilişkisi .....	25
4. BERGSON'DA DUYGU.....	37
4.1. Bergson'da İnsan ve Duygu.....	50
4.2. Bergson Ahlakında Duygunun Yeri .....	57
4.3. Bergson'da Din ve Duygu .....	61
5. SONUÇ VE ÖNERİLER .....	67

	<b>Sayfa</b>
KAYNAKLAR .....	71
ÖZGEÇMİŞ .....	75



## 1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Henri Bergson'un düşüncesinde duygunun yerini ve etkisini tespit etmektir.

Bergson'un insanı maddi bir varlık olmaktan öte ruha sahip bir varlık olarak ele alması ve insanın insani özelliklerini incelemesi, onun yaşadığı dönem düşünce yapısından oldukça farklıdır. Bu kapsamda insan daha bütünsel ele alınmıştır. İnsan tek bir yönden incelenemez.

İnsanı incelerken onun maddi yanının dışında duygusal boyutunun da olduğu açık bir durumdur. Günlük yaşantımızda da attığımız her adımda verdiğimiz her kararda duygu ele alınması ve ihmal edilmemesi gereken bir kavramdır. Bu çerçevede insanı incelerken döneminin düşüncesinden farklı bir yaklaşım sergileyen Bergson, duygu kapsamında ele alınmalıdır.

Materyalizmin yükseldiği bir dönemde, Bergson'un duyguya önem veren yaklaşımının, insanı mekanik yaklaşımdan kurtarması önemli görülmektedir. Zira insan hayatında önemli yer kaplayan duygu durumları insanı, insanlığı ve tüm düşün dünyasını derinden etkiler. Duygularımız, günlük hayatımızda verdiğimiz kararları etkilerken, yaşamımızı yönlendiren bir nitelik taşımaktadır.

Genel olarak baktığımızda materyalist bir görüşte duyguya yer bulmak oldukça güç bir iştir. İnsanın özünü maddi âlemlerle sınırlamak Bergson açısından olanaksızdır. O her şeyin maddi alana indirgenmesini eleştirir. Bu nedenle materyalist tavrın karşısında durur. İnsanın, insan olarak belki de en önemli özelliklerinden birisi olan duygu, Bergson düşüncesinde önemli bir yer alır.

Bergson her şeyden önce bir psikologdur. İnsanın iç halleri ile ilgilenmiştir. Bu sebeple insanın duygu boyutuna önem vermiş ve duyguların iç bende gerçekleştiğini düşünmüştür. O kendine has bir üsluba sahiptir. Edebi anlamda da değerli eserler ortaya koymuştur. Eserlerinde benzetme ve sembollere, biyoloji temelli örneklemelere de yer vermiştir. "Bergson'a göre hayat hamlesi, kendisini biyolojik düzlemin ötesinde, bunlara ek olarak psikolojik bir boyutta açar. Böylece yaratıcı evrimin, biyolojik hayat katmanına psikolojik

katmanı da ilave eder.”<sup>1</sup> Biyoloji ve psikoloji alanlarını bir araya getirerek önemli çıkarımlar yapar.

Bergson insanın kendisini gerçekleştiren bir yapıda olduğunu ve bunu da özgürce ruhunda oluşturacağını düşünür. İnsanın kendisini sezgi yöntemini kullanarak gerçekleştirebileceğini ve bu gerçekleştirmede hayat hamlesi ile özüne ulaşabileceğini düşünmüştür. Ruhsal alanda kendisini gerçekleştiren insan, özüne ulaşan insanda duygu boyutu da akış içerisinde şekillenir.

Bergson’un düşüncesinde akış içerisinde şekillenen duyguyu ele alırken eserleri dahilinde düşüncesine ulaşmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın amacı, insanın özüne uygun olan duygu durumlarını Bergson düşüncesi çerçevesinde ortaya koyarak insanın duygu boyutunun önemini vurgulamaya çalışmaktır.

---

<sup>1</sup> Korlaelçi, M., Türer, C. (2012). Felsefe Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, s 316

## 2. HENRI BERGSON'DA DUYGU KAVRAMININ OLUŞUMU

### 2.1. Henri Bergson'un Hayatında Duygu

Bir düşünürün düşünce yapısı, felsefi sistemi ve hayata bakışı yaşam koşullarından izler taşımaktadır. Bergson'un duygu kavramını ele alırken hayatının duyguyu nasıl şekillendirdiğini görmemiz gerekmektedir.

Duygusal boyutu, yaşantısında önemli kararlarında kendisini göstermiştir. “Henri Bergson 08 Ekim 1859 tarihinde Yahudi kökenli Polonyalı bir baba ile İrlandalı bir annenin çocuğu olarak Paris'te dünyaya gelmiştir. Yahudi bir aile de dünyaya gelmiş olmasına rağmen, din konusunda bütün hayatı boyunca liberal denebilecek dini inançlara sahip olmuştur. Hatta orta yaşlarından sonra Hristiyanlığa ve özellikle Katolikliğe eğilim göstermiştir. Çünkü o, Katolikliği, Yahudiliğin kusursuz bir bütünleşmesi olarak görmüştür. 2. Dünya savaşında zulme uğrayan Yahudilere destek olmak için din değiştirmez. Yahudi düşmanlığının büyümemesi şartı ile vaftiz olacağını söylemesine rağmen Yahudi düşmanlığı son bulmadığı için bu vaadini gerçekleştirememiştir.”<sup>2</sup> Dini anlamda farklı bir düşünceye sahip olmasına rağmen düşünce ve duygularıyla hareket etmiş, dinini değiştirmemiştir.

Hayati seçimlerinde, kararlarını verirken sadece akılcı bir tutum sergilememiştir, kendisini mutlu eden alanlara kaymıştır. “Dokuz yaşına kadar İngiltere'de yaşamıştır. Matematiğe ve fiziğe ilgi göstermiştir. Condercet'de, Fransa'da lise eğitimini tamamlamıştır. Pascal'ın çözmeden bıraktığı bir problemi çözerek matematik ödülünü almıştır. Matematiği yorucu bularak felsefeye yönelmiştir. Matematik hocası bunun bir delilik olduğunu ve onun bir felsefeci olamayacağını bir matematikçi olabileceğini ifade ederek ona tepki göstermiştir.”<sup>3</sup> Bu en önemli göstergesidir kendisini felsefede daha mutlu hissetmiş ve duygularını dinlemiştir.

Felsefe eğitimi almıştır. Evrimden çok etkilenerek önce biyoloji alanında çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde maddeciliği incelemiştir. Sonra felsefe dersleri vermiştir.

Karşılaştığı isimler düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Duygu konusunda özgür insanın önemini ortaya çıkmasını desteklemişlerdir. “Ecole Normale Supérieure'a girmiştir. Burada Jaures, Durkheim gibi isimlerle sınıf arkadaşı olmuştur. Koyu bir Katolik olan ve dönem pozitivist düşüncesini eleştiren Ollé-Laprune ve determinist bilim ve dünya

<sup>2</sup> Gündoğan, A. O. (2013). Bergson. (3. Basım). İstanbul: Say Yayınları, 15

<sup>3</sup> Gündoğan, Bergson, a.g.e., 15

görüşü karşısında zorunsuzluğu savunan Boutraux ile burada tanışmıştır.”<sup>4</sup> Stuart Mill ve Herbert Spencer’in düşüncelerinden de etkilenmiştir. Öğrenimini tamamlayarak liselerde felsefe öğretmenliği yapmıştır.

Hayatını şekillendiren düşünce yapısı önemli görevlerde yer almasını sağlamıştır. “1888 yılında doktora tezini tamamlamıştır. Mezun olduğu okulda 1886’dan 1900’e kadar çalışmış ve yine bu tarihte Collège de France’da profesör olmuştur. 1901’den itibaren Ahlaksal ve Siyasal Bilimler akademisine, 1914’te de Fransız akademisine üye seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra Cenevre’de kurulan Milletler Cemiyetinde dokuz üyelik bilimsel işbirliği komisyonuna başkan olmuştur. Onun böyle bir göreve getirilmesinde savaş sırasındaki yazılarının ve ABD’deki konferanslarının etkili olduğu söylenebilir. Ancak şiddetli romatizma ağrılarının neden olduğu sağlık sorunlarından dolayı bu görevinden 1924’te ayrılarak Paris civarındaki evinde yaşamaya başlamıştır.”<sup>5</sup>

Hayatının son döneminde geçirdiği rahatsızlıklar duygusal anlamda onu etkilemiş ve toplumdaki kendisini uzaklaştırmasına sebep olmuştur. “1924’te başlayan münzevi hayatı sekiz yıl sürmüştür. Bu zaman zarfında toplumla olan ilgisini büyük bir oranda kesmiştir. “Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı” isimli eserini bu dönemde yazmıştır. 1928 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan Bergson ömrünün son yıllarında geçirdiği felç nedeniyle her şeyden uzaklaşarak 04 Ocak 1941’de Paris’te ölmüştür.”<sup>6</sup>

Yaşamının her döneminde duyguya verdiği önemin kararlarına yansıdığını görmek mümkündür. Savunduğu düşüncelerin ardında durmuş ve hayatının her ayrıntısını şekillendirirken bir bütünlük ortaya koymuştur.

“Fransa’nın Alman işgaline uğradığı ve her yerde antisemitizmin at koşturduğu sırada, kukla hükümetin kendisine özel ayrıcalıklı bir işlem yapmasını kesinlikle reddetti. Fransız devletinden aldığı bütün diploma, ödül ve madalyaları geri vererek o da kendisini Yahudi olarak kaydettirmek için kuyruğa geçti. Soğuk bir kış günü saatlerce kuyrukta beklemekten dolayı üşüterek hastalandı ve birkaç gün sonra 4 Ocak 1941 de zatürreeden öldü.”<sup>7</sup>

## 2.2. Henri Bergson’un Felsefesi

Bergson’un duyguya yaklaşımını ifade ederken bu kavramın sistemi ile bütünlük taşıdığını görmemiz mümkündür. Bu sebeple genel bir çerçeveden felsefi bakışını ortaya koymak

<sup>4</sup> Gündoğan, Bergson, a.g.e., 16

<sup>5</sup> Gündoğan, Bergson, a.g.e., 18

<sup>6</sup> Gündoğan, Bergson, a.g.e., 19

<sup>7</sup> Yıldız, D. (2006). Henri Bergson’un Felsefesi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 32

gerekmektedir. Bergson felsefi olarak idealist ve realist yaklaşımlara uzak bir noktada konumlanır. İmgeler vardır çevremizde ve bunların birbirleriyle bir etkileşimleri vardır. Bergson bu etkileşime, doğa yasaları olarak ifade eder. Gerçekçiler evrenden yani tek bir düzlemden yola çıkarlar ama başka sistemlerde vardır. İdealist görüşte bedeni temel alır. İkisi de sonuca varamazlar. Çünkü ikisi de birbirini dışlamaktadır. Ne idealizmi gerçekçilikten nede gerçekçiliği idealizmden çıkarsamak mümkündür.

Bergson'un yaklaşımı daha bütünlükçü bir yapıdadır:

“Bergson bu derslerinde, o zamana kadar felsefenin daha çok ta'lili ve mücerret yollarla halline çalıştığı meselelerin canlı ve sıcak bir lisanla birer birer açarak, zengin bir ruh tecrübesinin her türlü verimli malzemesiyle kontrol ede ede izah ediyor, felsefeyi bir taraftan ilmin kuru, hareketsiz kalıbı halinden kurtarıırken, diğer taraftan da eski metafiziğin sırf lisanla örülen bir mefhum nesci olmaktan çıkarıyor, adeta bir hava gibi ruhla teneffüs ettiriyor, bir tarih gibi yaşatıyor, kan gibi vücutta gezdiriyordu.”<sup>8</sup>

Bergson akıl ve zihin dışında, gerçeğin bilgisine ulaşmada sezgiyi ortaya koyarak entelektüalist-rasyonalist anlayışı sarsar. Sezgisinin kaynağının Platon olduğu görüşleri bulunmaktadır.

Genel olarak baktığımızda Bergson sistemini kurarken bazı düşünürlerin görüşlerinden etkilenmiştir. Onun sistemini etkileyen isimleri, hangi noktalarda Bergson'u etkilediklerini incelemek gerekmektedir.

Bergson'u Platon sezgiye yaklaşımı ile etkilemiştir. Platon'a göre, dış dünyada var olanlar sürekli değişir. Böylece aynı şey farklı koşullarda farklı şekiller alır. Duyularla algılanan duyusal dünya kalıcı tutarlı değildir. Gerçekten var olamaz sadece görünüşlerden ibarettir. Duyu yoluyla algılanan bireysel nesnelere Platon'a göre gerçekten var değildir. Onlar mutlak ve kalıcı olanın görünüşleridirler. Gerçekten var olan idealardır. Duyular vasıtasıyla değil de düşünce ve akılla bildiğimiz idealar ayrı bir dünyada var olurlar. “Aynı nesnelere sudayken kırık, çıkardığımızda düz görünür. Renk yanılmasıyla bir şeyi içbükey ya da dışbükey görür kişi. Bunlar içimizde bir karışıklığa neden olur kuşkusuz. Gölge resimler, göz boyamalar, hokkabazlıklar benzeri nice oyun algı doğamızdaki bu aksamadan yararlanır.”<sup>9</sup> Platon burada da belirttiği gibi dış dünyadaki nesnelere insanları yanıltacağını düşünmüştür. Bergson sadece maddi dünya ile doğru bilgiye

<sup>8</sup> Somar, Z. (1939). Bergson Hayatı, Felsefesi, ilk Eserleri. İstanbul: Sühulet Kitabevi, 38

<sup>9</sup> Platon, (2007). Devlet (Çev. Nurten Tunç). Oda Yayınları, 329

ulaşamayacağımızı, sezgi ile öze ulaşabileceğimizi belirtirken benzer bir yaklaşım sergilemektedir.

Bergson, yöntem oluşturma konusunda Kant'tan etkilenmiştir. J. J. Rousseau'nun entelektüalizme karşı duyguyu savunması Bergson ile benzerlik taşımaktadır.

Eserlerini ortaya koyarken temel bazı kavramların üstünde durur. Bilinci ve hayatı bir akış içinde değerlendirir. Bergson önce varlığın yapısını tahlil eder. O, döneminde ağır basan görüşleri eleştirmiştir ve maddi evrenin varlığının yanında derin anlamların metafizik aracılığı ile kavranabileceği bir hayatın varlığını savunur. Bu hayat durgun değildir. Felsefe hayatın dinamik kısmını anlamalıdır.

Bergson entelektüalistleri de eleştirir. Bergson'a göre zekâ ancak maddeye hâkim olabilir. Hayatı anlamaya uygun değildir. Bu nedenle sadece zekâ yeterli değildir. "Bergson, felsefeye zekânın içgüdü ile kaynaşmasından doğan ve 'sezgi'denilen bir bilgi vasıtasını katarak birinci yolu seçmiş oldu"<sup>10</sup>, hayatın sadece zekâ ile anlaşılabilirliğini savunan indirgemeci tavrı eleştirir. Onun düşüncesine göre hayat sezgi ile kavranabilir.

"O sistemini kurarken birçok filozoftan ve felsefe tarihi birikiminden faydalanmış; eleştirdiği hatta reddettiği sistem ve düşünürlerden de yararlanmış, eleştirdiği noktaların alternatiflerini kendi sisteminde teklif etmiş ve böylelikle zengin bir düşünsel yapı ortaya koymuştur."<sup>11</sup>

İnsanın sınırlandırılmasını eleştirmiştir. İnsan özgür olduğu sürece kendi özüne ulaşabilir. Özgür olmayan insan bir nevi dalgınlıkta gibidir. Özüne ulaşabilmesi onun farkındalığının artmasından geçer. "Bergson'a göre bilimsel bilgiden başka bir bilgi daha vardır; felsefi bilgi. Zekâdan ayrı bir bilgi vasıtası daha vardır; sezgi."<sup>12</sup> Sezgi öze ulaşmada önemli bir araçtır.

Bergson düşüncesinin belki de en temel kavramı sezgidir. Sezgiye ulaşmak için duyular ve şuur alanının dışına çıkmaya gerek yok. Duyularımızın ve şuurumuzun bizi soktukları alan kendinin gölgesidir. Felsefe bizi hayata döndürür. Felsefe bu açıdan ilmin tamamlayıcısıdır. İlim hazzı vadederken felsefe sevinci sağlar. Bergson sezgiyi şöyle ifade eder, "kendisinde biricik ve tarif edilmez olan şeyle birleşmemizi temin için, bizi bir varlığın içine sürükleyen zihni sempatiye sezgi diyoruz." Böylece ruhla madde arasındaki engel ortadan kalkar.

<sup>10</sup> Bayraktar, L. (2010). Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi, İstanbul: Dergah Yayınları, 28

<sup>11</sup> Korlaelçi, Felsefe Tarihi, a. g. e. , 315

<sup>12</sup> Bayraktar, Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi, a. g. e. , 30



Bergson'a göre, sezginin ortaya koyduğu bilinç mekânda değil de zamanda ortaya çıkar. Dışsal zaman maddi âleme ait olan zamandır. Gerçek zaman ise içsel âleme aittir. Simgesel zaman olan dışsal zaman bölünebilir. Bergson içsel zamanın sezgi aracılığı ile anlaşılabilirliğini düşünür. "Süre sayıyla ölçülemez, uzayın terimleriyle ifade edilemez olan gerçek zamandır, yorulduğumuzda, sıkıldığımızda, korktuğumuzda, sevindiğimizde, umutlandığımızda, farklı hızlar kazanan ölçüsüz tekilliğin zamanıdır. O, simgelerin dolayımıyla değil, sezginin dolaysızlığında yakalanabilir."<sup>13</sup> Sezgi doğru bilgiye ulaşmada etkilidir.

Sezgi bizim gerçek olana ulaşmamızı sağlarken zekâ ayırır, düzene koyar, yaratmaz. Zekâyâ bir madde gerekir. Bu madde de zekâyâ duyularla gelir. Felsefe kavrayışlarımızdan hazırlanmış genel fikre çevrilmiş olanı getirir. Yani zekânın getirdiği verileri kullanır.

Zekânın getirmiş oldukları gerçeğe ulaşmada yeterli olmayacaktır. Bergson'a göre gerçeklik sanatta daha doğrudan doğruya görülür. Gerçekliğin daha iyi kavranabilmesi için felsefenin rolü dikkatimizi yön değiştirmektir, o gerçekliği kavramaya çalışır. Sanat kavrayışımızı genişletir. Bergson için sanatla daha kolay ulaşabileceğimiz doğru bilgiye ulaşabilmek için tabiata uygun gibi görünen bazı düşünce alışkanlıklarından kurtulmak gerekir. Her hareket her değişiklik bölünmezdir. Hareket gerçeğin ta kendisidir. Hareketsizlik iki eşyanın, aynı hızla, aynı yönde, iki paralel yol üzerinde yürüdüklerinde olur.

Bölünmez olan hareketlilik içerisinde, "Felsefe yapmak, düşünce işinin alışılmış doğrultusunu tersine çevirmekten ibarettir."<sup>14</sup> Zihnimizin kuruluşu kendi eserimizdir. Her hakikat gerçeklik arasından açılmış bir yoldur.

İnsan şahsiyetini akışkan bir zaman içerisinde kazanacaktır. Bergson düşüncesinde, dünyada net olarak var olan, süredir.

Bütün varlıklar süre içinde oluşur. Gerçek süre ise benliğimizdedir. "Her şey süre içinde ve her şey süreden ibaret olduğuna göre metafiziğin bütün meselelerini içkinlik vasıtasıyla halletmek zorunda kalkıyoruz."<sup>15</sup>

<sup>13</sup> Deleuze, G.. (2010). Bergsonculuk (Çev. Hakan Yücefer ). Otonom yayıncılık (Eserin orijinali 1966'da yayımlandı), 26-27

<sup>14</sup> Bergson, H.. (1959). Düşünce ve Devingen (Çev. Miraç Katırcıoğlu). Maarif Basımevi(Eserin orijinali 1934'te yayımlandı), 257

<sup>15</sup> Topçu, N.. (2006). Bergson. (4. Basım). İstanbul: Dergah Yayınları, 47

Süre içerisinde oluşan her şeyden kâinat oluşur ve Bergson'a göre insan kâinatın özetidir.

Süre dışında maddi varlıklar nedensel bir düzen getirecektir. Var olan düzen bizi alışkanlıklara yönlerecektir. "Felsefe yapmak, düşüncenin işleyişinin olağan istikametine müdahale etmektir."<sup>16</sup> Bu sayede var olan düzen içerisinde insanların düşünmesi gereken şeylerin dışına çıkarak kendi özlerine dönebilirler. "sabit olandan hareket edene doğru giden hazır kavramlarıyla simgesel bilgi izafidir, yoksa hareketin içine kendini yerleştiren ve bizzat şeylerin hayatına kendini uyarlayan sezgisel bilgi değildir. Bu sezgi bir "mutlak"a erişir.

Akış içerisinde yaşamın değişken akışını kesen yinelemeler komik durumu ortaya çıkartır. Yaşamda ya da tiyatrodada tersine çevirmede bizi güldürür. Başka bir taraftan olayları ele alır ve birbirinden farklı iki ayrı dizinin birbirinin içine geçmesi karışması da komiğin ortaya çıkmasına neden olur.

Tüm bu olaylarda ortak olan tek bir yan vardır. Yaşam makineleştikçe yani olaylar yinelenedikçe ya da diziler karıştırıldıkça, bölünmeden bir süreklilik içinde ilerlemedikçe yani nesnelerin dalgınlığı aracılığıyla komiklik oluşur.

Onun canlı ve akıcı bir üslubu olduğundan fikirlerinin algılanması noktasında tüm eserleri gözden geçirilmelidir. Çünkü onun tüm fikirleri tek bir esere değil birçok esere dağılmış olarak bulunur. O psikolojik temellere dayalı bir metafizik kurmaya çalışır.

Eserleri;

Felsefi sistemini ortaya koyabilmek ve duyguya yaklaşımını netleştirebilmek için kaleme aldığı eserlerini incelemek gerekmektedir.

"Bergson'un ilk eseri, 1888 yılında Sorbonne'da verdiği doktora tezi "Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri Üzerinde Deneme" süre ve hürriyeti konu alır. Bergson şuurun süre ve hürriyet olan iki verisi üzerinde durarak, bilinç tarafından yaşanan ve gerçeklik olan süre fikrini analiz eder. Ruh hallerindeki niteliğin niceliğe çevrilme durumunun ruh hallerinin mekansallaştırılmasından kaynaklandığını düşünür. Asıl gerçekliğin yaşayan ruh halleri olduğunu düşünür.

İkinci eseri 1895'te yayımlanmış olan "Madde ve Bellek'tir". Bu eserinde hem madde hem de ruha ayrı ayrı gerçeklikler atfettiği için ilk eserinden biraz uzaklaşır. Çünkü burada düalist bir yapı söz konusudur. İmajların bilgisi, hafıza ve beyin, hafıza ve ruh, algı ve

---

<sup>16</sup> Bergson, H.. (2011). Metafiziğe Giriş (Çev. Atakan Altınörs). Paradigma Yayıncılık, 77

madde, ruh ve beden ilişkileridir. İlk eserde yoğunluk insanın iç halleri iken burada dış dünyaya bir açılım söz konusudur.

Bergsonun 1900'de yayımlanan eseri "Gülmedir". İnsanlık dışında hiçbir şey ona göre komik değildir. İnsanı gülen bir hayvan olarak görürken gülmek için sevgi ve acımanın olmaması gerektiğini vurgular. Komik, zekâyâ hitap ederken otomatik olan mekanik insanın gülünç olduğunu düşünür.

"Yaratıcı Tekâmül" ise 1907'de yayımlanmıştır. Bu eserde tekrar idealizme döner. Konu hayatın evrimini sağlayan hayat hamlesi, yaratıcılık, mekanizm eleştirisidir. Hayat genişlemeye çalışırken madde onu sınırlandırır. Burada tabiat ve ruh felsefesini ortaya koyar.

"Süre ve Zamandaşlık" 1922'de, Einstein'ın rölativite teorisine karşılık olarak yazılır. Süre ile ilgili görüşlerine yer verir. Süre asıl gerçekliktir. İçsel hayatımıza ait olan süre, geçmişin devamı ve geleceği oluşturan zaman olarak anlaşılır. Mekânda zaman matematikselidir.

"Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı" onun yayınladığı son eseridir. 1932'de yayımlanmıştır. Düşünürün din ahlak ve toplum hakkındaki görüşlerini yansıtır.

Bu eserlerin dışında "Zihin Kudreti" düşünürün yazdığı makaleler ve verdiği konferanslar toplanarak oluşturulur. Psikoloji ve felsefe konusunda ele alınmış çalışmalar yer almıştır. Zihin, şuur, dikkat, ruh ve beden, şuur-beyin, madde-hayat gibi konular ve düaliteler üzerinde durulur.

"Düşünce ve Devingen" isimli eserde konferans ve makalelerin ikinci cildini oluşturur. Sezgi açıklanmakta, zaman ve süre kavramları üzerinde durulur.

"Metafiziğe Giriş" isimli deneme 19. yy felsefesine karşı olarak ortaya konmuştur. Bir şeyi gerçekten anlamak için onu içine girmek gerekir. Bu da metafizik ile gerçekleşir. Bilim deneycilik ve akılcılık da sezginin verdiği bilgiyi vermekten uzaktır. Bergson bilim, felsefe, sanat ve metafizikte sezginin önemli bir rol oynadığını düşünür.<sup>17</sup>

---

<sup>17</sup> Gündoğan, A. O. (2013). Bergson. (3. Basım). İstanbul: Say Yayınları

### 2.3. Bergson Düşüncesinde Duyguyu Temellendiren Kavramlar

Felsefe tarihinde filozofların sistemlerinin yapıtaşları kavramlardır. Bir düşünürün düşünce yapısını tam olarak kavrayabilmek için öncelikle kavramlarını anlamak gerekmektedir. Bergson'un diğer kavramları da duyguyla bağlantılı olduğu için bu kavramları incelemek gerekmektedir.

#### 2.3.1. Sezgi

Bergson insanda duyguyu iç bende konumlandırır. İç ben sezginin de gerçekleştiği insan için önemli bir konumdur. Sezgi Bergson'un yöntemidir. "Sezgi bir duygu, bir esinleniş ya da belirsiz bir duygudaşlık değildir. O, gelişmiş bir yöntemdir hatta felsefenin en gelişmiş yöntemlerinden birisidir."<sup>18</sup> Bergson'un sezgiye her şeyin üstünde bir yer verdiğini görmek mümkündür.

Bergson'a göre sezgi içgüdüden doğmaktadır. Zekânın başladığı araştırmaların içeriğine içgüdü ile ulaşılır. İçgüdü'nün hayati olanlarla ilgisini kesmesi ve kendisinin farkına varması sezgiyi çıkartmıştır. Sezgi kendi kendinin farkına varan içgüdüdür.

Organik bir bilme yetisi olan içgüdü insanda sezgi olarak ortaya çıkar. Sezgi hayata ve ruha dönüktür. Hafıza, bilinç, benlik, şahsiyet ve ruh etkileşim içinde oluşur.

Bergson sezgiyi ortaya koyabilmek için analizle olan farkını netleştirmiştir. "Demek ki analiz hareketsiz olan üzerinde işlem yaparken sezgi, hareketlilikte veya aynı manada süre de konumlanır. Analiz ile sezgi arasında çok net sınır çizgisi işte burasıdır. Reel, yaşanmış ve somut, değişebilirliğin ta kendisi olan şeyde teşhis edilebilir. Bir unsur olan şey ise, değişmezlikte teşhis edilir ve yine unsur olan şey tanımını icabı bir şema, sadeleştirilmiş bir baştan kurma, çoğunlukla alelade bir simge ve her halükarda da akıp giden realiteden edinilmiş bir görünüş olarak değişmezdir."<sup>19</sup> Bu noktada Bergson'un akışın altını çizdiğini görmek mümkün bu akış sezgi için de çok önemlidir. Gerçeklik akıp giderken, unsurlar gerçekliklerden elde edilen kesitlerdir. Sezgi, şuuru maddi olandan hayati âleme geçirir. Böylece zekâyı aşar. Zekâdan hareket eder. "Onun öğretisi böylece usçuluğa karşı çıkan tam anlamında öznelci bir sezgicilik olur. Bu bakışıyla Bergson M.Ö. 5. yy'ın "sürekli

<sup>18</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. , 53

<sup>19</sup> Bergson, H. (2011). Metafizığe Giriş (Çev. Atakan Altınörs). Paradigma Yayıncılık, 65

akış”ını, Herakleitos’un “her şey akıp geçer” görüşünü iç dünyamıza da uygular.”<sup>20</sup> Çünkü ona göre her şey akış halindedir.

Bir gerçekliğe mutlak olarak ulaşmanın onu analiz yerine onu sezmenin yolu metafiziktir. “O halde metafizik, simgeleri aşma iddiasında olan bilimdir.”<sup>21</sup> Analiz hareketsiz üzerinde işlem yapar. Sezgi hareketlilikte ve sürede konumlanır. Sezgiden analize geçilebilirken, analizden sezgiye geçilemez.

Zekâ eylemlerinde menfaat arar. Sezgi ise menfaat aramaz derinlemesine düşünür ve içgüdüdür. Zekâ ve sezgi kopuk da değildir. Zekâsız sezgi sadece bir içgüdüdür. Onlar birbirlerini beslerler. “Zekânın yöntemi olan analiz, konu edindiği şeyi eskiden bilinen unsurlarına geri götürmekten ibaretken sezgi ‘yeni’bilgilere erişmeyi sağlar”<sup>22</sup>. Zekâ daha çok tecrübelerden yararlanır yani olan üzerine işlevini gerçekleştirirken insanı yaratıcılığa götürecek olan sezgidir.

Sezgi iç süre ile ilgilidir. Öz değişiklik, gerçek süre ruh işi veya ruhtan oluşu ile meşhur bir şeydir. “Sezgi yoluyla düşünmek, süre içre düşünmek demektir.”<sup>23</sup> Sezgi fikirden de ileridir. Hakikiyi sezgiyle anladığımızdan zekâ kendini düzeltir, yanlışlarını akıl ile dillendirir. Sezgi, zihnin kendi kendine dikkatidir. Hepimizin sezgi yoluyla kavradığı gerçek ise öz kişiliğimizin zaman içinde akıp gidişidir.

Sonuç olarak sezgi gerçeğin özünü kavramamız için bir yöntemdir. Akış içerisinde insanın özgür düşüncesinin ortaya çıkabilmesi ve gerçekliğin anlaşılması sezgi aracılığı ile gerçekleşir. Bu çerçevede insanın duygularının açığa çıkması ve duygularının farkına varması sezgi yöntemi ile mümkündür.

### 2.3.2. Süre

Süre Bergson sisteminin kavramlarından bir diğeridir. Ona göre gerçek zaman sürekli bir oluştur. Süre yaşanan zamandır. Bu zaman anlayışı duygularla paralel işler yani insanın duyu durumlarından etkilenen bir yapıda akış gösterir.

<sup>20</sup> Timuçin, A.. (2001). Düşünce Tarihi. (3. Basım). İstanbul: Bulut Yayınları, 365

<sup>21</sup> Bergson, Metafiziğe Giriş, a. g. e. , 44

<sup>22</sup> Bergson, Metafiziğe Giriş, a. g. e. , 22

<sup>23</sup> Bergson, H.. (1959). Düşünce ve Devingen (Çev. Miraç Katırcıoğlu). Maarif Basımevi(Eserin orijinali 1934’te yayımlandı), 37

“Süre; sürekli yaradılış, yeniliğin kesiksiz fışkırışı olarak ne ise kendini öyle gösterecektir.”<sup>24</sup>

Bergson’a göre, gerçek olan akıştır, değişkenliğin kendisidir. Bu değişkenlik bölünmezdir.

Algılarımız bize everenle ilgili sürekli olmayan bir veri sunar. “Özne ve nesne ile ilgili, bunların ayrımı ve ortak noktalarıyla ilgili sorular, uzaydan ziyade zamanla bağlantılı olarak ortaya konmalıdır.”<sup>25</sup> Bölünmez bir zaman anlayışının önemini her zaman görüyoruz.

Bilinç eyleme yönelik olarak, eski algıların içinden şimdiki duruma katkıda bulunabilmek amaçlı şu anki algıyla örgütlenmiş olanları maddileştirir. Bu eylemi de aydınlatmak amaçlı edimsel durumu öncekine benzerliğinden ayıran zaman aralığını sıçrayışla atlamak yararlıdır.

Bergson için süre bizim iç benimizde gerçekleşir yaşanan zamandır. Duygusal hayatımızı zaman oluşturur. Zaman anların birbirini takip etmesi değildir. Gerçek zaman şuur halleridir. Yaşadıklarımızı hafızamızda biriktirerek şu ana da yansıtırız.

Süre bilincimizdir. Bir akıştır. Süre yaratımdır, özgürlüktür. “Madde sürenin en gevşek, en seyrek halidir. Simgesel zamanın tersine, anlar sürede iç içe bulunur ama süre seyredildikçe anların iç içeliği yerini şeylerin yan yanılığına bırakır. Süreklilik git gide zayıflar. Zaman genişleyerek uzama dönüşür.”<sup>26</sup>

Bergson hareketin bölünemez olduğunu ortaya koyar. Mekânla ilişkili ama mekândan ayrıdır. Eğer hareketi bölerseniz bu noktada hareketi mekanlaştırırsınız. Oluş mekansallaşırsa gerçek anlamından uzaklaşır. Mekân ona göre homojendir, süre heterojendir. “Mekân kaynaşma olmayan bir çokluk içerir. Mekân yer kaplamadan farklı olarak zihni bir sentezdir. Bergson mekân ve süre ile yaptığı ayrımı ve bunların gerçeklik olduğunu vurgulaması ile ikinci bir yaklaşım sergilediğini ortaya koyar.”<sup>27</sup>

Duygu ortaya çıkarken geçmişte yaşadıklarımızla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Bergson’un düşüncesine göre insan geçmişte yaşadıklarını ana taşıyarak şimdi de eski duygularını hatırlayacaktır. Yeni durumda geçmişle bağlantılı bir biçimde şekillenecektir.

---

<sup>24</sup> Bergson, Düşünce ve Devingen, 13

<sup>25</sup> Bergson, Madde ve Bellek, 53

<sup>26</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. , 32

<sup>27</sup> Cengiz, C. (2012). *Bergson’a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 43-44

### 2.3.3. Madde

Madde, duygular için önemli bir diğer kavramdır. Bergson'a göre madde ve hayat birlikte, dayanışma içindedir. Aynı kaynaktan gelirler fakat farklı yapıdadırlar. Duyguların oluşumunda maddenin de rolü vardır. Bir madde insana bir duyguyu hatırlatabilir fakat o duyguyu tamamen o madde oluşturmaz.

Hayat kendi kendini yaparken, madde kendi kendini bozan bir harekettir. “Madde, hayat hamlesinin kendi özgür açılım (yaratma) süreci içerisinde geride kalan bir artık durumundadır. Dolayısıyla hayat hamlesinin canlıları meydana getirirken geride bırakmak zorunda kaldığı canlı ve tinsel olmayan artığın adı “madde”dir.”<sup>28</sup>

Madde hayat hamlesinin karşısında bir engeldir. İnsanın hayat ve ruhu var edebilmek için öncelikle mekanik maddeden sıyrılması gerekir. Bergson maddenin ruhun varlığıyla ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Bergson felsefesinde varlık sürekli değişim ve akış halindedir. Varlık sürekli ve oluştan ibaretken zekâ bunu anlayamaz. Bergson'a göre zekâ kendi menfaati doğrultusunda analiz ve sentez yapar. Olmuş ve bitmiş olan şeyler değil olagelen şeyler vardır.

Hakikat evrendir. “Zira mümkün fazladan, olup bitince artık hayalini geçmişe salıveren zihnin bir erdemi ile birlikte sadece gerçeğin kendisidir.”<sup>29</sup>

Maddi olan mekanikliğe mekaniklik ise bizleri gerçekliğe götüremez. Bizim gerçekliği anlayabilmemiz sanatın da yardımıyla akışta gerçekleşecektir. Duygularımız bize gerçeğin özü olan hareketi bulduran öge olarak karşımıza çıkmaktadır. “Harekette bulunma melekemiz kendine gelerek şiddetlenecektir. Bu ana kadar bir itaat davranışında alçalmış, bilmem hangi tabiat zaruretlerinin köleleri olan bizler, daha büyük bir Sahip'e dayanışık olarak kendi kendimizi kalkındıracağız”<sup>30</sup> harekete ulaşarak maddi olanın mekanikliğinden kurtulabiliriz.

Bergson maddeyi, ruhun yayıldığı bir ortam yani ruhun kabuğu olarak görür. Hayat maddeden tamamen soyutlanmamıştır. Ruh hayat atılımı ile maddeye nüfuz eder.

Bergson'a göre varlık madde ve fizik alana indirgenemez. Varlığın temelinde yaratma isteği olan hayat hamlesini yerleştirmiştir.

<sup>28</sup> Bayraktar, L. (2011). “Psikoloji Felsefe ve Metafizik Kuşağında Benlik ya da Bergson'un İnsan Felsefesine Bir Giriş Denemesi”, *Başka Psikoloji ve Düşünce Dergisi*, (7), 182

<sup>29</sup> Bergson, *Düşünce ve Devingen*, 135

<sup>30</sup> Bergson, *Düşünce ve Devingen*, 143

Esas olana ulaşmak için zekâyı aşmak ve oluşum yaşamak gerekir. Dinamik bilgi gerçeklik ile birleşmemizi sağlar.

“Böylelikle şuur eşyaya dışarıdan ilave edilmiş olmuyor. Belki başlangıçta şuur maddeye doğru ilerliyor ve madde esas gibi oluyor. İkisi arasında yakınlaşma temin edildikten sonra birtakım hayaller yığını olan eşyanın şuurun içerisinde kaynaşarak onun karakterini kazanması sezgiyi doğuruyor.”<sup>31</sup>

Maddenin bilinmez gücü yoktur. Sahip olduğu şey saf algı ile çakışır. Maddenin sınırları mutlak anlamda belirlenmiş bağımsız cisimlere her bölünmesi, yapay bir bölünmedir.

Hayat maddenin kanunlarından kurtulmaya çalışır. İlk olarak da bunu iç tepi ile yapar. Hareket Bergson düşüncesinde temel bir noktadadır. Hayat bir harekettir ancak bu hareket maddede tersine döner. Hayat evrimleşirken çeşitlilik gösterir. Hayat kendisini çeşitli şekillerde ortaya çıkartır. Hayat ihtiyaç duyduğu gücü kendi içinde taşır. Hayatta var olan fiziksel ve kimyasal süreçler sadece bir parçayı oluşturur.

#### 2.3.4. Sanat

İnsanın ele alınışı ve duygunun incelenmesinde sanat kavramını ele almamak doğru olmaz. Estetik sezgi sanatları eşyanın içine sokan içgüdüdür. “Sanatkâr ise hareket zaruretlerinden tamamen sıyrılarak, eşya ile menfaatsiz, alakasız temasa geliyor. Sanat böylece “realitenin doğrudan doğruya görünüşü” oluyor.”<sup>32</sup> Varlığın ve özün anlaşılması noktasında sanatçıya önemli bir iş düşer.

Sanatçı sayesinde anlaşılması zor olan unsurlar bile tüm bilinçlerce anlaşılır. “Sanatkâr sezgisini bir tarafa bırakarak, sezilen realiteyi en iyi şekilde aksettirecek çok ve karışık hayallerin tertibini, ses ve ifade nizamını, kelimelerin hatta harflerin bile yan yana gelişindeki esrarengiz karşılaşmaları, kendi içindeki melodinin yani sezginin bütün inceliklerine kadar uygun bir kalıp halinde hazırlar ve o kalıbı bütün şuurların kullanılabileceği şekilde ortaya koyar.”<sup>33</sup> Anlaşılması hissedilmesi zor olan bu sayede daha kolay olarak hissedilir.

Sanat bizi duyguların içine taşırlar. “Müzik duyguları içimize sokmaz; daha çok bizi o duyguların içine sokar.”<sup>34</sup> Burada bahsedildiği üzere insanların duygu durumları sanat ile

---

<sup>31</sup> Topçu, Bergson, a.g.e. , 95

<sup>32</sup> Topçu, Bergson, a. g. e. , 113

<sup>33</sup> Topçu, Bergson, a. g. e. , 118

<sup>34</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. , 151



daha da netlik kazanır. Farklı sanat dalları duygu durumlarımızı etkileyerek bizi derinden sarsar.

Toplumda bir daire vardır. Ayrıcalıklı bir ruh, toplumsal ruhu genişletir ve daireyi kırar. Sanat eseri aslında sanatçıya ait olan eserde bulunan bir atılımdır. Duyguları ortaya çıkartmakta sanatçı diğer insanlara göre daha üstündür. Sanatta öznellik ve bir yaratım söz konusudur. Bu noktada insanın özgürleşmesi gerçekleşebilir.

### 2.3.5. Hayat Hamlesi

Bergson'un duygu düşüncesini netleştirebilmek adına incelenmesi gereken bir diğer kavramdır. Hayat hamlesi içinde sevinç barındırır. İnsanın özüne ulaşabilmesinin, özgürlüğünün mutluluğunu taşır. Hayat Hamlesi olumlu duyguları taşıyan bir yapı sergiler. "Hayat hamlesi bir yaratma isteğidir. Hayat hamlesi insanda engelleri aşarak ilerlemeye sebep olur. Hayat hamlesi bitkilerde uyşuk bir vaziyette bulunurken hayvanda içgüdü, insanda ise zekâ olarak ortaya çıkar. Madde zorunluluğunun gevşediği yere şuur yerleşir ve şuur kendini geliştirir. Hayatın kaynağında üst-bilinç vardır."<sup>35</sup>

Hayatın kaynağı hayat hamlesidir ve bunu insan gerçekleştirebilir. Hayat hamlesi, maddeden sıyrılarak özgürlüğe kavuşarak gerçekleşir. Hayat hamlesi, sürekli yaratıcı bir harekettir. Bilinç özgürlüğe ulaşmak için bedeni kullanır.

"Hayat hamlesi ve ruhun, hayatın bütününde ve insanda amacı sürekli yeniyi yaratmaktır. Ona göre en büyük mutluluk da yaratmaktan geçer."<sup>36</sup>

İnsan hayat hamlesinin en gelişmiş noktasıdır. Hayat sürekli bir akış içerisinde ve hayat önceden belirlenmemiştir; bu sebeple hayatı ancak sezgiye sahip olan insan anlayabilir. Düşünen varlık insan, özgür eylem, duygu ve düşüncelerin bir sentezidir. Hayatın bağlı olduğu kaynak hayat hamlesidir. Hayat hamlesi yaratma isteğidir. Önünde olan madde engelini aşmalıdır.

Bergson evrimi, hayat hamlesinin kendisini oluşturması, açıklaması, imkânları ortaya çıkartması olarak görür. Evrimin amacı kendini gerçekleştirmektir. Bergson'a göre şartlara göre kendine şekil vermek hayatın özelliğidir. Böylece zararlı olanlar bırakılır faydalı olanlar alınır. Hayat kendine göre oluşur.

<sup>35</sup> Gündoğan, A. O. (2013). Bergson. (3. Basım). İstanbul: Say Yayınları, 61

<sup>36</sup> Bayraktar, Psikoloji Felsefe ve Metafizik Kuşağında Benlik ya da Bergson'un İnsan Felsefesine Bir Giriş Denemesi a. g. e. , 106

Hayatta yaratıcı bir evrim söz konusudur. Darwin ile benzeşmeyen bir evrim anlayışı vardır. Hayat çeşitli engellere takılarak çeşitli yönlerde ilerler yani tek bir yönü yoktur. Nasıl ilerleyeceği önceden kestirilemez.

Hayatın şekilden şekle gidişi, zekâ, mantık ya da ilimle bilinemez. İçerden geçen yaratan cereyan hayat hamlesidir. Bergson için bu bir gerçekliktir. “Bergson’ ifadesiyle: ‘Hayat, kendi kendini yapan, madde ise kendi kendini bozan bir ameldir.’ Hayat hamlesi maddeye hulul etmedikçe ‘madde yerinde sayan bir kasırğa gibi’dir. Hayat yahut uzviyet, maddenin inhilal ve infisahını geciktiren bir harekettir.”<sup>37</sup> Hayat bir akış içerisinde olduğu sürece kendisini tamamlar, fakat maddenin durgunluğu onun bozulmasına neden olacaktır.

Madde hayat hamlesine, sadece bir süreliğine engel olabilir. Güç toplayıp, mekaniklikten kurtularak hayatın tekâmülü, hürriyet ve şuura yönelir.

Hayatın ilk şekillerinde basitlik vardır. Hayat tekâmül demektir. Bu hayat büyür ve hayat hamlesi çeşitli yollar yaratır. Bizler sürekli seçimler yapar sürekli bir şeyleri terk ederiz. Zamanla ilerlediğimiz bu yol, olmaya çalıştığımız şeylerle doludur. Tabiatта birçok hayat söz konusudur. Tabiat bunları saklar.

Tekâmül yolundaki çeşit çoktur. “umumi bir hamle varsa bu ancak birbirinden uzaklaşan yollarda daima yeni şekiller yaratan hayatın hamlesidir.”<sup>38</sup>

Tekâmülde sadece ileri gitme yoktur, yerinde saymalar çoğu zaman sapmalar gerilemeler vardır. Tekâmül hareketini dallandıran hamle kendi kendine dalar ve buradan düzensizlik doğar. Tabiatта her şey uyumlu değildir. Tesadüflere de yer vardır. Hayatın tekâmülü önünde gelecek tamamıyla açıktır. Tekâmül sonsuz bir yaratıdır. Zekâ bunun bir ürünüdür. Düzensizlik bizim aradığımız düzendir. Bir düzeni düşünce yolu ile ortadan kaldıramayız. Düzeni ortadan kaldırmak isterken iki veya daha çok düzene yol açmış oluruz. Zekâ istikrarı ve düzeni sever ona bağlı kalır. Düşüncemiz gerçeklik üzerine düşünürken mekânda barınır. Maddi olana bağlı olarak bulunur. İnsanlar duyguları ve sezgileri ile bu noktalarda kararlar verip farklı yollara sapabilirler

---

<sup>37</sup> Bergson, H. (1934). Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü (Çev. Mustafa Şekip). Devlet Matbaası (Eserin orijinali 1906’da yayımlandı), XL1

<sup>38</sup> Bergson, Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü, a. g. e. , 114

### 2.3.6. Bellek

Bergson'un duygu kavramını netleştirebilmek ve sistemin anlaşılması için incelenmesi gereken kavramlardan diğeridir. Belleği düşüncesinin diğer alanlarında olduğu gibi iki kanatta inceler. Mekanik olan hafıza gündelik alışkanlıklarla çalışsan kısımdır. Yaratıcı olansa bunun ardındaki hafızadır. Bu hafıza sayesinde insan bütünlük içinde sürekli bir varlık durumuna gelir. Bu durum insanın kişilik bilincini oluşturur. Duygular da bu bütünlük içerisinde incelenmektedir.

“Beyin; insanın gündelik hayatın gereklerine uygun hareketleri yapabilmesini sağlayan bir organdır. Dolayısıyla asıl yaratıcı olan, hayal ve hatıralarımızı saklayan ve bedensel süreçlerle açıklanamayan yetimiz hafızadır.”<sup>39</sup> Bergson'a göre hafıza beyni aşmaktadır. Yaratıcılık onun düşüncesinde son derece önemli ve bu da hafızadan kaynaklanır. Bergson düşüncesinde bilinç ve beyin ayrı ayrı görevleri yerine getirmekteydiler. Bilincin varlığını beynin varlığına indirgeyen düşünceye karşı çıkmak için sindirim sisteminde sindirimi midesiz olarak gerçekleştiren hayvanları örnek olarak gösterir.

Bilincimiz geçmişini barındır ve geleceği oluşturur. Bergson'un bilinç anlayışı hem çokluk hem birliktir. Bu nedenle ölçülemez, parçalanamaz.<sup>40</sup> Beyin bilinçle aynı şey değildir fakat onun oluşumu için gereklidir. Hafıza da beyinle aynı şey değildir.

Zihnimiz durumların ve şeylerin temsilini kurar. Zihnimiz gerçekliğin bölünmemiş hareketliliğine dair anlık görüşleri elde eder. Bu şekilde duyuları ve ideaları elde eder. Hareketin yerine sabitliği koyar. Bu şekilde de zekâmız gerçekliğin özünü elinden kaçıtır.

Durak noktaları ile hareketliliği kavrayamayız; kendimizi hareketliliğe verirsek ondan istediğimiz kadar çok durak noktası çıkartabiliriz.

Zihin hareketli realitenin içine yerleşebilir, realiteye kendini uydurabilir ve sonunda da realiteyi sezgisel olarak anlayabilir.

Beynin görevi düşünmek değil düşüncenin rüyaya dalmasını önlemektir. Bu hayata dikkat etmekle gerçekleşecektir. Hayatımızın süresi tözdendir. Öz süre olduğundan bölünmez. “Bergson'a göre bilincin bir kabuk, bir de iç tarafı vardır. Kabuk tarafı akıl, zekâ, mantık, ilim tabakasıdır ve bu tabaka maddi hayata ve toplum hayatına uyum sağlamaya yarar.

<sup>39</sup> Bayraktar, Psikoloji Felsefe ve Metafizik Kuşağında Benlik ya da Bergson'un İnsan Felsefesine Bir Giriş Denemesi, a. g. e. , 81

<sup>40</sup> Bayraktar, L. (2010). Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi, İstanbul: Dergah Yayınları

Burada özgürlük yoktur. Determinizm vardır. Bilincin iç tarafı ise büsbütün farklı bir yapıdadır. Bergson buna “temel ben” der. Kabuk ben madde ve topluma uymakla şahsi olmaktan çıkmış ve mekanlaşmış, donmuş, yüzeysel bir ben olmuştur.”<sup>41</sup> Kabuk kısmı alışkanlıkları taşıırken, iç kısmı yaratıcılığı barındırır. Duygular hatıralarla birlikte varlıklarını devam ettirirler. Bellek geçmiş duygularında saklandığı yer olarak karşımıza çıkar.

Bilinç hayata yönelen bir dikkattir. Bilinç hafıza ile oluşur. Bilincin olmaması ölümdür. Temel katman bilinçtir. Ruhta hafızada bilincin içeriğini verir. Ruh bilinçten bilinç ise hafızadan ibarettir.

Bergson için maddi nesne imgedir ve onu tasarlar. İmgelerin varlığı bizim düşünmemize ya da algılamamıza bağlı değildir biz algılamasak da imgeler vardır, düşünülmeden de varlığını ortaya koyabilir. Oluşan düşüncedeki varlığı nesnenin kendisinde var mıdır? Onun farklı olarak görülmesi kendisinden önceki imgelerin devamı olmasıdır. Dolaysız varlığını anlayabilmek onu yalın ve yüzeysel olarak ele almakla gerçekleşecektir. Bergson için imgenin kabuğundan ayrılması onu tasarıma dönüştürür.

İmgeler kendi aralarında etki tepki halindedirler, bu nedenle içlerinden hiçbiri bilinçli olarak algılanamazlar. “... şeyleri tasarlamamız, bizim özgürlüğümüz karşısındaki yansımalarından doğar.”<sup>42</sup>

“Mevcut bir nesnenin tanınması, nesneden kaynaklanıyorsa hareketlerle, öznenin kaynaklanıyorsa tasarımlarla olur.”<sup>43</sup> Bellek bu noktada devreye girer.

İki bellek mevcuttur. İlk bellek alışkanlıkları oluştururken, ikinci bellek yaratıcılığı barındırır. “Birbirinden ayırdığımız iki bellekten birincisi, en yetkin bellek olarak görülebilir. İkincisi, psikologların genellikle inceledikleri bellek ise belleğin kendisi olmaktan ziyade belleğin aydınlattığı alışkanlıktır.”<sup>44</sup>

Algılarımız ve duygularımız bizi harekete geçiren unsurlardır. Belleğin yapısını incelediğimiz zaman, bir anıyı hatırlarken şimdiki zamandan koparız, genel olarak geçmişe sonra da daha önceki anılarımızın olduğu noktaya geliriz. Yavaşça anımız belirir. Gücünden edimsele giderken algıyı taklit eder, geçmişe bağlıdır.

---

<sup>41</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh-Beden İlişkisi, a. g. e., 185

<sup>42</sup> Bergson, Madde ve Bellek, 29

<sup>43</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 59

<sup>44</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 63

Bellek iki koşulun bir araya gelmesi ile oluşur. Bilince sunulmuş ve sunulanın önceki ve sonraki şey ile bağlantısı. Farklı iki belleğin varlığını ifade etmiştik. Birinci organizmanın içindedir ve sorgulamalara uygun karşılığı veren mekanizmalar bütünüdür. Diğeri gerçek bellektir. Tüm durumlarımızı akılda tutar ve birbirine ekler. İlk bellek şimdiki zamanın içindeyken ikinci bellek geçmişin içindedir. İkisi arasında bağlantıyı Bergson şöyle kurar. “Bedenin üzerinde, geçmiş eylemlerin birikmiş çabasını simgeleyen mekanizmalarıyla birlikte, hayal eden ve tekrarlayan bellek, boşlukta asılı olarak sallanıyordu. Ama yakın geçmişimizden başka bir şeyi asla algılamıyor olsak da, şimdiki zaman bilincimiz zaten bellekse başlangıçta ayırmış olduğumuz iki terim birbirine sıkı sıkıya bağlanacaktır.”<sup>45</sup>

Belleğin oluşumu sırasında, algılar beyinin içinde değildir, beyin algıların içindedir. “Duyum değişkendir; çok çeşitli nüansları olabilir; devindirici mekanizma ise, tersine bir kez oluştuğunda, hiç değişmeden hep aynı biçimde işleyecektir.”<sup>46</sup> Genel idea, eylem ile saf bellek arasında hareket eder. Egemen anılar hep vardır. Bunlar parlar. Bunların etrafındakiler ise belirsizdir. Bilinçten yok olan anılar belleğin uçlarında korunurlar ve bunlara hipnotizma ile ulaşılır.

Bellek beyinin işlevi olmaktan başka bir şeydir. Bellek şimdiki zamandan geçmiş zamana doğru bir gerileme değildir. Geçmişten şimdiki zamana ilerlemedir. Beyin anıyı sürdürür, anıya maddelik sağlar ve böylece şimdiki zamanı etkiler anı.

Hatırlamada taslak hayale doğru inen hayaller kendi aralarında gezinir. “Hatırlama çabası unsurları birbirlerine sızıp inen taslak durumundaki bir tasarımı, bölümleri üst üste gelen, hayal iyi bir tasarıma çevirmekten ibarettir.”<sup>47</sup>

Şimdiki zamanın dışında kalan bellektir. Bellek geçmişi kendinde depolar. Geçmişin şimdide oluşumu ile ilgilidir. Duygularımızı da şimdiki zamana getirir. Yeni bir durumla karşılaştığımızda geçmişte yaşadıklarımızı çağırabilir ve şimdiki duygularımızı şekillendirebiliriz.

Hatırlama gerektiği anda geçmişin kendiliğinden gelip durumla kaynaşmasıdır. Rüyalar hafızamızdaki hayallerden oluşmaktadır.

---

<sup>45</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 113

<sup>46</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 119

<sup>47</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 197

### 2.3.7. İçgüdü

Duyguyu anlayabilmemiz için sezgi ile yakından ilişkili bir kavram olan içgüdü de ele alınması gereken kavramlar arasındadır. Madde zekâ ile araştırılırken, hayat sezgi ile tanınabilir. Sezgi içgüdüye muhtaçtır. Bu iki yetenek birbirlerine muhtaçtırlar çünkü ilk başlarda birlikte bulunmaktaydılar. İçgüdü doğuştan gelen bir yetenektir. Bir şeyleri net olarak anlamamızı sağlayan unsurdur. Zeka ile içgüdüğü karşılaştırmalı olarak incelemek mümkündür.

Zekâ maddi gerçekliği teknik yönden incelemektedir. İçgüdü bir şey için net bir şekilde budur diyebilirken zekâ şartlar sağlanırsa bu böyle olabilir der. Zekâ daha zahmetli bir şekilde sonuca ulaşırken içgüdüün sonuca ulaşmada kullandığı aletleri içindedir. İçgüdü içinden gelen sempati ile bunu gerçekleştirebilir. Sadece içgüdü ya da sadece zekâ ile hayat anlaşılabilir.

“Zekâ maddenin bilgisidir, kendimizi maddeye uygun hale getirişimizin belirtisidir, maddeye göre kalıba girer; ama buna ancak zihin ya da süre sayesinde, maddeyi egemenliği altına alınmasını sağlayan bir gerileme noktasında maddeye dâhil oluşu sayesinde yapar.”<sup>48</sup> Zekâ anlamını sezgi ile keşfetmelidir.

Gerçek akıl çalışması başkadır. Bu ise zihnin kavrayışlar ve ya hayaller arasında gidip gelmesi ve bunların anlamıdır.

Biz gördüğümüz bir şeyi kendi içimizden çekip çıkararak onları kendimizde yeniden bulmaya çalıştığımızda onun bir anlamı olur.

“Hayvanlarda açık bir biçimde beliren içgüdü bize yalnız bilgi vermez, gerçekliğin doğrudan içine götürür bizi.”<sup>49</sup>

Zeka incelenirken, taslak kavramının ele alındığını görürüz, “Yorumlamak, anlamak, dikkat etmek için yapılan akıl çabası demek oluyor ki, “dinamik taslağ”ın bunu geliştiren hayalin doğrultusunda ki bir harekettir.”<sup>50</sup>

“Akıl çalışması çabası duygusu, taslaktan hayale doğru gidiş yörüngesi üzerinde husule gelir.”<sup>51</sup>

<sup>48</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. , 129

<sup>49</sup> Akarsu, B.. (1994). Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları. (3. Basım). İstanbul: İnkılap Yayınları, 141

<sup>50</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 204

Bütün bir taslak olarak kendisini gösterir, icatsa taslağı hayale çevirir. Bir mucit öncelikle yapacağını tasarlar. Zihninde yapıtının parçalarının birleşimlerini akla getirdiği zaman icat oluşur. Taslak yollu tasarım hayali tasarım olmuştur. Öncelikle zihinde cisimsiz bir şey bulunur. Bu daha sonra dönüşür. Bütünün taslağı üzerinde çalışırken seçkinleşince bir hayale varınca sonuç elde edilir. Akıl çabası taslağın hayalle gelişmesinde ortaya çıkar.

“Bergson zekâ ve içgüdünün tam olarak tanımını yapsa da, bu tanımın yapılabilmesi ve aralarındaki farkın bütünüyle görülebilmesi için bunların kendilerini yetkin bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Ona göre, yetkinleşmiş bir içgüdü organlaşmış aletler kullanmak ve hatta yapmak yetisidir; yetkinleşmiş bir zekâ ise cansız aletler yapmak ve kullanmak yetisidir, şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla burada temel olarak ortaya çıkan fark, içgüdünün cansız olanla ilişkisini daha yoğun devam ettirmesi; zekânınsa bu ilişkiyi daha aza indirmesi yani daha çok soyutlaşmasıdır, denebilir.”<sup>52</sup> Bu düşünceyi, Bergson’da “Elhasıl, mesele kısaltılacak olursa, asıl yürüyüşü itibariyle alınan zekâ, sun’i şeyler yapmak ve bilhassa aletler vasıtasıyla aletler yapmak ve bunları sonsuz bir surette değiştirmek meleksidir, denebilir.”<sup>53</sup>, “Kemalini bulmuş bir insiyak, uzuvlaşmış aletler kullanmak ve hatta yapmak melekesidir.”<sup>54</sup> ifadeleri ile görürüz.

Zekâ içgüdüye daha çok ihtiyaç duyar. Bilinç uykudayken kendi kendinin farkında değildir. Bir engelle karşılaştığında bilinç uyanacak ve kendi kendisinin farkına varacaktır. Zekâ insanları mahrum bıraktığı kölelikten kurtarır. Maddi engellerin kalktığı ruh neşe içindedir. Haz ve rahatlıktan daha fazladır. Haz ve rahatlık neşe barındırmazken neşe haz ve rahatlık barındırır.

Zeka, toplumsal yaşamın anlamlandırılmasında karşımıza çıkar. Bergson için grup yalnız bireyde varlığını devam ettirir, bireyi tehdit eder, izler yüreklendirir ve boyun eğdirir. Bergson aklın insanı ayırıcı bir özelliği olduğunu kabul ediyor. Aklın arkasında akla tanrısal bir özellik ekleyen insanlar vardır.

---

<sup>51</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. , 204

<sup>52</sup> Cengiz, Bergson’a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, a. g. e. , 100

<sup>53</sup> Bergson, H.. (1934). Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü (Çev. Mustafa Şekip ). Devlet Matbaası(Eserin orijinali 1906’da yayımlandı), 152

<sup>54</sup> Bergson, Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü, a. g. e. , 153

“Toplumda yaşayan bir insan için bencillik, aslında özsaygıyı, övülme gereksinimini vs. kapsamaktadır.”<sup>55</sup> Saf kişisel çıkar içine genel çıkar girdiğinde karışma durumu ortaya çıkar. Kıskançlığın ve çekememezliğin içinde diğerine duyulan saygının payı vardır. Nefretin içinde sempati, hatta kötülüklerin erdemlere yol açtığını söyleyebiliriz. Kötülüklerde gurur vardır ve gurur da toplumsallıktır. “Ödev onunla tartışılan ve bunun sonucu zekânın ve özgürlüğün eşlik ettiği bir zorunluluktur.”<sup>56</sup> Toplumun korunmasına ve bağlılığınma yönelik eylem zorunlu olur. Belirli bir güç gerçekleştirir bu eylemi. Zekâ ise bireyin yaşamın zorluklarından kurtulması için kullandığı bir yetidir. Zekâ bencil çözümlemelere gider. Zeki bir bencillik bireyin çıkarı ile toplumun çıkarının iç içe geçmiş olduğunu fark eder. Boyun eğilen ve hissedilen bir zorunluluk durumu söz konusudur. Ödevde mecburiyet zekâdan gelmez. Ödev bütün gücüyle önceden var olsa da zekâ bu ödevi sadece temellendirir.

İlkel insanlıkta doğa bağlılığı sağlamak için insanı uygun içgüdülerle donatır. Boyun eğmeyi ve eşgüdümü getirir. Ama zekânın açılmasına yönelir yaşamsal itki. İçgüdü tamamen silinmez ama tutulur. Düşünce bireyin yaratmasını ve toplumun ilerlemesini sağlar. Yaratma inisiyatifidir. Birey içgüdüsünü baz aldığında otomatik, uyurgezerdir ve sadece toplumu için çalışır. Zekayı baz aldığında kendisine döner ve güzel yaşamayı düşünür. “Gerçek şu ki, zekâ öncelikle bencilliği öğütleyecektir.”<sup>57</sup>

İnsan zekâsı ihtiyaçlarına göre yoğurulmuştur. Hiçbir şey tekrarlanmaz. Biz zamanı düşünmeyiz ama yaşıyoruz. Çünkü hayat zekâyı aşar. Tekâmülümüzle ilgili zaman içinde aldığımız duygu bu hayattır. Bu duygu zekâmızın etrafında karanlıkta kaybolan bir çevredir. Tabiatta düzenin yanında düzensizlik, ilerlemenin yanında gerileme vardır. İnsanlar işlemek için düşünürler. Düşünmek lükstür; iş zorunluluktur. Düşüncesi dünyayı ahenkli bir bütün olarak gösterir. Ama bu ahenk içinde ahenksizlikleri de kabul eder. İnsanlar kendilerini düşündükleri için ahenk fiilen değil hükmen vardır. Hayatı zekâ ile açıklamak hayatın anlamını daraltmaktır.

Zekâ ve içgüdü birbirlerinden ayrıdır. İçgüdü'nün bazı hallerinde az çok şuur varken bazı hallerinde yoktur. Şuur bazı durumlarda fiil tarafından tıkanır. Fiil durduğunda veya bir maniye çarptığında şuur ortaya çıkabilir. Mesela otomatik olarak bir şeyi düşünelim. Mekanik hareketlerde zihinsel bir süreç yoktur yani insan alışkanlıklarını gerçekleştirirken

<sup>55</sup> Bergson, H.. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932'de yayımlandı), 80

<sup>56</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 82

<sup>57</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 109



yaptığı hareketleri düşünmez. Otomatik olarak yaptığımız hareket bir şeye çarptığında şuur devreye girer ve ne olduğunu analiz eder. “Fiilin tasavvura mutabık olmamasına şuur denir.”<sup>58</sup> Şuur kuvve haldedir. Zekâ bilinenlerden bilinmeyenleri çıkarır. İçgüdü ve doğrudan doğruya bilmektir.

Zekâ hayatın etrafında dönerek hep dışından görüşler alır. Hayatın olaylarının arasından geçen ve bunları anlamlandıran hayat hamlesi gözden kaçır. Hayatın tüm tekâmülü bir varlık cereyanı ve bir de ona zıt cereyandan gelir.

### 2.3.8. Ruh

İnsan kendi özünü ruhunda özgürce gerçekleştirebilir. Duygularında ruhla bağlantılı olduğunu ve bu alanda ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bu sebeple ruh, incelenmesi gereken diğer bir kavramdır. “Bergson’da ruh; manevi yetilerimizin bir araya gelmesinin veya bedenimizle iletişim ve etkileşim içinde bulunmakla beraber beden faaliyetleriyle açıklanıp, ifade edemeyen yönümüzün genel adıdır.”<sup>59</sup> Ruh beden değildir ve özgürlüğünü gerçekleştirebilmek için bedeni bir araç olarak kullanır.

Bedenle iletişim içindedir ruh ama aynı şey değildir. Hatta bedenden sonra ruh var olmaya devam edecektir. Ruh hayat hamlesinin temelinde yer alır ve ona yaratma enerjisini verir.

Ruh bedeni aşar. Beden şimdiye ve mekâna bağlı kalır. Fakat ruh özgür olandır. Ruhun aşkın olmasını sağlayan; irade, imgelem ve hafızadır. Hafıza birikimlerini yaratıcılıkla kullanandır.

Hayat maddeden tamamen soyutlanmamıştır. Ruh hayat atılımı ile maddeye nüfuz eder. Determinizmin bir ürünü olmayan hayat hamlesi sonucunda ruhsallık ortaya çıkar.

Fiziksel hareketlerin dışında iradeli hareketler de vardır. Beden mekânda bulunur ama ben bedeninin daha özel olarak ötelindedir. Bu durumu da zamanda görebiliriz. Beden maddededir ve şimdidedir. Şuurda ise geçmişin izleri bulunur. Şuur geçmişle birlikte işbirliği yaparak geleceği hazırlar. İrade de şuurla kuvvetin geçmişteki deneyimleri ile belirlenir. Yeni şeyler yaratır. Bedeni aşan ve kendini yeniden yaratan “ben”, “ruh” ve zihindir.

---

<sup>58</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 157

<sup>59</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh-Beden İlişkisi, a. g. e. , 91

Ruh ne zamanda ne de mekânda, bedeni aşar. Beyinde duyum dediğimiz şeyler, hatıralarla kendini belli eder.

İnsanda düşünce, gözlemlene ve karşılaştırma yapma, sonuç çıkarma genelleme vardır. Beden öldükten sonra onun varlığını sürdürmesine olan inanç görünen bedenden ortaya çıkar, soluk olarak ortaya çıkan ruh olarak tinselleşir. Ölümden sonraki yaşama inancı getirir. Sürekli eylemi doğurur. Bedene eylem gücünü veren, insani olaylarda etkili olan bir gölgedir.

Ruhun duyguları temellendirebileceğimiz bir yapıda olduğunu görürüz. İnsanın iç beninde olan maddeden ziyade ruhunda oluşan duygu durumları, bedenden gelen duyuları kullanır fakat tamamen bedene indirgenemez.



### 3. FELSEFE VE DUYGU

#### 3.1. Felsefe Tarihinde İnsan ve Duygu ilişkisi

Duygu ve insanı ayrı düşünmek mümkün değildir. Duygular insanların günlük hayatlarına önemli kararlarına etki eden önemli unsurlardır. Duygu psikoloji ve felsefenin ortak paydasıdır. “İnsan çok boyutlu, çok yönlü bir varlık olduğu için, onun bir bütün olarak araştırılması gereği de ortaya çıkar. İşte bu araştırma ve sorgulama olanağını veren ve bu etkinliği gerçekleştirecek olan da felsefeden başka bir şey değildir.”<sup>60</sup> İnsan sadece akli bir varlık olarak düşünülemez. İnsanın insan olmağı onun duygu boyutu ile tamamlanan bir durumdur. “İnsan duygusal özellikleri inkar edilemeyen bir varlıktır. Duyguların onun yaşamındaki rolü ve etkisi küçümsenemeyecek kadar fazladır. Duygunun doğası, ahlak felsefesi, felsefi psikoloji, zihin felsefesi, motivasyon psikolojisi, öğrenme teorisi, eğitim psikolojisi, psikiyatri, meta psikoloji ve teolojiyi de içine alan çok sayıda disiplinin ortak konusudur. Ancak her disiplin bu konuyu kısmen aydınlatmakta ya da yalnızca kendi alanı ve yöntemi ile ilgili ele almaktadır.”<sup>61</sup> Duygu, disiplinlerin kendi alanları ile ilgili bakış açısıyla kısmen ele alınmıştır.

Felsefede duygu daha çok ahlak alanında ele alınmıştır. “Felsefede insanın duygularına olan ilk ilgi etik ya da insanın doğası konusunda şekillenmektedir.”<sup>62</sup>

İnsanoğlu, kendisinde ve çevresinde olup bitenleri bir yandan algılar bir yandan da bunları değerlendirir. Bu sürece her zaman çeşitli duygular eşlik eder. Günlük yaşantımızda karşılaştığımız pek çok durum vardır ve bu durumlar karşısında farklı içsel deneyimler yaşarız bu içsel deneyimler duygular olarak karşımıza çıkar. “İnsanın çevresiyle sürekli ve yoğun etkileşim içindedir. Bu etkileşimde, insanın karşısına beklemediği durumlar ortaya çıkabilir. Bu olaylar karşısında insan şaşırıp kalabilir; insanın fizyolojik ve içsel yaşantısında (ruhsal) değişikliklere yol açabilir. Beklenmedik olayların yarattığı bu sarsıntıya duygu diyoruz.”<sup>63</sup> Duygular bazen görünürde açık bir veri olmadığı halde bazı şeylerin kavranmasını, görünenin ardının sezilmesini sağlar. Fark edilmeyen bir şeylerin yakalanması ile yaşanan duygu aslında bir şeylerin sezilmesidir.

<sup>60</sup> Günay, M. (2003). Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu. İzmir: İlya Yayıncılık, 12-13

<sup>61</sup> Gökalp, N. (2010). Duygu ve Etik. Ankara: Ebabel Yayınları, 1

<sup>62</sup> Gökalp, N. (2010). Duygu ve Etik. Ankara: Ebabel Yayınları, 3

<sup>63</sup> Aktaş, H. (2004). İnsanda Duygusal Yaşantı. Ankara: Palme Yayınlar, 24

Psikolojik anlamda içsel ya da dışsal her olay duygulanmalara sebebiyet vermektedir. İnsanın vereceği tepkinin kaynak notasını duygular oluşturur. İnsan yaşamı duyguların dışında düşünülemez. Her an farklı duygu durumları içerisinde insanıdır. Bir durumla karşılaştığımız zaman, duygularımız ve düşüncelerimiz bizi yönlendirir. Duygular düşüncelerimizi davranışa geçirir. Duygular insanın kendisine yeniden şekil vermesini sağlar. Duygusuz yaşam insanlar için düşünülemez. İnsanların diğer insanlarla ve çevreyle olan ilişkilerini temellendirir.

“Duygular yaşam için gerekli tepkiler olduğu için bedeni ve ruhsal yapıyı ortak eşgüdümsel ama farklı tepkilere hazırlar. Bu durum, bireyin çevreye uyumuna güç verir.”<sup>64</sup>

Duygu eyleme göre tanımlanmakta, eylemin de ya sosyal çevre ya da içsel durumlar tarafından şekillendirildiği kabul edilerek bunu bilimsel incelemesini yapmaya çalışmaktadır.

İnsanlar sosyal ilişkilerinde duygu alışverişinde bulunur. Günlük hayatta insanıdır duygu durumlarını farklı yollarla dışa vurur. “Yapılan araştırmalara göre duyguların dışa vurumun da % 30 sözcükler, % 55 beden dili, % 15 fiziksel, toplumsal ortamlar yardımcı oluyor.”<sup>65</sup>

Duyguya geniş bir açıdan baktığımızda bir köşede motivasyonu da görürüz. “Motivasyon ile duyguyu karşılaştıran pek çok yazardan biri olan Atkinson, motiveleri içsel sebepler, duyguyu ise dış uyarıcılara bir tepki olarak tanımlamaktadır. Duyarlılık, duygu ve motivasyon arasında farklılıklar olduğu ve duyguların beş bileşeni içerdiği kabul edilmektedir. Bu bileşenler, fiziksel değişimler, sübjektif deneyim, bilişsel unsurlar, duygusal olarak adlandırılan davranışlar ve davranışta ki yansımalar olmaktadır. Ancak bu konuda tam bir anlaşma olmadığı ve farklı yaklaşımların var olduğu da bir gerçektir.”<sup>66</sup>

Duygular insanın özgürlüğünde açığa çıkan unsurlardır. Duygular insanın iradi kararlar almasında etkindir. “Genel olarak kabul edilen şey duyguların davranışları organize edip yönlendirdiği, hem duygunun hem de motivasyonun insanın önemli bir vasfı olup onu bir makine olmaktan kurtardığıdır.”<sup>67</sup>

Her şeyin fizyolojik olarak açıklanabileceğini belirtenler tarafından duygular da bedenin birer işlevi olarak görülmüştür. “Bunlardan biri fizyolojik indirgemecilikte, insanın

<sup>64</sup> Aktaş, İnsanda Duygusal Yaşantı, a. g. e. , 26

<sup>65</sup> Aktaş, İnsanda Duygusal Yaşantı, a. g. e. ,37

<sup>66</sup>Gökalp, N. (2010). Psikoloji Felsefesi. Ankara: Ebabel Yayınları, 135

<sup>67</sup>Gökalp, Psikoloji Felsefesi, a. g. e. , 135

biyolojik bir organizma olarak tüm hareketlerinin, algılarının, düşüncelerinin, duygularının, hafıza alanının ve hastalıklarının nörofizyolojik kavramlar kullanılarak açıklanabileceğini savunurlar. Bütün davranışların somut terimlere dayalı olarak tasvir edilebileceği düşüncesi avantajlı görülerek bilimsel araştırma yöntemleri ile davranış açıklanabilmekte ve bilimsel bir psikolojinin gerçekleştirilebileceği kabul edilmektedir.”<sup>68</sup> İnsan davranışlarının sadece fizyolojiye indirgeyerek açıklamak mümkün değildir. Çünkü insan duygusal yaklaşımları olan bir varlıktır. Bu indirgemeci tutum insanı tek yönlü olarak ele almaktadır. İnsan çok yönlü bir varlıktır insanı tek yönlü incelemek bizi yanlış sonuçlara götürür.

Felsefede duygu, insanın bütünsel olarak incelenmesi aşamasında karşımıza çıkar. İnsanın varlıksal boyutunda ya da ahlak alanlarında ele alınmıştır.

“Felsefede ise duygu ahlak alanında zevk, acı, sevinç, üzüntü, heyecan gibi kavramların analizi ile bunun insanın pratik yaşamında ki etkisinin incelenmesinde, ya ruh beden düalizminde ruhun tutkuları olarak ya da insan felsefesinde insanın varlık koşullarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.”<sup>69</sup>

Felsefede Bergson’un da üzerinde durduğu akıl ve duygu konusu ele alınmıştır. “Filozoflar, akıl ile duygular arasındaki çatışma konusunda Platon’la başlayıp postmodernizmle devamı gelen, üstelik hala canlılığından hiçbir şey kaybetmeyen bir tartışmanın içindedirler. Akıl ile duygular birer eylem ilkesi olarak iş görmesine; fakat talepleri, istekleri arasında derin bir karşıtlık olduğundan, hiçbir zaman barışçıl bir birliktelik kurmayı beceremez.”<sup>70</sup> Kimi düşünür akli ön planda tutarken kimi düşünür duyguyu ön plana almıştır. Duyguların tarihsel varlığı söz konusuysa duyguların bu tarihsel alanda ortaya konulmasına yardımcı olan dilinde farklı bir yeri bulunmaktadır.

Duygular insanların yaşamını yönlendirirken, insanların duyguları nasıl dışa vurdukları da önemlidir. Dil duyguların ifade ediliş aşamasında kullanılan araçtır ve insan hayatında önemli bir yer işgal etmektedir. Bu ilk çağlardan beri karşımıza çıkmaktadır ve retorik olarak adlandırılır. Ortaçağda çok önem verilmeyen bu alan 20.yy’da tekrar ön plana çıkmaktadır. İnsanların davranış değişikliğine sebep olan dile aktarılan duygulardır.

İnsan son dönemlerdeki yaşananlarla birlikte hem doğaya hem de kendi özüne daha çok yabancılaşır. İnsanı bütünsel olarak düşünerek, hem ruh hem de beden varlığı olarak,

<sup>68</sup> Gökalp, N. (2010). Psikoloji Felsefesi. Ankara: Ebabil Yayınları, 131

<sup>69</sup> Gökalp, Psikoloji Felsefesi, a. g. e. , 136

<sup>70</sup> Adugit, Y. (2013). Etik Akıl ve Duygu Çatışması. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 11

duygulara sahip bir organizma olarak düşünerek özüne yabancılaşma durumundan kurtulmak mümkündür.

İnsan davranışlarını tek bir nedene bağlı olarak açıklamak oldukça güçtür. Bu davranışları belirleyen pek çok değişken bulunur. Bireyin duygu ve seçimleri önemsenmemektedir.

Duygular, insanların davranışlarını, zihinsel faaliyetleri etkileyerek verilen kararları yönlendiren bir yapıdadır. “Sonuç olarak duygu, basit ya da karmaşık bir zihinsel değerlendirme süreci ile bu sürece ve çoğunlukla ana vücuda yönelik olarak verilen ve duygusal bir beden haliyle sonuçlanan, fakat beynin kendisine yönelik olarak da ek zihinsel değişikliklerle sonuçlanan yönlendirici tepkilerin bileşimidir.”<sup>71</sup> İnsanların akıl süzgecini kullanmadan ya da yorum yapma kabiliyetlerini harekete geçirmeden yaşamaları mekanikliği tetiklemektedir.

Duygular özgür bir ruhta ortaya çıkar. Bergson nedenselliğin özgürlüğü ortadan kaldırması sebebiyle nedenselliğe karşı çıkmaktadır. “Determinizmin karşıtı olarak görülen hür irade bize Platon, Descartes ve Kant’ı çağrıştırmaktadır. Özellikle Descartes’in insanı canlılar arasında tek olarak görmesinin sebebi ruha sahip olmasıdır. Bu durum onun plan yapmasına ve bağımsız seçimlerde bulunmasına izin vermektedir.”<sup>72</sup> Determinizm mekanikliği getirecektir; mekaniklik ise Bergson’da insanın özüne uzaklaşmasına sebep olacaktır. İnsanın özüne uygun olması için özgür olması gerekmektedir. Duyguların ortaya çıkması ya da anlaşılması özgür ruh sayesinde gerçekleşir.

“Özgür irade yanlıları, insani güçleri aktif olarak görme ihtiyacı ile davranışın sebebini ferdin içinde yer alan bilme, akıl, yargı gibi güçlerle ilintilendirmektedir. Bu güçler kişinin çevresel ve ya fizyolojik ihtiyaçlarla nasıl baş edebileceğine karar vermesinde etkilidir.”<sup>73</sup>

Bergson’da sezgi kaynaklı eylem olarak görebilmemiz mümkün bu durumu insanın içinden gelen ve mekanikliğin zıttı olan bir durumdur.

İnsanın özüne uygun olan seçimler sezgisel kaynaklı olur. “Özellikle ahlak alanında iyiyi seçmemizde özgür iradenin rolü vurgulanmaktadır. Şayet tüm eylemlerimiz önceden belirlenmiş olsa idi bizim eylemlerimizi ahlaki bakımdan iyi olarak nitelene olanağımızda olmazdı. Çünkü ahlaki iyilik yalnızca özgür irade ile olanaklıdır.”<sup>74</sup> Determinizmin

---

<sup>71</sup> Damasio, R. A. (2006). Descartes’in Yanılgısı Duygu, Akıl ve İnsan Beyni (Çev. Bahar Atlamaz). Varlık Yayınları (Eserin orijinali 1994’te yayımlandı), 152

<sup>72</sup> Gökalp, N.. (2010). Psikoloji Felsefesi. Ankara: Ebabil Yayınları, 127

<sup>73</sup> Gökalp, Psikoloji Felsefesi, a. g. e. , 127

<sup>74</sup> Gökalp, Psikoloji Felsefesi, a. g. e. , 128

getirmiş olduğu zorunluluk gerçekleştirilen bir hareketin ahlaki olarak sorgulanmasını tartışılır bir duruma getirmektedir.

Felsefe tarihinde insanda duygu konusunun nasıl temellendiğini görmek için önemli düşünürlerin görüşlerine genel bir çerçeveden bakmakta fayda var. Bu anlamda tarihsel olarak geçmişten bu güne felsefe tarihine yön vermiş olan önemli birkaç düşünürün duygu konusunda felsefi sistemleri incelenmelidir.

Sokrates, Yunanlı düşünür, Platon'un hocasıdır. Sokrates'in düşünceleri, o dönem hoş karşılanmadığı ve gençlerin aklını karıştırdığı düşüncesi ile Sokrates öldürülür. O felsefenin merkezine insanı alır. İnsanın çevresi ile ve kendisi ile ilişkisinin nasıl olması gerektiğini araştırır. O insanın hayatının sorgulanması gerektiğine inanır. İnsanlar başkalarının bulunduğu toplum değerlerinin hâkim olduğu bir dünyada yaşarlar ve bu insanların çevrelerinde, bu insanların nasıl yaşamaları gerektiğini bu insanlara anlatan insanlar mutlaka vardır. Ahlaki anlamda doğruları ve yanlışları, içinde yaşanılan toplumdan alır birey. Dini düşünceleri ve kişisel hedefleri de bu toplum belirler. İnsanlar içlerinde buldukları topluma göre yaşar. Bu tür bir hayat sorgulanmadan, dayatmalarla yaşanan bir hayattır. Burada ruha ya da manevi hayata fazla önem verilmez. Gündelik işler peşinde koşarken insanlar asıl olanı sorgulamaya fırsat bile bulamazlar ve herkes gibi yaşarlar. Tinsel olanı unuturlar. Sorgulanmayan hayat kontrol dışı gelişir. Dışarıdan denetlenir ve mutsuzluğa sebep olur bu durum. İnsanın ruha özen göstermesi onun mutlu olmasını sağlar.<sup>75</sup> Bergson düşüncesinde önemli bir duygu olan sevinç ve mutluluk özgür ruh içerisinde gerçekleşirken Sokrates için bireyin kendisini tanıması ile bağlantılıdır.

İnsanın hayatında mutlu olması Sokrates'in önemli görüşü "kendini bil" ile gerçekleşir. İnsan kendisini tanır ve amacını bilirse mutlu olur. Mutluluk gerçek anlamda iyidir. Mutluluk tüm insanların en son amacıdır. Sokrates'e göre yaşamak bir sanattır. Amacı mutluluk olan bir sanattır. Erdem olan bilgi insanın kendisini gerçekleştirmesini sağlarken, insanın mutluluğa götürür. Erdem olan bilgi insanın kendisini tanımasıdır. Kişi kendisinin ne olduğunu neye ihtiyacı olduğunu yani kendisini bilmedikçe neyin kendisi için iyi neyin kendisi için kötü olduğunu bilemez. Cesaret neden korkup neden korkulmayacağını bilmektir. Adalet ise kişinin kendisine düşeni yapması ve herkese hak ettiğini vermesidir.

76

<sup>75</sup> Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. (6. Basım). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1513

<sup>76</sup> Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. (6. Basım). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1514

“Onun gözünde insan, bir beden ve bir ruhtan meydana gelen bir maddi ve bir de manevi boyutu bulunan birleşik bir varlık olup, bunlardan insanın gerçek benliğine karşılık gelen, onu her ne ise o yapan öge ya da bileşen, ruhtur.”<sup>77</sup> Duygu bakımından da insanın mutluluğu kendisini bilmesine tanınmasına bağlanır. Manevi boyut olan ruhu önemli bir yere yerleştirir.

Bergson’u sezgi kavramının oluşumunda etkileyen Platon, ilk sistem kurucusudur. Mutlak bilginin varlığı konusunda dogmatik bir görüş benimsemiştir. Değişen bilinemez bu nedenle değişmeden kalan bir şey var olmalıdır. Bu varlıklar onun düşünce sisteminde idealardır. Duyu yoluyla kazanılanın değil tümel olanın akıl yoluyla kazanılanın değişmez bilgisidir esas olan.<sup>78</sup>

İdealar aynı zamanda gerçek varlıklardır Platon için. Dış dünyadaki şeylerin idealarıdır gerçek olan. Dış dünyadaki bizim algıladığımız şeyler sürekli olarak değişen şeylerdir. Duyusal nesnelere sürekli bir değişir. Böyle bir dünya gerçekten var olamaz. Sadece görüşlerden meydana gelen bir dünyadır. Düşünce ve akıl yoluyla algıladığımız idealar ayrı bir dünyada var olurlar. İdealar sahip oldukları özellikleri iyi ideasından alır. İnsanın duyu dünyasına yönelmiş olan kısmı bedendir. Gerçeğin dünyasına ait olan bir de ruhu bulunmaktadır. İnsan ruhu Platona göre maddi olmayandır ve ölümsüzdür. Beden duyuşal dünyadan güvenilir bilgiler elde etmeye çalışır. Maddenin peşindedir ve fiziksel istekleri yerine getirmeye çalışır. Ruh ise ait olduğu dünyaya yönelmek ister. Ruh duyuşal dünyanın sınırlarından, bedenden kurtulmak gerçek dünyaya yönelmek ister. Bu durum insanın sadece fiziksel ihtiyaçları tarafından belirlenemeyeceğini gösterir.<sup>79</sup>

Platon ruhu üç parçaya ele alır. İştihâ, tin ya da gönül ve akıl. İştihâ bedensel ihtiyaçların karşılanması ve arzuların ibarettir. Tatmin olmayı düşünür başka bir amacı yoktur. Susuzluk ve açlık gibidir. Akıl ise daha iyiyi ve daha kötüyü ruhun iyiliği için hesaplamaktadır. Gönül ise öfke duyan parçadır.<sup>80</sup>

“Platon’un kurduğu analogiye göre, beden için organların doğru etkinliği ve birlikli işleyişinin yarattığı sağlık neyse, ruhun yeti ya da parçalarının kendi işlevlerini yerine getirmelerinin sonucu olan mutlulukta, ruh için odur.”<sup>81</sup> Platon insanın maddi olandan sıyrılması gerektiğini belirtir. Esas olan duyuşal doyum ideal olanla karşımıza çıkacaktır

<sup>77</sup> Cevizci, A. (2001). İlkçağ Felsefesi Tarihi. (4. Basım). Bursa: Asa Kitapevi Yayınları, 221

<sup>78</sup> Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. (6. Basım). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1336

<sup>79</sup> Cevizci, A. Felsefe Sözlüğü. a.g.e. 1338

<sup>80</sup> Cevizci, A. (2001). İlkçağ Felsefesi Tarihi. (4. Basım). Bursa: Asa Kitapevi Yayınları, 318

<sup>81</sup> Cevizci, A. İlkçağ Felsefesi Tarihi. a.g.e. 321



şu durumda. Gölgeleer dünyası insanın bedenine hitap edecektir. Asıl olansa idealer dünyasıdır.

Bergson'un insan anlayışı ve duyguları bir bütünlük taşır. Aristoteles duygu durumlarında orta noktayı vurgulaması ile bu bütünlüğü temellendirebilir. Aristoteles Platon'un idealarına ve Demokritos'un maddi atom görüşüne karşı çıkar. Ona göre tözler özelliklerin dayanak noktası ve gerçekliktir. Tümeller onun düşüncesinde vardır bunların varlığı tikellere bağlıdır. Dış dünyada karşılaştığımız nesnelere gerçekten vardır. Mantığı bilgi edinme sistemi için araç olarak görmüştür. Ona göre bir şeyin özsel bilgisi o şeyin nedenidir. Metafizik ise var olanın var olmak bakımından araştırılmasıdır. Ona göre gerçekten var olan tümeller değil bireylerdir yani gerçekten gösterebildiğimiz şeylerdir. Doğadaki her şeyi madde ile formun bir birliği olarak görür. "Aristoteles için ise fenomenler dünyasında ki her şey, form kazanmış olan bir maddedir. Madde, oluşmuş (biçim kazanmış) bir nesnedeki form yüzünden gerçeklik kazanmış olan olabilirliktir; madde de gerçek varlık olan öz, ancak bir şey olabilme olanağı, bir şey yapabilme gücü olarak verilmiştir ve ancak form yüzünden bir gerçek, bir edim olur. "Oluş" dediğimiz, burada, salt olabilirliğin form yüzünden gerçekliğe geçmesi olayıdır."<sup>82</sup>

Onun için beden madde ruh ise formdur. Tüm çabamızın amacı mutlu olmaktır. İnsan özü olan aklını etkinleştirdikçe mutlu olur. Ona göre iştahlarımızı bizi kötü olana iter doğru olan ne çok fazlada ne de çok azdadır; doğru olan ortadadır."... cesaret, delice atılganlık ile korkaklığın; cömertlik, müsriflik ile cimriliğin; ölçülü-düşünceli olma, dizginsizlik ile düşüncesizliğin; adalet, haksızlık yapma ile haksızlığa katlanmanın; dengeli oluş deli gibi kızıp köpürme ile vurdum duymazlığın arasında bulunan "doğru ortadır."<sup>83</sup>

Aristoteles, "Retorikte" tek tek duyguların neliği ve yargılara etkisini, "Ruh Üzerine"de duyguların hem fiziksel hem de bilimsel durumları bakımından incelenmesini, "Nikomakhos'a Etik" 'te duyguların erdemle ilişkisini açıklayarak duyguların doğası üstüne kapsamlı açıklamalar sunar.<sup>84</sup> "Dinleyicide çeşitli heyecanlar uyandıracak şekilde insanları bir konu üzerinde ikna etmenin mümkün yollarını göstermek amacını taşıyan

<sup>82</sup> Gökberk, M. (2007). Felsefe Tarihi.(17. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 74

<sup>83</sup> Gökberk, Felsefe Tarihi, a. g. e. , 80

<sup>84</sup> İnternet: Yazıcı, A. William James'ın Descartes'ın Duygu Kavramına Eleştirisi. s:1. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11500.pdf> adresinden alınmıştır.

Aristoteles, pek çok duyguyu başkalarına nasıl davranılması gerektiği ile ilgili güçlü ahlaki inanç olarak belirlemektedir.”<sup>85</sup>

Aristoteles’in düşüncesinde kolay olmayan fakat genel olarak olması gereken ölçülülüğü duygu alanında da görmemiz mümkün ne aşırı ne de az uygun olan orta şekilde gerçekleştirilir.

Bergson hayat hamlesi ile özüne ulaşırken rutinlerden ve kalabalıktan sıyrılarak üstün duygulara ulaşabilir. Stoacılar’da ise doğaya uygun yaşamak mutluluğa götürür. Stoacılar, Helenistik dönemde Zenon tarafından kurulur. Stoacılar göre yalnızca bireyler tikeller vardır. Bilgiyi duyum algısına bağlarlar. Mutluluk doğaya uygun yaşayarak, insanın iradesinin Tanrı’nın iradesine uygun düşmesi ile oluşur. İnsan doğal düzene boyun eğerse sıkıntılardan kurtulur. İnsan için doğaya uygun olan akla uygun olandır. İnsan akla uygun olmayan duygular ve tutkuların sınırlanmasıdır. İnsan duygusuzluğa ulaşabilirse onlara göre bilge insana özgü olan huzur ve mutluluğa kavuşur. Aklın önemli bir konuma getirildiği ve Aristoteles, Platon düşünceleri ile de oluşturulmuş olan STOA düşüncesinde duygu anlamında tutkular ele alınır.

“Stoacılar tutkuları dış olaylara karşı verilen kontrolümüz dışındaki tepkiler olarak görür ve erdem ve mutluluğun karşıtı olarak düşünürler. Ancak, tutkulara karşı insanın yapabileceği şeyler de vardır. Yanlış yargıya yol açan tutkuyla baş etmek için kişinin doğru yargı kapasitesini arttıran bir zihin disiplini ile kendini kontrol etmesi gerekmektedir.”<sup>86</sup>

Erdem duygularla mücadele ile gerçekleşir. “Stoacılar göre, şu halde, dünyada önem taşıyan, mutlak olarak iyi olan tek bir şey vardır: Erdem. Erdemsizlik ise, gerçekten kötü olan tek şeydir. Bu iki uç arasında insanın istek, arzu ve nefretinin nesnesi olabilecek, hayat ve ölüm, sağlık ve hastalık, haz ve acı güzellik ve çirkinlik, zenginlik ve fakirlik gibi çok sayıda şey bulunur. Bunların hiç biri kendi içinde ve ya kendi başına iyi ya da kötü olmayıp, hepsi de insanın ahlaken kayıtsız kalması gereken şeylerdir.”<sup>87</sup>

Bergson’un sezgi düşüncesi ile benzer bir sezgi düşüncesi Descartes tarafından ortaya konmuştur. Descartes, modern felsefenin kurucusudur. Descartes duyguları ruhun edilgen durumda etkilendiği algılar olarak tanımlar. Ona göre insan aklının iki temel yetisi sezgi ve tümdengelimdir. Sezgi son derece açık bir kavrayış faaliyetidir. Akıl yürütmelerde bize yol gösterir. Tümdengelim ise bilinen doğrulardan yapılan çıkarımdır. O sistemini

<sup>85</sup> Gökalp, N. (2010). Duygu ve Etik. Ankara: Ebabel Yayınları, 3

<sup>86</sup> Gökalp, Duygu ve Etik, a. g. e. 5

<sup>87</sup> Cevizci, İlkağ Felsefesi Tarihi, a. g. e. 463

oluştururken kuşku duyduğu her şeyi reddeder ve kendi varlığını kanıtlayarak çıkış noktasını özne yapar ve modern felsefeye yön verir. Madde ve ruh, beden ve zihni bağımsız tözler olarak düşünür. Tinsel töz yer kaplamaz fakat düşünür, maddi töz düşünmez ama yer kaplar. Bedenle zihin arasında ki etkileşim beyinin arkasında kozalaksı bezde gerçekleştiğini düşünür.<sup>88</sup>

Descartes, insan varlığını iki ayrı ve farklı tözün birliği olarak görür; beden ve ruh. Beden, evrendeki nesnelere gibi, evrenin bir parçasıdır. Ruh bedene bağlantılıdır; beyinde bulunan kozalaksı bez aracılığıyla bedene etki eder. Düşünme, algılama, isteme, duygulanma, duyumsama gibi zihinsel olayları ruh, kozalaksı bez üzerinden gerçekleştirir. Descartes ise iki türlü yani beden ve ruh sebepli duyumsamadan söz etmektedir.

“Descartes’a göre bizden dışarıda bulunan nesnelere yüklediğimiz algılar, dış duyuların uzuvlardaki hareketlerin sinirler vasıtasıyla dimağda harekete sebep olması ile meydana gelmektedirler. Ruha yüklediğimiz algılar etkilerini ruhun kendinde imiş gibi hissettiğimiz algılardır ve genel olarak bunlara yükletilebilecek yakın bir sebep de bilmiyoruz. Sevinç, öfke ve başka benzeri duygular bu türdendir.”<sup>89</sup>

Descartes duyguları fizyolojik olarak ele alır. “Duyuların hemen hepsinin yürekte ve dolayısıyla bütün kanda ve ruhlarda meydana gelen heyecanla karışmış olduğunu ve tıpkı duyulur şeylerin duyu organlarımız üzerine tesir etmesi gibi düşüncemizde kaldığını belirtmektedir.”<sup>90</sup>

Descartes aklın duygular üzerinde bir kontrol kurması gerektiğine inanan isimlerdendir. Tutkular bedensel şeylere yönelir.

Kalıcı mutluluk kendi doğamızın bilincinde olmak ile ulaşılabilir hale gelir. Buna yardımcı olacak olan ise akıldır.

Mutluluk erdemli bir yaşam ile gelecektir. Descartes’e göre duygular özeldir. Sesler, kokular, tatlar, sıcaklık, acı, açlık, susuzluk ve dış duyularımızın olduğu kadar iç duyularımızın da nesnelere sinirlerimizde bir hareket meydana getirirler. Bu hareketlerde sinirler yoluyla beyne kadar gider. Hareketler ruhumuzda duygular meydana getirir.

Descartes’e göre duygular tutkulardır ve ruhun karşılaştığı bütün fikirler arasında en güçlü ve en sarsıcı olanların tutkular olduğunu vurgular.

<sup>88</sup> Cevizci, A.. (2005). Felsefe Sözlüğü. (6. Basım). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 463

<sup>89</sup> Gökalp, Duygu ve Etik, a. g. e. 8

<sup>90</sup> Gökalp, Duygu ve Etik, a. g. e. 9-10

Aşk, kin, neşe, keder gibi duygular doğanın düzeninin bir gereği olarak bedenle ilgili duygulardır. Ruhun bu duygularla olan ilişkisi Descartes açısından ruh ve bedenin birleşmesinden kaynaklanmaktadır.<sup>91</sup>

Descartes'tan son derece etkilenen Spinoza panteist bir düşünürdür. Varlığı bütünlük içerisinde ele alması Bergson ile benzerlik gösterirken, özgür iradenin olmadığını düşünmesi Bergson'un özgürlük içerisinde kendi özüne ulaşan insan fikrinden oldukça farklıdır. Spinoza sonlu varlıkları zorunlu olarak sonsuz tözden çıkan şeyler olarak tanımlar. Tek töz tanrıdır ve o kusursuzdur. Bölünmez ve biriciktir. Maddi varlıklar tek tözün görünümleridir. Tanrı sonsuzdur ve kendisinde tüm gerçekliği içerir.<sup>92</sup>

İnsanları doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görür. O insanın tüm eylemlerinin daha önceki nedenler tarafından belirlendiğini düşünür. Bu nedenle insanda özgür irade yoktur. Gerçek özgürlük kendi doğamızın farkında olmak ve buna ayak uydurmaktır. İnsanlar bilgiye ulaştıkça özgürleşir.<sup>93</sup>

“Bu yüzden Spinoza'nın etik anlayışı entelektüalist bir etik olup, bilgi onda ikili bir rol oynar. Buna göre, bilgi beşeri tutkulara karşı mücadelede çok önemli bir silah olmak durumundadır; zira tutkularımız ve onlara yol açan nedenleri bildiğimiz ölçüde tutkular üzerinde belli bir egemenlik tesis edebiliriz. Öte yandan, özgürlüğümüz ancak aklın faaliyeti ve bilgi ile söz konusu olabildiği için, bilgi iyi hayatın yaratılmasında önemli bir rol oynar.”<sup>94</sup>

Spinoza'da erdem duyguları kontrol etmekle akli ön planda tutmak ile gerçekleşir. Spinoza'ya göre duygu bedendeki değişiklikler ve bunların zihne yansımalarıdır. Spinoza'ya göre bizim dışımızdan kaynaklanan pasif duygular ile bizden kaynaklı aktif duygular birbirinden ayrılır.

Duyguya yaklaşımı daha akılcıdır yani akıl daha üstün tutulmalı ve duyguları kontrol etmelidir. Duyguların kökenini iyice anlayamazsak onları esiri oluruz. Onlara boyun eğimiz. Akılla yönlendirilmeyen yaşam bizi çökertir. Ölçülülük istekler açısından son derece önemlidir. Ruhun gücüdür. Oburluk, sarhoşluk, şehvet, ölçsüz duygulardır. “Doğaları itibarıyla kötü olan duygulanımlar söz konusu olduğunda, Spinoza kin, nefret, kıskançlık, öfke, başkalarını hor görme ve intikam gibi duyguları sayar.”<sup>95</sup>

<sup>91</sup> Güneş, F. (2008). *Descartes ve Spinoza'da Duygu-Ahlak İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 50-51

<sup>92</sup> Cevizci, A.. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. (6. Basım). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1551

<sup>93</sup> Cevizci, A.. *Felsefe Sözlüğü*. a.g.e. 1552

<sup>94</sup> Cevizci, A.. (2001). *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. (2. Basım). Bursa: Asa Kitapevi Yayınları, 202

<sup>95</sup> Cevizci, A.. (2001). *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. (2. Basım). Bursa: Asa Kitapevi Yayınları, 209

Bergson duyguların dış dünyadan algılarımız aracılığı ile oluştuğunu düşünürken bu noktada Hume ile bir benzerlik gösterirler. Hume duyguları yansıma izlenimler, duyu algıları sonucu ortaya çıkan deneyim çeşidi ve düşünce olarak açıklar. Hume zihnimizde doğrudan tecrübe ettiğimiz ideleri, duyum ve izlenimleri bilebileceğimizi, kendi zihnimizin ötesine geçemeyeceğimizi belirtir. Bilgilerin içeriklerinin duyular ve deneyim tarafından sağlanan malzemeye indirgenebileceğini görmüştür. Bir şeyi gördüğümüzde hissettiğimizde işittiğimizde ya da istediğimizde bu izlenimlere sahip olduğumuzda bunlar güçlü ve canlıdır. Bunlar üzerinde düşündüğümüz zaman onlara ilişkin idelere sahip oluruz. Bunlar canlı duyumlarla kıyasla daha az canlı ve soluktur. Bir şeyi algıladığımız zaman zihnimizde yalnızca bir izlenim vardır. Bizim bu izlenimlerin ya da bu izlenimlerden doğmuş olan idelerin ötesinde nesnelere kendisine ulaşma imkânımız yoktur. Bu nedenle de onların varoluşları ile ilgili hiçbir şey söyleme imkânımız yoktur.<sup>96</sup>

Ona göre akıl ve akıl yürütme ahlak için gerekli olan motivasyonu sağlayamaz insanı yalnızca duyguları, tutkuları harekete geçirir.

Hume, tutkuları acı ve hazza dayandırır. Tutkular acı ve hazdan doğarlar. İnsan davranışlarında tutkunun akla göre daha etkin olduğunu dile getirir. Toplumsal yaşantıda tutkuların kökeninde gurur ve tevazu duygularının olduğunu düşünür. Bu iki duygu sevgi ve nefret duygularına doğru açılım kazanır. Yani kendimizde gurur duyduğumuz şeyler başkalarında olduğunda o zaman onlar sevgimizin nesnesi olurlar. Gurur, duygu ya da tutkusunu meydana getiren şey de mülkiyet bağlantısı vardır. Ahlaki erdem toplumda mülkiyet haklarını korumak üzere ihtiyaç duyulduğundan yapay adalet ile eşitlenir. Yarar ön plandadır.<sup>97</sup>

“Duygudaşlığın bizi kendimizin dışına taşıdığını, bizim başkalarının karakterinden haz almaya sevk ettiğini filozofa göre, onun kişisel duygulanımlarımızı koşullama gibi dolaylı bir etkisi vardır.”<sup>98</sup>

“David Hume ‘İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme’ eserinde duyguların yaşamda ki belirleyici gücünü vurgulamıştır. Hume’a göre duygularımız ailemizde sosyal ilişkilerimiz de ve her türlü yaşantı alanında belirgin rol oynar. David Hume’a göre duygularımızı açığa çıkaran neden, duyguların nesnesiyle ilişkilidir. Tutkularımız ya da duygularımız, düşünce

<sup>96</sup> Cevizci, A. (2002). Aydınlanma Felsefesi. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 48

<sup>97</sup> Cevizci, A. (2002). Aydınlanma Felsefesi. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 82

<sup>98</sup> Cevizci, A. Aydınlanma Felsefesi. a.g.e. 83

ve izlenimlerimizin ilişkisi sonucunda ortaya çıkmaktadır.”<sup>99</sup> Hume duyguların insan hayatındaki önemini bu şekilde vurgulamıştır.

“Hume’a göre zenginliklerin ve sahip olduğumuz nimetlerin varlığı kısacası varsıllık bize haz verir. Zenginliğin duygularımız üzerinde çok büyük etkisi vardır. Bize yarar veren, güzelliği ve yeniliği ile haz veren her şey duygularımızı biçimlendirir.”<sup>100</sup> Sahip olduklarımız duygularımızı şekillendirir.

Kant ise duyguları kontrol edilemez hisler olarak ele alır ve ahlaki yargı alanı dışında bırakır. Duygucu etik Kant’ın görüşünde eleştirilir. Kant için ahlak duygusu ilkesi bir mutluluk ilkesidir. Kant ahlak yasasını aklın değil, öznel bir ahlak duygusunun belirlemesi görüşünü yanlış bulur. Önce yasa gelmeli sonra kişi yasaya uyduğunda mutlu olmalıdır. Vicdan yasaya karşı yapılan davranışlarda susmayan davacıdır. Acı veren duygudur. “Vicdan ya da ahlak duygusu görme ya da ahlak duygusu gibi kendiliğinde işleyen bir duygunun ürünü değildir.” Vicdan ya da ahlak duygusu denen şey, ancak bu duygunun taşıyıcısı olan ahlaksal öznenin insanın değerine duyduğu saygıyla ilişkili olarak “yaşandığında” anlamlıdır.<sup>101</sup>

---

<sup>99</sup> Güneş, F. (2008). *Descartes ve Spinoza’da Duygu-Ahlak İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

<sup>100</sup> Güneş, *Descartes ve Spinoza’da Duygu-Ahlak İlişkisi*, a. g. e. , 3

<sup>101</sup> İnternet: Ketenci, T. Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi, 52 Web: <http://www.flisdergisi.com/sayi5/35-58.pdf>

#### 4. BERGSON'DA DUYGU

Bergson duygu alanında, maddi olandan daha ziyade duygu durumlarının sezgi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığını, akış içerisinde varlığını devam ettirdiğini düşünür. Önceden görmenin imkânı olmadığı için Bergson iradede determinizmi kabul etmez. Ona göre hareket dürtüsü determinizmden kaynaklı değildir, hareket dürtüsü ya fikirler veya duygulardandır.<sup>102</sup> Duygu ve duyum Bergson için farklı kavramlardır. Duygular, duyumların sonucunda ortaya çıkarlar.

Bergson'a göre duyguların oluşumunda duyumlar etkilidir. Duyumlar da dış dünyadan gelir. Duyumların algılarımız sonucunda oluştuğu ortadadır. Bu duyumlar içselleştirilerek duygu durumlarına geçişi sağlar.

Duyumlardan farklı bir yere koyabileceğimiz duygu durumları söz konusudur. Duygular birlikte bir bütün oluştururlar, iç içe geçmiş ve bir zincir oluşturmuşlardır. “Şiddetli bir aşk yahut derin bir melankoli ruhumuzu sardığı zamanlar bu duygular, iç içe girmiş, birbirinde erimiş, köşesizdir, birbirine nispetle ayrı kalmak temayülünde olmayan muhtelif binlerce unsurdan mürekkeptirler, orijinallikleri de bu sayededir. Duygularda bir canlı gibi yaşıyor. Çünkü onları geliştiren süre anları birbiri içine giren bir süredir. Bu anları birbirinden ayırmak, zamanı mekânda yaymakla duyguların canlılık ve renklerini kaybettiriyor, ortada kalan kendi gölgemiz oluyor; duygularımızı tahlil ettiğimizi sanırken gerçekte kelimelerle ifade edilebilecek cansız bir takım haller sıralıyoruz.”<sup>103</sup> Duyguların birbirinden ayrılıp onların kavramsallaştırılmaya çalışılması duyguların özüne zarar vermektedir. Onların doğru anlaşılması yine akış içerisinde gerçekleşir.

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere ona göre duygu da zaman anlayışı gibi akış halinde anlamını korumaktadır, onun bölünmesi parçalanması ya da kelimelerle ifade edilmesi onun özünün kaybolmasına onun maddileşmesine neden olacaktır. Duygu akış halindeyken yaşanırken anlamlıdır onun birbirine geçmişliğini ayırmaya kalkarsanız onun akışına engel olursanız onu anlamsızlaştırırsınız.

Duygu temelli durumlar maddi olandan insanın ayrılmasına bir olanak sunar. Duyguların varlıklarını ortaya koyabilmeleri için özgürce açılımın gerçekleşeceği bir ruha ihtiyaç vardır. Duyguları incelerken fiziksel açıklamalar yeterli kalmaz. “Felsefenin–medeniyet çağı ile birlikte, yani insan toplumunun sınıflara ayrıldığı günden beri süren- ezeli davası

<sup>102</sup> Bayraktar, L.. (2010). Bergson'da Ruh Beden İlişkisi. İstanbul: Dergah Yayınları, 103

<sup>103</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 122

malum: İnsanın his, düşünce, hafıza, irade gibi bir takım görünümleri var. Bunlara psikolojik olay diyoruz. Bu psikolojik olaylar, öteden beri maddeden ayrı bir ruh bulunmasına taraftar olan insanlar için “ruh”un delili, belirtisi sayılır. Materyalistler ise, psikolojik denilen olayların öteki organik olaylardan farksız olduklarını, karaciğerin şekeri düzenleme, kalbe hormonlar gönderme göreviyle, zihin his ve hatıraları düzenleme ve etrafa sinyal gönderme görevi arasında ancak bir uzmanlık farkı bulunduğunu anlatırlar. Materyalistlere göre, genel anlamda maddenin elektrik akımı ile özellikle zihnin nörolojik ve psikolojik olayları arasında öz ve içerik olarak değil, ancak şekil, mekân ve tarz olarak bir fark vardır. İşte Bergson da, filozof sıfatıyla bu tartışmaya giriyor.”<sup>104</sup>

Bergson, maddi bir bakış açısı ile duygulara yaklaşımı eleştirir. Duygu yaşayan bir yapıdadır ve siz onu mekansallaştırırsanız özünden uzaklaştırırsınız. “Duyumlarla duygular, ihtiraslarla cehidler gibi şuur hallerinin çoğalıp azalabilir olduklarını kabul etmek adet olmuş, hatta bir duyumun aynı mahiyette olan başka bir duyumdan iki defa, üç defa, dört defa daha şiddetli olabileceğini temin edenler görülmüştür. Psiko-fizikçilerin bu iddiaları ilerde etrafla incelenecektir. Bunların hasımları bile bir duyumun başka bir duyumdan, bir cehdin başka bir cehitten iki misli daha şiddetli olduğunu söylüyor, sırf içselden olan ruh halleri arasında kemiyet farkları kurmaktan hiç çekinmiyorlar: hak duygusu da bu noktada bir tereddüt göstermiyor: mesela çok sıcak, yahut az sıcaklık duyuyorum, çok yahut az kederliyim derken “çok” ve “az” tefrikinin yer kaplamayan ruh olguları alanında yapılması kimseyi hayrete düşürmemiş görünüyor. Oysaki genel olarak çok karanlık bir nokta, tasavvur edildiğinden çok daha ehemmiyetli bir mesele karşısındayız.”<sup>105</sup> Fiziki alandaki azlık çokluk kavramlarının duygu durumlarında kullanılması durumuna karşı gelir. Çünkü insandaki duygu tıpkı süre gibi akıp giden ve parçalara ayrılamayan bir yapıdadır. Onu fiziki olarak düşünüp değerlendirmek doğru değildir.

Her alanda olduğu gibi maddi olanı geri planda görerek, maddi olandan gelen haz duygusu yerine, yaratmadan gelen ve insanı daha çok doyuracak olan sevgi olduğunu düşünür. “Ona göre hayatta arzu edilecek duygu, haz değil, yaratmaktan doğan sevinç olmalıdır.”<sup>106</sup> Haz doğanın bir şey yapması iken sevinç hayat hamlesinin kazancıdır.

<sup>104</sup> Kırılcımlı, H. (2008). Bergsonizm Göçen Sermaye Dervişliği. İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 71

<sup>105</sup> Bergson, H. (1990). Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri (Çev. M. Şekip Tunç). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 9

<sup>106</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. 106



Sevinç üstün bir duygudur. İnsanın ulaşması gereken bir noktada bulunmaktadır. “Sevinç ruhun evvela bir köşesini tutar, gittikçe yayılan ihtiras gibi psikolojik bir olgu değildir. En aşağı derecesinde bile şuur hallerimizin gelecek istikametinde bir yönelmesi olur. Geleceğe karşı olan bu yönelmede şuur hallerinin ağırlığı azalır, fikir ve duyular birbirlerini kovalar, hareketler daha kolaylaşıyor gibi olur. Nihayet büyük sevinçlerde idrak ve hatıralar tarif edilemez bir keyfiyet kazanır, bir sıcaklığı bir ışığı andırır. O kadar tazelenir ki geçmişimize döndüğümüz vakit bu hale hayret ettiğimiz zamanlar olur. Sırf içten gelen bu sevincin karakteristik birçok şekilleri vardır: bunlar psikolojik hallerimiz yığının keyfiyet halindeki değişmezlerine karşılık olan bir sıra merhaledir.”<sup>107</sup> Bu noktada sevinç hayat hamlesi ile yakın ilişkilidir ve geleceğe dönüktür. Yaratma ve sevinç doğru orantılıdır. Sevinç hazdan çok çok üstündür. İnsan kendi özünü gerçekleştirdikçe mutlu olur. “.... Hayatta yaratıcılık esastır ve her varlık bu yaratıcı hamleyle bütünleşerek, kendisini gerçekleştirdiği ölçüde derinden bir sevinç ve mutluluk duymaktadır. Bergson için ruhun ve hayat hamlesinin doruklarında bulunan ve yaratılarıyla hayat hamlesini insani alanda devam ettiren insan varlığı içinde hayatın anlamı ve amacı, gücü yettiğince yaratmak ve bunun doğal sonucu olarak da mutlu olmaktır.”<sup>108</sup> Mutluluk ve sevinç gibi temel duyguların gerçekleşmesini yaratıcı hamleyle bütünleşen kendini gerçekleştirmeye bağlamaktadır bu şekilde insan özüne uygun hareket etmiş olacaktır.

Duygu alanında süreklilik vurgulanır. Duygular birbirleri içine geçtikleri için bir duygu halinde diğer bir duygu halini görmek mümkündür. “Eğer bir ruhsal durumumuzu, bir anlık duygumuzu ya da emosyonumuzu analiz edersek, onda kurucu öğelerin çeşitliliğini hiç değilse virtüel açıdan bulmak pek zor değildir. Bir sevinç duygusunda, eğer dikkat edersek, örtük formda bir yığın varyasyonların yanı sıra üzüncü eğilimini, dahası korkuyu da buluruz. Bu kurucu öğelerin her biri analiz edilirse onların sonsuza dek uzanan komplikasyonları görülür. Her ne kadar analiz aracılığıyla bu kurucu öğelerin her biri ötekinin dışında kalsa da bu aspektlerin bir biri içinde erimesinden doğan içerik duyguya karakteristik tonalitesini verecektir. Bu tonalite ressamın fırçasıyla palet üzerine temel renklerini karıştırmadan oluşan yeni bir renk tonuna benzer bir biçimde nitel bir birliktir.”<sup>109</sup> Bu birliği ayırmaya kalkarsanız bu noktada hata yapmış olursunuz ve ayırdığınız duygular bütününe renksiz, cansız bir hale sokarsınız.

<sup>107</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 16-17

<sup>108</sup> Bayraktar, Bergson'da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. 107

<sup>109</sup> Yıldız, D. (2006). Henri Bergson'un Felsefesi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 75

Sevincin olduğu yerde yaratıcılık vardır. Bir çaba sonucu ortaya çıkan sevinç üstün bir sevinçtir. Sezginin ortaya çıkması çaba gerektirmektedir. Zihinde olan hayalleri içten gelen hamlenin maddi olanları itmesi ile sezgi bir yaratıcılık olarak ortaya çıkar.

Algı duyumsal ya da devindirici merkezlerde değildir; algı bunların ilişkilerinin karışıklığını ölçer ve nerede oluştuysa oradadır. “Önce imgeler bütünü vardır; bu bütünün içinde ise, ilginç imgelerin yansıdığı “eylem merkezleri” bulunur, algılar böyle doğar ve eylemler böyle hazırlanır. Benim bedenim bu algıların ortasında beliren şeydir; bu eylemlerin atfedilmesi gereken varlık, benim kişiliğimdir.”<sup>110</sup>

Üzüntüde ise farklı hissi durumlar açığa çıkar. “Evvvela geçmişe hasretle, duyum ve fikirlerimizin bir fakirleşmesiyle başlayan hüznün gitgide bunlardan olan nasibimiz sanki azalmış, önümüz kapanmış gibi bir hal alır. Nihayet yokluğa gidiyormuşçasına bir ezginlik duyar, gözden her yeni düşüş, her yeni musibet savaşmanın faydasızlığını daha iyi anlatır. Bizde acı bir haz uyandırır.”<sup>111</sup> Sevinçten farklı olarak fikir fakirleşmesi, yokluk ile ilişkilendirilmiştir.

İnsanın duygu, düşünce, irade, inanç gibi özellikleri bir bütün olarak düşünölmelidir. Beden ve ruh da bir bütünlük taşır. “Burada ifade etmek gerekir ki, beden de, ruh gibi bir realitedir. Ve ruh, varlığını sürdürmek ve ortaya koyup gerçekleştirmek için bir bedene ihtiyaç duyar. Ancak ruh beden değildir. Ruh, kendi özgürlüğünü yürütmek ve kendisini gerçekleştirmek için bedeni bir alet gibi kullanır.”<sup>112</sup> Duygularda bedeni harekete geçiren unsurlardandır.

Duygusal anlamda da akış söz konusudur. “Duyumlar, duygular ve bilinç halleri dinamik bir bütün oluştururlar.”<sup>113</sup> “Öyleyse öznel duygusal hallerimiz de tek yönlü bir etkileme veya etkilenme olmayıp bu çift yönlü bir etkileşimdir. Dolayısıyla ister duyumlarda ister bilinç ve ruh hallerinde olsun yeni gelen durum, benzetme yerindeyse yağmur damlalarının göle veya denize düşüp karışmaları gibi bütün ruha karışır.”<sup>114</sup> Yani insanın incelenmesi tek bir yapının ele alınması ile değil bir bütün olarak gerçekleştirilmelidir. İnsanın duygu durumlarının anlaşılması da insanın bütün olarak ele alınması ile gerçekleşir.

---

<sup>110</sup> Bergson, H. (2007). Madde ve Bellek(Çev. Işık Ergüden). Dost Kitapevi Yayınları(Eserin orijinali 1939’da yayımlandı), 36

<sup>111</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. 17

<sup>112</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. , 112

<sup>113</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. , 125

<sup>114</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. , 125

Bergson için süre önemli bir kavramdır ve duygularımız süre içerisinde varlığını sürdürürler. Ona göre; duygular da bir canlı gibi yaşıyor. Duyguları geliştiren süre, anları birbiri içine giren bir süredir. Öznenin hayat hamlesi, sürenin bir parçası olarak hareket etmesi estetik bir duygudur.

Duygular benlikte farklı bir alanda bulunur. Bergson düşüncesinde ben iki kısımdan oluşuyor. Birincisi, kabuk ben iken ikincisi temel bendir ve bu temel ben asıl özgürlüğü oluşturan kısımdır. Bu kısımda, merhamet, aşk, ihtisas, iman, inanç ve estetik duygularımız bulunmaktadır. Bergson düşüncesinde sevgi öğütlemekle sevgi elde edilmez. Mantık ve istenç bu noktada farklılaşmaktadır. Aşk için kahraman olmak gerekir. Kahramanlık öğütlenerek ortaya çıkmaz. Kendiliğinden gelir. Bunlarda bir öngörü bulunmamaktadır. Duygular da Bergson için asıl alanda yer almaktadır. İnsandaki duygular; coşku, sevinç, heyecan yaratıcı hamle ile birlikteliği getirir. İnsan bunlarla ahlakı ve sanat yapıtlarını oluşturur. Bu durum insanın özünde duygunun ne derece kıymetli olduğunun bir göstergesidir.<sup>115</sup>

Duygular sürekli değişir. Onların sabit görünmesinin sebebi kaynaklandığı nesnenin ya da adlandırılan kelimenin değişmemesidir. Fakat eskiden çok sevdiğimiz bir şeyi şimdi hiç sevmeyebiliriz. Yani bir hareket söz konusudur. Düşüncesinde hâkim olan hareket ve akış halinde olmaklık duygu dünyasında da hâkimdir bu noktada da bir akış karşımıza çıkmaktadır.

“Hayattaki her şey gibi duygularda açılan, gelişen ve biteviye değişen şeyler olduğu halde onları adlandıran kelimeler durağan ve sabittir. Sosyal hayat, duygularımızı da kelimelerle tercüme etmemizi gerektirir.”<sup>116</sup>

Ruhumuzun hissettiklerini kelimelerle aktaramayız. Bergson dili bir engel olarak görür. İç ve dış dünya akış halindedir, siz sabit kavramlarla duyguları ifade ettiğinizde duyguların özüne zarar verirsiniz. Duyguları durağan hale getirirsiniz. Dilden tamamen bağımsız düşünme mümkün değildir. Bizim faaliyetlerimiz; niyetlerimizin, kararlarımızın, alışkanlıklarımızın, huyumuzun yaratıcısı olduğumuzla ilgili duygumuzdur. Hayat kavramlarla anlatılıp gösterilebilir. Kendi kendimizin akıp giden duygumuzu tamamen anlatamayız. Bu duyguyu anlatmamız da zorunlu değildir.

---

<sup>115</sup> Bayraktar, Bergson'da Ruh Beden İlişkisi, a. g. e. , 102

<sup>116</sup> Bergson, H. (2011). Metafiziğe Giriş (Çev. Atakan Altınörs). Paradigma Yayıncılık, 32

Akış içerisindeki her ruh durumunun, sırf ruha ait olması sebebiyle bir şahsiyetin tümünü yansıttığı gerçektir. Duyguyu duyan, bu duygudan kendini ayırabilen ve bir soyutlama çabasından başka bir yolla bir “durum” oluşturan varlığın geçmişi ile şimdisini gizli olarak kapsamayacak böyle bir duygu yoktur.

Duygularımızı sosyal olarak ifade etmeye kalktığımızda duygunun özünden uzaklaşırız çünkü akış içerisindeki duygu bizim bahsettiğimiz şeyden başka bir şey olmaya devam etmektedir. Biz kavramsallaştırdıkça duyguyu özünden uzaklaştırıp mekansallaştırırız ve bu durum komiğe doğru gitmemize sebep olur. Onun için yaşamı mekanik bir düzlemde ele almak komiktir. Ya da tiyatrodaki yinelenen sözler yine komiktir. “güldürücü bir sözcük yinelenmesinde genellikle karşı karşıya olan iki uç vardır: bir yay gibi gevşeyen sıkıştırılmış bir duygu ve bir duyguyu yeniden sıkıştırmaktan hoşlanan bir düşünce”<sup>117</sup>

Yaşamı komediden ayıran ona ciddilik veren şey Bergson için bizim elimizde olan özgürlüğümüzdür. İçimizde oluşturduğumuz duyguları ele alabiliriz. Bunlar hayatı ciddileştirir. Mekaniklikten sıyrılmasına yardımcı olur. Zaten daha öncede belirttiğimiz gibi bir durumun komik olması için o durumun acıma sevinç gibi duygulardan arınmış olması gerekir. Bu durumda duygudan arınmak insanda mekanikliği doğurur. Yani duygudan arınmak özden arınmayı getirecektir.

Bergson insanda çeşitli duyguların var olduğunu dile getirir. Bunu “Anlaşılır anlaşılmaz heyecan veren ruhsal durumlar, kaynaştığımız sevinçler, üzüntüler; görenlerde üzücü şaşkınlıklar, korku ya da acıma uyandıran tutkular ve kötülükler; nihayet duygusal titreşimlerle ruhtan ruha yayılan duygular vardır.”<sup>118</sup> sözleri ile netleştirebiliriz. Onun için duygular yaşamın ana karakterini yani özünü ilgilendirir. Bu duyguları ele alırken onları komiklikten uzak ve ciddi görür. İşte bu ciddiyeti aradan kaldırdığımızda ortaya komik olan çıkacaktır. Yani heyecandan, duygudan arıtıldığı yerde ortaya mekanik hareketler çıkar ve bu bize komik gelir. Bergson işte bu noktaya gülmeye de bir görev yükleyecektir. Dalgınlığı sonucunda komik hale gelen kişiye bizler güleriz ve onun dalgınlığını gideririz.

İnsanlar heyecan içerisinde olduklarında ya da farklı duygu durumları yaşadıklarında gülme gerçekleşmez. Duygular ciddiyet taşırlar. Toplum dışı olduğumuzda toplumdaki uzaklaştığımızda komik duruma düşeriz. Topluma aykırılık gülmeyi getirecektir. Gülme saf zekâyâ hizmet ederken heyecandan uzaktır. Bir şey sizin duygularınıza hitap ederse işte

<sup>117</sup> Bergson, H.. (2011). Gülme (Çev. Yaşar Avunç). Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 1940’da yayımlandı), 48

<sup>118</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 80

o noktada gülmezsiniz ama o şeyin sizi duygulandırmasına izin vermezseniz ona gülme olasılığımız artacaktır. Yakınlıklar, sevinçler, acılar, paylaşımlar duygulanmalara sebep olan öğelerdir.

Duygulardan sıyrıldığımızda ve dikkatinizi bedensel olana ya da maddi olana kaydırduğumuzda komik ortaya çıkar. Eylemler onu besleyen duygularla orantılı olarak gerçekleşir. Eğer dikkatimiz eyleme değil de jeste giderse bu noktada komiklik oluşur. Bir kişinin komik olabilmesi için o kişinin toplumla uyumsuz ve aynı zamanda toplumu duygulandırmaması gerekmektedir.

“Özetle insanın kişiliğinde duyarlılığımızı ilgilendiren ve bizi heyecanlandıran şeyler bir yana bırakılırsa, geri kalan şeyler komik olabilecek şeyler, komik de doğrudan doğruya bunlarda görülecek katılık oranında artacaktır.”<sup>119</sup>

Gerçekler direkt olarak duygularımıza, bilincimize çarpmaz. Bu da sanatın gerekliliğini ortaya koyar. Sanat ile gerçekliği daha net kavrayabiliriz ve sanat aracılığıyla duygularımız daha da netlik kazanır.<sup>120</sup> Doğa ile aramızda bir netlik olmadığını düşünür. Maddeden sıyrılmak, insanlar için zorken sanatçılar için kolay bir engeldir. İnsanın yaşarken kendi yararlarına göre hareket ettiklerini savunur. Davranışları oluşturmak adına dış dünyadan çeşitli şeyler çıkartır insan. Bu da yüzeyselliği getirir. Pratik bir yarar gözeterek duygularımızdan yararlanırız. Dış dünyada olan şeyleri, bize olan yararlarına göre sınıflandırırız. Peki ya iç duygularımızda böyle midir? Yani onları net olarak görebilir miyiz? Gerçek halleriyle. Bergson bunları görenlerin sanatçılar olduğunu düşünür. Kendi duygularımızı gerçek halleriyle bilincimize gelmediğini belirtir. Duygularda belirleyebileceğimiz şeylerin net bir şekilde dil tarafından ifade edilen ve aynı zamanda tüm insanlar için aynı olan şeylerdir. Yani kişisellikten bir ayırım söz konusudur bu noktada. Bergson için bu hem kendimizin hem de nesnelerin dışında yaşamaktan öte bir şey değildir. “..., en azından bir an için gözümüzle gerçeklik arasına giren o biçim ve renge ilişkin ön yargularımızdan bizi kurtarıp böylece sanatın bize doğayı açıklamak olan en yüce tutkusunu gerçekleştirir.”<sup>121</sup>

Bunu ifade ederken sanatın amacını şöyle ifade eder; “başkaları daha derine girerler bunlar gerektiğinde sözlerle anlatılabilen sevinçlerin, acıların altında sözle artık hiçbir ortak yanı kalmamış bir şeyi, kişiye göre değişen, insanın çöküntüsünün ve coşkusunun,

---

<sup>119</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 87

<sup>120</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 92

<sup>121</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 91

pişmanlıklarının ve beklentilerinin canlı yasası olan en içteki duygularından daha da içte bulunan kimi yaşam, kimi soluk alma ritimlerini yakalarlar; bu müziği oraya çıkarıp vurgulayarak dikkatimizi zorla ona çekerler dans eden bir gruba katılan yoldan geçen insanlar gibi bizi de ister istemez içe sokar ve böylece ruhumuzun en derin yerlerinde titreşme anını bekleyen bir şeyi sarsmaya sürüklerler.”<sup>122</sup> Sanatçının ulaştığı duygular tamamen öznedir ve tek seferliktir. Sanat eserinin evrenselliği ise sanatçının çabasıyla gerçekleşen derinlikten doğan bir sonuç olabilecektir. Trajedya insanın iç dünyasında gerçekleşen derin bir gözlemken komedyaya başka insanlar üzerinde yapılır. Çünkü komedyaya geneli verirken trajedyaya derinlere iner. Saf sanattan ayrılan yanı yarar gözetmesidir. Yani sanat insanın gerçekle yüzleşmesine onun şahsi duygular yaşamasına vesile olacaktır.

Sanatla bağlantılı ve estetik duygularla beraber hareketlerin bütünlük taşıması, Bergson için zarafeti getirir. “Nitekim estetik duygular arasında en sadesi olan zarafet duygusunu alalım. Bu duygu evvela hareketlerin bir rahatlama ve kolaylaşması gibi görünür. Kolay hareketler birbirini hazırlayan hareketlerdir, daha başlamadan sezilmek suretiyle üstün bir kolaylık tesiri yaparlar, yapılan hareketler sanki gelecek hareketleri önceden sezdireni işaretlerdir. Aksak hareketlerde zarafetin görülmemesi bunların kendi kendilerine yetememelerinden ve gelecek hareketleri bildirmemelerindedir.”<sup>123</sup> Bu noktada da bir devamlılık görmek mümkündür.

“... duyumlardan başka bir şey vermeyen bir sanat, aşağı bir sanattır, çünkü tahlil duyumlarda çok kere bunların kendinden başka bir şey bulacak değildir. Fakat heyecanların çoğu taşıdıkları binlerce duyum, duygu yahut fiillerle gebedir: o halde ki her biri kendi nevelerinde biricik olan tarif edilemez haldedir, bu halleri karmakarışık orijinalliklerinde kavramak için de onları duyanların hayatını yaşamak lazımdır.”<sup>124</sup>

Hareketlerin bütünlüğü zarafeti getirirken duyuların bütünlüğü de duyguları oluşturur. Duyular birbirleri ile uyumlu olmalıdır. Bedenin ihtiyaçlarına göre maddi nesnenin bütünü tahmini gereklidir. Duyumlar bana bağlıdır. Ben olmazsam duyumlar da olmaz. Uyarıcı artarsa; mesela acı veren bir uyarıcı arttıkça önce algı olan bir durum sonra acıya dönüşür. “Bizce acı, zarar gören ögenin her şeyi yerli yerine yerleştirme çabasından başka bir şey asla değildir: Duyumsal bir sinir üzerinde bir tür hareket ettirici eğilim. Demek ki her acı bir çabadan, hem de güçsüz bir çabadan ibarettir. Her acı lokal bir çabadır; çabanın bu güçsüzlüğünün nedeni de tek başlılığıdır; çünkü organizma, bölümlerinin dayanışması

<sup>122</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 91-92

<sup>123</sup> Bergson, H. (1990). Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri (Çev. M. Şekip Tunç). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 18

<sup>124</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 23

nedeniyle, ancak bütünlüklü etkinliklere yatkındır.”<sup>125</sup> “Algıyı duyumdan ayıran yalnızca bir derece farkı değil, yapı farkıdır da.”<sup>126</sup>

Beden bir merkezdir ve çevredeki nesnelere bu merkeze etkisi, bedenden de nesnelere yansır. Bu yansıma dışsal algıdır. Beden dışsal etkilere maruz kalır. Beden etkilere direnir. Etkileri yansıtırken mücadele eder, bu sayede etkilerden bazılarını kendi içine alır. Duygulanım da Bergson için bu noktada doğar. “Dolayısıyla, metafor kullanarak diyebiliriz ki, algı bedeninin yansıma gücünü ölçerken duygulanım onun emme gücünü ölçer.”<sup>127</sup> Duyumlar dış dünyadan algıladıklarımızken, duygular içselleştirme sürecidir. Duygulanım algının varlığından kaynaklanır. Beden ve algılanacak olan nesne arasında ki mesafe sıfır olduğunda algılamada ki gücül nokta gerçek olur ve duygulanım buradan oluşur. Bedenin yüzeyi beden dışındakilerin hem algılandığı hem de hissedildiği tek yerdir. Algılamam bedenimin dışındayken duygulanımım bedenimin içindedir. Bergson, saf algı düşüncesinde bir düzeltme yaparak devam eder. Duygulanım dışarıdaki beden imgelerinin bedenine katılmasıdır.

Bergson hipotezinin diğerlerinden ayrılan yanlarını göstermek istemiştir ve o duygulanımdan değil de eylemden yola çıkmıştır. Sinir sisteminde bilinçli bir merkez yoktur. Sinir sistemini destekleyen organlar ve sinir sistemi algıyı oluşturur. Canlının hareket gücünü, algılanan uyarımı izleyen hareketi ifade eder. Saf algı şeylerin parçasıdır. Duyum bilinçli derinliklerden kendiliğinden çıkar, bedeni etkileyen imgelerin içinde zorunlu dönüşümlerle çakışır. Algılanan imgeler korunmalıdır. Geleceği etkilemek için geçmişle bir bağ olması gerekir.

Şimdiki deneyimlerimiz geçmişteki deneyimlerle sürekli zenginleşirler. Gerçek sezginin işlevi anıyı çağırmasıdır. Algı algılanan nesneyle teorik olarak çakışır. Geçmişteki sezgilerin anısı, kararımızı daha iyi aydınlatır ve bu nedenle gerçek sezgiden daha yararlıdır. Saf algı ile anı arasında yapı farkı yerine yoğunluk farkı görmek hatadır. Gerçekçiler içinde idealistler içinde algı hakiki sanıdır. Öznenin kendi dışına çıkmasıdır. İkisini ayrıldığı nokta ise; bu durumlar birisinde gerçekliği oluştururken diğerinde gerçeklikle birleşirler. Kassal duyumların sonucunda oluşan imge eskiz gibidir, tümüyle hissedilen duyumlar ona renk verir. İçsel tekrar ve tanıma, iradi dikkate ön hazırlıktır.

---

<sup>125</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 42

<sup>126</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 43

<sup>127</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 43

“Daha genel olarak, dikkat etmek, zekâ yoluyla kavramak ve yorumlamak, tek ve aynı işlemlerle örtüşür; bu işlem sayesinde tin, kaba algıların az çok yakın nedenlerinin simetrik noktasını, bu algılara kıyasla kendi içinde seçerek, kendi düzenini saptayarak, anıların onlara doğru akmasına izin verir ve bu anılarda algılara yeniden kavuşur.”<sup>128</sup>

Bir sözcüğün işitsel anısını çok olması için çok fazla ses yüksekliği ve tınısı olmalıdır. Beyin hücrelerinin tahribatıyla, bu anılara yer etmiş anıları bulamayız. Onlar ortadan kalkar. Algıyla anıya farklı sinirsel öğeler atfedilmelidir.

Algıdan idea'ya değil idea'dan algıya gideriz. Uyarımlar içeriden kaynaklanır. “Katıksız anı, edimselleştiği ölçüde, bedende buna denk düşen tüm duyumlara yol açma eğilimi gösterir. Ama bu gücül duyumların kendisi, gerçek olmak için bedeni harekete geçirmek, alışıldık önceleri oldukları hareket ve tavırları bedene dayatmak zorundadırlar.”<sup>129</sup> “Başka deyişle, gücül imge gücül duyuma doğru ilerler, gücül duyum da gerçek harekete doğru ilerler: gerçekleşen bu hareket, hem doğal uzantısı olduğu duyumu hem de duyumla bir olmak isteyen imgeyi gerçekleştirir.”<sup>130</sup>

Duyumlar ile saf anı arasında köklü bir farklılık vardır. Duyumlar bedenin yüzeyini işgal ederken, katıksız anı bedenin bölümleri ile alakalı değildir. Onu aktifleştirdiğimiz de hareketlerimize yol açan bir duyum olur. İmge şimdiki zamanki bir durumdur. Kaynaklandığı anı bakımından geçmişten ayrılır. Anı güçsüz olduğundan duyumla karışmaz şimdiki zamanla bağı yoktur.

“Duyum, hareketsiz olarak, yüzeye yayılır; ama derinlerde yaşar ve titrer.”<sup>131</sup> Esas olansa bu derinlerde ki yaşamdır.

“... duygulanırlık tam da bedenin matematiksel bir noktadan başka bir şey olmasını gerektirir, ona uzayda bir hacim verir. Sonra belleğin anıları gelir. Bunlar anıları birbirine bağlar ve geçmişi şimdiye dâhil ederler. Son olarak yine bellek, ama maddenin niteliği ortaya çıkaracak bir sıkışması olarak bir başka biçim altında bellek gelir. (Böylece bedenin anılarda kalmasını önleyen, ona zamanda bir süre sağlayan bellektir.) İşte yeni bir çizgi duygulanırlığın, anı-belleğin ve sıkışma-belleğin art arda dizildiği özneliliğin çizgisi karşısındayız: Buradaki terimlerin bir önceki çizginin terimlerinden (algı, nesne, madde) doğa bakımından farklı olduğunu söyleyeceğiz.”<sup>132</sup>

<sup>128</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 88

<sup>129</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 99

<sup>130</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 99

<sup>131</sup> Bergson, Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, a. g. e. 151

<sup>132</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. , 65



İhtiyaç kendini ilgilendiren kısmi nesneden alarak geri kalanını bırakır. Beyin ihtiyaçlarımız içerisinde seçim yapmamızı gerektirir. Beynin, bilinçli seçiminin bedeli duygulanımdır.

Duygulanım hayat için gereklidir. Evrim hayatın kendisidir. Madde bölünür yapıdadır. Düşünce sürekli. “Tabiat bizlere, kendi varlık amacımıza varılmış bulunduğu açık belirtiyle haber verir. Bu belirti sevinçtir. Sevinç diyorum, haz demiyorum. **Haz** sadece, canlı varlıktan hayatın korunup barındırılmasını elde etmek için tabiatın hayal etmiş bulunduğu bir hünerdir; hayatın atılmış bulunduğu doğrultuyu göstermez. Fakat sevinç daima, hayatın başarıya ulaştığını, ilerlemiş bulunduğu, bir zafer kazandığını bildirir; her büyük sevincin bir zafer seviyesi vardır.”<sup>133</sup>

Sevincin olduğu yerde yaratmada vardır. Gerçek sevinç bir şeyleri hayata getirme duygusudur. Şuur beyine asılıdır fakat şuur beyinin bir parçası değildir. Duygu düşünce eyleme doğru yönelir. Beyin aslında, duygu düşünce ve şuur değildir. Duygu, düşünce ve şuurun gerçek hayata gelebilmeleri etkinleşebilmeleri için vardır.

Bergsona göre delilik sersemleme duygusuna benzeyen bir duygu ile başlar. Zihnin dikkatindeki bir gevşemenin sonucudur bu durum.

Duygu durumları uyku halinde de devam eder. İnsan uyurken şiddetli ışığa maruz kaldığında şiddetli rüyalar görmektedir fakat ay ışığı gibi yumuşak ışıklar insanın daha yumuşak dokulu rüyalar görmesini sağlamaktadır. Kulak da uyurken çözümlediği iç duymalara sahiptir. Uyurken duyduğumuz bazı sesleri rüya esnasında farklı olarak duymaya devam ederiz. Görmenin duymaları başkadır. Çoğu zaman duyduğumuz halde gördüklerimizi hatırlarız. Rüyalarda bazen konuşmayız ama muhataplarımızla fikirler aracılığı ile sohbet ederiz. Uyku esnasında vücudumuzun maruz kaldığı dış duymalar rüyamızda farklı şekillerde etkide bulunurlar. Organizmanın bağrından çıkan “iç dokunun” duymaları önemlidir. Uyanırken bu duymalar yerindedir. Eylem daha etkili olduğu için biz dalgınlıkla kendi kendimizin dışındayızdır. Uyku ile kendi kendimize geliriz. Doğal bir uykuda, duyularımız dışarıya kapalı değildir. Uyurken kavrayışımız kendini genişletir. Duyumlar belirsizdir. Rüya geçmişin yeni baştan hayata gelmesidir. Bizim farkında olmadığımız bilincin derinliklerinde saklanan geçmiş. Duyu verilerimizden gelenlerin belli nesnelere çevrildiği alan hatıradır.<sup>134</sup>

<sup>133</sup> Bergson, H. (1988). Zihin Kudreti (Çev. Miraç Katırcıoğlu). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 34

<sup>134</sup> Bergson, H. (1988). Zihin Kudreti (Çev. Miraç Katırcıoğlu). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 105-130

Duyumlar daha canlıdır ama kararsızdırlar, hatıralar belirgindir ama cansızdır. Hayalet hatıra kendisini canlandıran duyumlarla maddeleşince elverişli bir hayal olarak rüyada var olacaktır. Bizler günlük yaşamımızda bir şeyleri gördüğümüzde, okuduğumuzda her kelimeyi fiilen fark etmeyiz yani bizler kelimelerin bazı harflerini görürüz geri kalanını sezinleyerek kavrarız. Gerçekten görülen harfler bir hatırayı anımsatır. Bizler şeylerin taslağını kavrarız bu taslakta o şeyin hatırasını çağırır. “Asıl kavrayışın mekanizması işte böyledir ve rüyanın mekanizması da böyledir. Her iki durumda da, bir yanda duyu önergeleri üzerine yapılmış bir takım gerçek intihalar, öte yanda ise: intibaa katılıveren ve hayata yeni baştan dönmek için onun hayatıyetinden faydalanıveren birtakım hatıralar vardır.<sup>135</sup> Bir durumda uyumak bir şeylerle ilgilenmemektir. Bizi ilgilendiren şeyler için uyumayız. Bunlar hafif uyku hallerinde görülen rüyaların özellikleridir. Yanlış teşhis şuurda, biri ötekinin benzeri olan iki hayalin gerçek varlığını gerekli kılar. Yanlış teşhiste duygudan ötürüdür. Bu duygu tektir ve şuurun ortasında gideceği yeri şaşırarak başıboş gezmektedir. Bu nedenle normal teşhis duygusu olamaz. Şuur rüyadayken yaptığı eylemden dolayı hiç endişelenmez. Uyanıklık hali en çapraşık halidir. Uyanıklık bilerek istemektir.<sup>136</sup>

“Şiddetli bir duyum alınız ve iş bu duyumu derece derece sifıra kadar düşürünüz. Duyumun hatırası ile duyumun kendisi arasında sadece bir derece farkı varsa duyum, sönmezden önce hatıra durumuna gelir.”<sup>137</sup> Duyumun hatırası üzerine dikkatimizi yoğunlaştığımızda bu duyum yeniden meydana gelir. Duyumun öz hatırası duyumun ya da kavrayışın kendisi değildir.

Kavrayışlarımız ve duyularımız en açık şekilde bizde bulunurlar. Vücudumuzun diğer cisimlerle olan bağlantılarını kaydederler, bizim davranışlarımızı belirleyip yöneltirler. Bu nedenle diğer psikolojik durumları azalmış duyum ya da kavrayış sanırız. “Demek oluyor ki, Madde ve Hafıza’da açıklamış olduğumuz üzere, aynanın arkasında olup da aynada görülen hayal, aynada bu hayali vücuda getiren ve aynanın karşısında bulunan nesne için ne ise hatıra da kavrayış için aynı şeydir.”<sup>138</sup> Nesne edimken hayal gizlidir.

Şuur için hayat içgin olduğu için bu hayatı duyar. Bir hatıra bir kavrayış sayesinde şimdileşir. Dikkatin bir anlık zayıflaması yanlış teşhise sebebiyet verir. Duyarlılık, içgüdü ve alışkanlığın dışında istenç üzerinde doğrudan etkisi olan etmendir. Duygunun getirdiği

<sup>135</sup> Bergson, Zihin Kudreti, a. g. e. 120-128

<sup>136</sup> Bergson, Zihin Kudreti, a. g. e. 105-130

<sup>137</sup> Bergson, Zihin Kudreti, a. g. e. 157

<sup>138</sup> Bergson, Zihin Kudreti, a. g. e. , 161

ödeve benzetilebilir. Bergson bu noktada aşk tutkusunu ele almaktadır. “Hedeflediğimiz şey haz mıdır? Bu tutku aynı zamanda acı olabilir mi? Belki de hazırlanan bir trajedi var, ziyan edilen, dağılan, kaybolan bir yaşam, bu biliniyor hissediliyor ama ne önemi var! Gerektiği için gerekiyor. Doğan tutkunun büyük kalleşliği tam da ödevi taklit etmesidir.”<sup>139</sup> “Duyuya yakın ve kendilerini belirleyen nesnelere sıkı sıkıya bağlı olan duygular, zaten daha önceden yaratılmış ve tamamen yeni olmayan bir heyecanı da pekâlâ kendilerine doğru çekebilirler. Aşk için de böyle olmuştur. Tüm zamanlarda kadın erkekte, hem duyguya hem de duyguya benzeyen arzuya bitişik ve hatta onunla kaynaşmış gibi olan ve buna rağmen arzudan farklı bir eğilim uyandırabilmiştir.”<sup>140</sup> Bergson için kadınlar da erkekler kadar zekidir. O kadının heyecanının erkeğe göre daha az olduğunu düşünür. Yani Bergson düşüncesinde kadınlarda erkekler kadar zekidir fakat kadınların duyarlılık alanı daha az gelişmiştir.

Sanatın insanları nasıl etkilediğini ifade etmiştik; müzik de insanları bir duygunun içerisine çeker. “Müzik sevinci, hüznü, merhameti, sempatiyi ifade ettiğinde biz hemen müziğin o an ifade ettiği şey oluruz.”<sup>141</sup> Herkes için aynı şekilde bir etkilenme süreci başlayacaktır. Müzik bu duyguları içimize zerk etmez ama bu duyguların içine bizi iter. Ahlakın önde gelenleri de bu şekilde bizi yönlendirirler.

Bergson’a göre korku diğer bütün duygular gibi gereklidir. Bir hayvan için bile korku gereklidir. Bu duygu onun kaçıp saklanmasını bağlamaktadır. Korkunun tehlikenin büyüklüğüne orantılı olması gerekliliği de buradan gelmektedir. Korku tutan vazgeçiren bir duygudur. Yani durdurucu bir özelliği vardır. Doğa bizi korkuyla kuşatırken, kendimizi korkuya bırakmak yerine bir şeyler yapmamız gerektiğinde bizi korkudan kurtarmışsa iyi bir psikolojik mekanizmadır.

Şuurun doğal hareketi hep geleceğe yöneliktir geriye dönüp bakmaz. Şefkat, merhamet, ümit, emel, ülkü, itikat, iman, aşk, rüya, hülya gibi iradeler özgürlükleri ile bulunurlar. Özgür eylemler bir kere olurlar ve tekrarlanmazlar. Duygu durumları bir akış içerisinde ve tekrarları yoktur zaten daha öncede belirttiğimiz üzere tekrar mekanikliğe, mekaniklik ise komiğe neden olur. Varlığımızdan şüphe etmeyiz. İçten derinden kendi varlığımızı idrak

---

<sup>139</sup>Bergson, H. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932’de yayımlandı), 35

<sup>140</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 35

<sup>141</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 36

ederiz. Hisler, arzular, düşünceler, hareketler değişir ve durumdan duruma geçer. Mesela bir süre şense bir süre kederliyim yani sürekli değişirim.<sup>142</sup>

“Hâlbuki hafif bir dikkat cehdi bana her an değişmeden hiçbir teessür, hiçbir tasavvur ve hiçbir isteğin olmadığını gösteriyor. Bir ruh haleti değişmeden kesilseydi ruhun müddeti de akmaktan kesilecekti.”<sup>143</sup>

Zihnimizde sürekli bir değişim hâkim. Fakat biz değişimleri fark çok büyük olduğu zaman dikkate alıyoruz. Psikolojik halde değişimdir. Haller birbirinden ayrı değıllerdir; sonsuz bir akışta birbirleri içine geçmişlerdir. Ama dikkatimiz bunları yapay bir şekilde ele aldığı için yapay bir bağ ile bağlar. Bu şekilde şekilsiz, değişmez bir ben oluşur. Bu nedenle de sabit gibi gözükür psikoloji haller. Onları birbirine bağlayan bağları görmeyen bizler sadece psikolojik halleri idrak ederiz. Şuur değişmeleri kesik kesik değildir, akan ve değişen bir haldedir. Bizim bu şekilde algılamamızın nedeni kesik kesik dikkat etmemizdir. Psikolojik hayat zaman ile oluşturulur. İçimizdeki zaman bir anın yerini diğerinin alması ile oluşmaz. Şahsiyetimiz bütün tecrübelerle sürekli yaptığı için hep değişir. Psikolojik her hal basittir, önceden görülmüş olmalarına imkân yoktur. Kendisinde geçmişi taşır, anını da yaşar. Bu psikolojik haller bizden kaynaklanmakla beraber şahsiyetimizi değiştirirler. Biz ne isek ona bağlı olarak hareket ederiz, kendimizi sürekli yaratırız.

#### **4.1. Bergson'da İnsan ve Duygu**

19. YY'da insanın konumlandırılması ve insanın duygularına verilen değer düşünüldüğünde Bergson felsefesi, insanın duygularına dönem düşünürlerinden daha farklı yaklaşır. Onun düşüncesindeki farklı noktalara bakarsak; düşünceleri dinamik bir bütünlük taşır ve maddenin de hayatın da kaynağında ruh vardır, hayat hamlesi kendini bulan insan açısından önemlidir ve kendisini özgürce insanda açar. Bu durumda dönem düşünce yapısının insana olan bakış açısını farklılaştırır.“ 19. YY'da yaşam felsefesinin en önemli temsilcisi Fransız Henri Bergson'dur. Bergson'un felsefesi, pozitivizm ile çeşitli rölativist felsefe sistemlerin yıkıcı etkileri altında, mutlak hakikati elde etmenin ümit ve imkânını kaybeden 19. yy insanına, sezgi metodu ile bu ümit ve imanı getirmiştir.”<sup>144</sup> İnsanın tek yönlü ele alınması sadece maddi boyutuyla fizyolojik olarak açıklanmaya çalışılması insanı

---

<sup>142</sup> Bergson, H.. (1934). Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü (Çev. Mustafa Şekip). Devlet Matbaası (Eserin orijinali 1906'da yayımlandı), 10

<sup>143</sup> Bergson, H.. Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü. a.g.e. 10

<sup>144</sup> Korlaelçi, Felsefe Tarihi. a.g.e. 314

olumsuz yöne etkiler çünkü insan sadece fiziksel yapıdan oluşun bir varlık değildir. Bu kapsamda Bergson'un düşünce yapısı insanın sezgisel yanının ağır basacağını ifade ederek duyguya temel oluşturur ve döneminin bakış açısından farklı bir tutum sergiler.

İnsan hep kendi varlığını anlamaya çalışır. İnsanoğlu yaşamı süresince anlamın varlığını sorgularken bilinç (ruh) beden varlığı olduğunun farkındadır. Ölümün de ötesinin merakı insanı metafiziğe yönlendirir. İnsan varlığını sadece bedenden ibaret olarak görürse varlığı bu dünya ile sınırlı olarak kalır. Metafiziğe olan ilgi ruh düşüncesini beraberinde getirir. Bu çerçevede insan ruh ve beden varlığı olarak ele alınır.

İnsan kendisini anlamlandırmaya çalışırken zaman akıp gider. Devam eden zaman içinde insan oluşumunu sürdürür. "Akıp giden zaman içerisinde insan bir yanıyla oluşmakla ve şekillenmekle birlikte bir yanıyla da olaylara ve yaşantılara bir yön vermek durumundadır."<sup>145</sup> İnsanın akış içerisinde kendi kişiliğini oluşturmasını da verdiği iradi kararlar etkilidir. Bu kararlar özgür bir ruh aracılığı ile gerçekleşir. Determinizm ise içerisinde özgür iradeye izin vermez. Bu açıdan determinizmin karşıtı bir yapı söz konusudur. Bir nedensellik zinciri içerisinde insanın özgür olma durumu ortadan kalkar.

Bergson'un düşüncesinde özgür ruh kavramı önemlidir. Çünkü hayat hamlesi özgür ruh içerisinde gerçekleşir. Bilincin bedeni aştığını belirtir. Beden bir araçtır. Determinizmi kabul etmez. Çünkü determinizm insan özgürlüğünü ortadan kaldırır. Özgürlük Bergson için akmakta olan bir zaman içinde oluşur. Ben ruhundan dolayı bedeninden daha fazladır. Fakat bedeniyle birlikte var olur. Ayrı düşünülemezler. "Biz otomatlar değiliz, kendimizi her an yeniden yaratırız. Ama elbette her zaman özgür değiliz, yalnızca kendi benimizin en derin temelinden eylemde bulunursak ancak özgür oluruz."<sup>146</sup> Günlük şeyler insanı asıl olan şeylerden uzaklaştıran şeylerdir. Belki de insanı mekanikliğe iten de alışkanlıklardır. Mekaniklikte duyguya yer yoktur. Bergson, insan varlığını ikiye ayırarak bir akıl varlığı ve bir duygu veya bilinç varlığı olarak ele almaktadır. Bunlar aynı bütünün, farklı biçimlerde ele alınması gereken iki ayrı yanındır.

"Kısacası insan, antik olarak bedenli ve bedensel bir var oluş içerisinde olmakla beraber, onu aşan ve taşan yetilere sahip; yaratıcı – dinamik – evrimsel – süreç içerisinde bu sürecin en yetkin ürünü ve anlamı olan süreyi yaşayan, özgür eylemler ortaya koyabilen, değerlerle yaşayan, maddi ve mekanik süreçlerle tamamen

<sup>145</sup> Bayraktar, Bergson'da Ruh Beden İlişkisi, a.g.e. 49

<sup>146</sup> Akarsu, Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları, a.g.e. 145

tanımlanamaz ve tüketilemez olan, kendisinde hayat ve madde ile ruh ve bedeni bir arada ve uyum halinde görebildiğimiz bir varlıktır.”<sup>147</sup>

Hayvanların ile insanların dilinin kaynağı içgüdüdür. Dilin kaynağı da bir arada yaşama içgüdüdür. İnsanda dil yetisi ilkelken genel iletişimi sağlamak üzere sosyal bir işlevi üstlenir. Dil düşüncelerle birlikte ruhumuzda beliren duyguların da ifadesini sağlar. Kavramsal düşüncenin gelişiminde de dilin önemli bir yeri vardır. Dil ile zekâ özgürleşir. Genelleştirme yapar. Canlılar genelleştirme yaparlar bunu da ihtiyaçlarına göre yaparlar. Canlı olan düşünceler onun ifadesi ile donarlar. Bergson’da kavramlar şeylerin aslını tarif eder. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan dil Bergson için işbirliği amacıyla bağlantı kurmaktadır. İlk olarak faaliyete başvurur; ikinci olarak gelecekteki faaliyetler için şey ya da şeylerin özelliklerini bildirir. Dil bir şeyleri ifade edebilir fakat o şeylerin özlerine ulaştıramaz. “Bergson’a göre algılarımız, duyumlarımız, heyecanlarımız ve idealarımız bize kendilerini iki cihette sunar: birincisi, net, belirli, ama gayrişahsidir; diğerleriye, bulanık, hareketli, dolayısıyla da ‘ifade edilemez’dir; çünkü dil, hareketliliği sabitlemeden kavrayamaz.”<sup>148</sup>Bir şeyleri kavramsallaştırmak akan zamanı durdurur ve onu tanımlamış olur ama onu tanımlarken maddi olana yönelir ve onun mekansallaşmış halini ele alır çünkü onu akan zamandan ayırmıştır. Siz bir şeye budur dediğiniz anda o başka bir şeye dönüşeceği için kavramsallaştırmak o şeyin özünden uzaklaşmanıza neden olur.

Tıpkı kavramların özleri gibi her psikolojik durum da akış halindedir. Kişiliğin bütünü yansıtır. “Öz şey” kolaylıkla bilinebilecek bir şey değildir; o bir sezi melekesi ile bulunabilir. Akış içerisinde, bütünlükte kavranabilir. Biz alışkanlıklardan kurtulduğumuz anda bize “öz kendi” olarak görünür. Günlük hayattaki alışkanlıklar kılığı bozuk ya da yeniden şekillendirilmiş gerçeğe karşı karşıya getirir. Varoluş bir deneyde verili olabilir. Bu deney dış kavrayıştır. Zihin ile ilgili olduğunda sezi denir. Zihin madde tabirleriyle değil zihin tabirleriyle meselelerini ele aldığı anda, kavramları kullanmaktan kurtulduğunda bazı teorilerin tutsaklığından kurtuluruz. Bu kavramları oluşturmak için toplum gerçeği kendi ihtiyaçları doğrultusunda parçalanır.

Bir şeylerin özlerini kavramak çaba gerektirir. Doğada da hayat çaba ile sürer. Doğa insana hazır donanım vermediği için (diğer hayvanlar gibi) ona icat etme gücü verir. Yani insan kendi koşullarını kendisi, yapmış olduğu icatlar aracılığı ile kolaylaştıracaktır. Biz tabiata

<sup>147</sup> Bayraktar, Bergson’da Ruh Beden İlişkisi, a.g.e. 188 – 189

<sup>148</sup> Bergson, Metafiziğe Giriş. a.g.e. 31

boyun eğeriz. Biz kendimize toplum hayatına göre çeki düzen veriyoruz. Zekânın ihmal ettiği şeyi ancak zekânın çabası bozar. Beşer zihni bu durum kurtarır.

Kendi koşullarını kendisi oluşturan insanın hayattaki dalgınlığına başka insanlar gülerek onu uyarırlar ve dalgınlığından kurtulmasına yardımcı olurlar. Bergson'un insan hayatında önemli olan gülmeyi incelerken onu kalıplara sıkıştırmayı amaç edinmemiştir. Bergson onu canlı olarak ele alır. Gülmenin insana özgü olduğunu savunur. Yani insana özgü olan şeylere güleriz. Gülmenin olabilmesi için duygusal ortamın da gerçekleşmemesi gerektiğini savunur. Bergson için heyecan, acıma ya da sevgi olduğunda gülmenin olamayacağını söylediğini görürüz. Gülmenin duygulardan arınmış bir aldırmaçlıkla olabileceğini ifade eder. Duygulardan arınmanın ifade şekli Bergson için “yüreğin uyuşturulması”<sup>149</sup>dır.

Bergson heyecan ve kavga durumları hariç insanın kendisini ortaya koyduğu durumlarda aklın katılığını komik olarak görür ve gülme bunun için bir cezadır.<sup>150</sup> Komik çirkin ve biçimsiz ilişkisini ele alır. Biçimsizliği ele alırken şöyle ifade eder. “Biçimli bir kişinin başarıyla öyküneceği her tür biçimsizlik komik olabilir”.<sup>151</sup> Doğallığı komiğin bir parçası olarak görür. Bergson için doğada olan biçimsizlikler bizi güldürür. Öyle ki karikatürde doğal halin biraz daha abartılmış halidir. Doğanın oluşturduğu karikatürize bir yüz bizi güldürecektir. Onun için madde devinimi durdurursa komik olur.<sup>152</sup> Komiği çirkinlik olarak ele almaz; Bergson için, insanın ruhsal durumları sürekli değişmektedir. Jestler bu iç devinimleri izlerlerse yinelenmeyecekler ve bu durum ise öykünmeleri ortadan kaldıracaktır. Hareketlerimizde canlı olmaktan uzaklaştığımız zamansa bu ruhsal durumlardan ayrılmakla olur ki bunu makineleşmek olarak düşünür, bu durumsa öykünmekle birlikte komikliği getirecektir. Canlı yaşam onun için tekrarlamaz, tekrar komiği getirecektir. Komiği tetikleyen şey ise oradaki makineleşmedir.

Modayı da bir parça komik bulur çünkü orada kılıfın yani kıyafetlerin cansız katılığı, içerdeki nesnedeki canlılık ile bir olduğu zaman komiklik ortadan kalkar. Fakat burada gizlenme söz konusudur modası geçmiş bir kıyafeti giyen birisi gördüğümüz zaman bu

---

<sup>149</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 13

<sup>150</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 21

<sup>151</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 22

<sup>152</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 25

karışıklık ortadan kalkar ve komik tekrar ortaya çıkar. Bedeninde, tıpkı giysi gibi, canlı olan ruhun üstüne konmuş cansız bir madde olacaktır.<sup>153</sup>

“Düşünce nasıl mantığa uyarsa, imgelemelerimiz de alışkanlıklara uyar.”<sup>154</sup> Bu düşüncede alışılmışın dışında olanın komik olabileceği anlamına gelmektedir. Törenlerinde sadece dış oluşumuna baktığımızda bu yapılanmanın da komik olabileceğini belirtmektedir. “Bir kişinin ruhsal yanı söz konusuysen, dikkatimizi bedensel yanı üstüne çeken her olay komiktir.”<sup>155</sup> Yani maddi olan komiği getirecektir. Bedenin komiği yanında getirdiğini belirtir. “Bir Alman düşünürün sözünü ettiği mezar başı konuşmasındaki, “o hem erdemli, hem tostoparlaktı.” Tümcenin komikliği dikkatimizin ansızın ruhtan bedene çekilmesinden ileri geliyor.” Derken bunu netleştirir.<sup>156</sup> komiği ardı sıra taşıyan özden üstün olmaya çalışsan biçimdir. “bir kişi bize ne zaman bir nesne izlenimi verse, güleriz”<sup>157</sup> Temel olan özden ayrılan dikkat maddi olanla birleştiğinde komik ortaya çıkar.

İnsan kendi özünden uzaklaştıkça komik ortaya çıkacak Bergson gülme karşısında insanın kendisine çekidüzen vereceğini düşünmektedir. “komik olan şey, insanın eşyaya benzeyen yanıdır; insana özgü olayların çok özel bir türden katılığı ile tam bir mekanizmaya, öz devinimi, nihayet cansız devinmelere öykünen görünüşüdür.”<sup>158</sup>

“ipli kukla yürüyen bir adama göre neyse vodvil de gerçek yaşama göre odur; nesnelere doğal katılığının çok yapay bir abartılmasıdır.”<sup>159</sup> Bunun nedeni de determinizme karşı çıkmasıdır.

Söz komiğinden bahsederken insanların yapmak istemedikleri şeyleri yapmaları ya da söylemek istemedikleri şeyleri söylemelerinin komiği getireceğini belirtir. “saçma bir düşünceyi beylik bir tümce kalıbı içine sokmakla her zaman komik bir söz elde edeceğini belirtir.”<sup>160</sup> Bir sözcüğün tinsel yanından dikkatimizi onun fiziksel yanına kaydırırsak bu durum komiğin gelmesine neden olacaktır. Esas olan onun içeriğidir, eğer beylik cümlelerle dikkati içerikten uzaklaştırırsak komik olur.

Düşünce canlıdır Bergson için bu düşüncenin bir yansıması olan dil de canlı olmalıdır. Bergson için sözcük oyunu dilin dalgalılığını ifade eder ve dalgalılığı komiğin oluşmasında

---

<sup>153</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 36

<sup>154</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 31

<sup>155</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 36

<sup>156</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 36

<sup>157</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 39

<sup>158</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 35

<sup>159</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 63

<sup>160</sup> Bergson, Gülme, a. g. e. 68



bir etmen olarak görmüştür. Abartma komiktir. Canlının katı karşısında, dikkatin dalgınlık karşısında, özgür etkinliğin özdevinim karşısında ki tavrı komiktir. Yani canlı olanın yerine mekanik olan geçince, dikkatin yerini dalgınlık alınca komik oluşuverir. Komikliği insan duygusunun incelenmesi noktasında ele alırken insanın hayati akışını bozmasını karşısında gülmeye bir görev yüklediğini görmek mümkün. İnsanın acı ya da heyecan gibi duyguları barındırması o an insanı komiklikten uzaklaştırır.

Duygusal bağlamda bedeninin durumu da ele alınmalıdır. "Uyarımları sinir merkezlerine ileten toplardamarlar, sonrada merkezden çıkarak, uyarımları perifereye ileten ve bedeninin bölümlerini ya da tüm bedeni harekete geçiren atar damarları fark ediyorum."<sup>161</sup> Evren imgelerini oluşturan şey sinirler ya da sinir merkezleri değildir. Yani insan bedeni de evrende bir imgedir, eylem merkezidir. Etrafımızdaki nesnelere bedenimizin onlara yaklaşımı nasılsa geri dönüşlerinin aynı yönde olduğunu yani bedeninin etkisini yansıttıklarını belirtir. "imgeler bütünü madde olarak adlandırıyorum ve belirli bir imgelem yani bedeninin olası eylemine mal edilen bu aynı imgeleri maddenin algısı olarak adlandırıyorum."<sup>162</sup> Beden sinirlerle bir bütündür. İnsan algısı da dış nesnelere bağlıdır. Evrende maddeler birbirlerini etkiler.

Bedeni incelerken bedeninin en önemli unsuru beyin ele alınmalıdır. Bergson'a göre beyinin işlevi iletişimi sağlamaktır. Periferik uyarı belirlenen bir mekanizma ile ilişki kurar. Beynin rolü hareketi aktarmak ve bölmektir. "...beyin bize, burada toplanan harekete bağlı olarak bir analiz aracı gibi gelirken, yapılan harekete bağlı olarak da bir seçme aracı olarak görünür."<sup>163</sup> Sinir sistemi uyarıları alır ve hareket ettirici uzuvları hazırlar. Uyarımın oluşması için ilgili nesne ile bir temasın olması gerekmektedir. Bir algı zorunluluğu, varlık ile nesnelere az çok etkileri arasındaki ilişkidir. Bedeni çevreleyenler bedene etki ederken bedende onlara tepki verir. Beden eski eylemlerini sonraki hareketlerini organize etmek için biriktirir.

Bedenimiz duyular ve hareketlerle tinimizi belirleyen şeydir. Sinir sistemini incelediğimizde bir merkezin olmadığını, iletkenler olduğunu görüyoruz. Bunların bağlantılarının sağlamlığı bedeninin mevcut duruma uyumunu sağlar. Bu gerilimin gevşemesi dengeyi bozulmasını ve yaşama dikkat edilmemesini doğurur, akıl hastalığı da bu duruma yakındır. Beyin yararlı anıyı hatırlamaya katkı sağlar. Ama yoğunlukla diğer

---

<sup>161</sup> Bergson, H. (2007). Madde ve Bellek(Çev. Işık Ergüden). Dost Kitapevi Yayınları(Eserin orijinali 1939'da yayımlandı), 16

<sup>162</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. 19

<sup>163</sup> Bergson, Madde ve Bellek, a. g. e. 25

anırları ayrı tutar. Maddilik unutmayı doğurur. Eylemi gerçekleştiren beden tinin yaşamını sınırlar. Beden tasarımları ayıklar. Bedenin işi işe yarayacak olan anıyı seçmek ve bilince yol açmaktır.

Diğer bedenler bizim bedenimizden ayırdırlar, bedenler ya da cisimlerle bizim aramızdaki mesafe azaldıkça eylem o kadar çabuk olur. Mesafe ortadan kalktığında algının belirttiği gerçek eylem olur. Acı meydana geldiği yerdedir. Nesnenin algılandığı yerde olması gibidir. Duyum bizim bedenimizin içindeyken imge bedenimizin dışındadır.

“En başta üç temel kavram olan Süre, Bellek ve Yaşamsal Atılım arasında ki ilişkinin ne olduğunu, bunların Bergson’un felsefesinde nasıl bir ilerleme sağladıklarını sormuştuk. Bize öyle geliyor ki süre, özünde virtüel bir çokluğu (doğa bakımından farklı olanı) belirlemektedir. Böylece bellek, bu çokluktaki bu virtüellikteki bütün fark derecelerinin bir-arada-oluşu olarak ortaya çıkar. Son olarak, Yaşamsal Atılım, derecelere karşılık gelen farklılaşma çizgilerine göre bu virtüelin edimselleşmesini ifade eder. Bu ise Yaşamsal Atılımın kendinin bilincine vardığı kesin çizgi olan insana kadar uzanır.”<sup>164</sup>

İnsanın genel tavrı içerisinde deney ne kadar yanlıştır, mantık ne kadar saçmadır derse desin insanlık yanlışa ve saçmalığa daha fazla sarılıyor. Batıl inançlar uzun süre evrenseldir. Bu gün de devam eder. “Akılla donatılan tek varlık aynı zaman da varlığını akıl-dışı şeylere bağlayabilen tek varlıktır.”<sup>165</sup>

Bergson’un düşüncesine göre insan ruhen ve bedenen güçsüzdür, kendisini güvende hissetmek ister. Bu güven ihtiyacı ilk inancı ortaya çıkartır. Bunun yanında umut edecek bir şeylerimizin de olmasını isteriz. İçgüdü’nün baskısı, zekânın içinde masal yaratma olan düşünmeyi oluşturur. Bergson büyüü insanın içten istediği bir şeyin dışsallaşması olarak tanımlar ve doğuştan geldiğini düşünür. Hazırda ki bir nesne üzerinden uzaktaki bir nesneye müdahaleyi içinde barındırır. Bergson’a göre büyü iki unsura ayrılır. Ulaşılamayan üzerinde etkin olma isteği ve olayların insani alışkanlıkla yüklü olması.<sup>166</sup>

Bahsedilen doğaüstü güçlere olan inanç toplumun oluşumunda da karşımıza çıkar. Doğa insanı küçük toplumlar halinde yaşamak üzere yaratmıştır. Uygar toplumlardaki insanların bile bilinçaltında bu veriler mevcuttur. Toplum halindeyken kabile bencilliğini yenmek için mistik bir duygunun taklidine ihtiyaç vardır. Bir toplumun doğal olarak oluşabilmesi için doğaüstü güce sahip bir şeye ihtiyaç vardır. İnsan zeki ve özgürdür fakat doğa toplumu oluştururken bir veya bir kaçını emir veren diğerlerini boyun eğen olarak tasarlar. Bu

<sup>164</sup> Deleuze, Bergsonculuk, a. g. e. 153

<sup>165</sup> Bergson, H. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932’de yayımlandı), 92

<sup>166</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 152

açından toplumsal alışkanlıklarda insanın özgürce hayat hamlesini gerçekleştirmesine engel olacaktır.

Bergson için toplumsal bazı duygular da mevcuttur, savaşın başındaki coşku ile sonundaki acı gibi, savaşın kökeni mülkiyettir ve insanda bir içgüdü olarak vardır. Yani erkek çocuklarının dayak yese de kavga etmekten hoşlanması gibi. Savaş başladığında uluslarda bir coşku başlar ama acı büyük olduğu için coşku bitecektir. Yabancılarla aramızda önyargılar bulunur. İnsanlar karşılaşma olasılığı en çok olan insanları en az tanımak isterler. Doğada olan bu tutum yani yabancıda potansiyel bir düşman olma durumunu açıklar çünkü tanınan insanla arada ki nefret kalkar.<sup>167</sup>

Savaşların sonunda toplumsal acı geldiği için güvenlik olmadan mutluluk olmaz. Bu güvenliği ya olaylara egemen olmada ya da olaylardan bağımsız olarak kendine egemen olmada bulabiliriz. Savaşların geneline baktığımızda bütün uygarlığımız şehvet uyandırır. Alınan zevkler zamanla yitip gidecektir. Lüks zevk ve refah birbirlerine tutunurlar ve biri diğerini getirecektir. İnsan zor elde ettiği şeylere kıymet vermektedir. Onu kolay elde eder olduğunda onun bir önemi yoktur artık. Tıpkı baharatın zor elde edildiği dönemlerde bunun için pek çok insanın hayat vermesi ve şu an pek bir önemi olmaması gibi. Bu anlamda var olan şartlarda duygu durumlarını etkiler.

Hayat birbirinden uzaklaşan tekâmül yollarına ayrılmış tek bir ve ayrı hamlenin devamıdır. Bütünün parçalarında bütünden bir şeyin kalması lazımdır. Doğa her gün gözümüzün önünde, birbirinden farklı oluşumlar aynı sonuçlara varıyorlar. Bir uzuv işleyerek güçlenir.

## **4.2. Bergson Ahlakında Duygunun Yeri**

Ahlak, insan davranışlarını etkileyen ve düzenleyen kurallar bütünüdür. Etik ise, ahlakın kuramsal boyutudur.<sup>168</sup> İnsan davranışlarının ardındaki duygu durumlarının anlaşılması aşamasında ahlaki açımda duygunun konumunu belirlemek de önemlidir çünkü insan tüm yönleri ile bir bütündür. İnsanın davranışlarının oluşum aşamasında duygular da etkili olduğu için ahlaki kurallar duygudan ayrı oluşturulamaz. Felsefi anlamda duygu kavramının ahlak anlayışları içerisinde incelendiğini görmek mümkündür. Farklı bakış açıları ve çeşitli etik görüşleri bulunmaktadır.

---

<sup>167</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 256

<sup>168</sup> Gökalp, N. (2010). Duygu ve Etik. Ankara: Ebabil Yayınları, 21

Bergson'da ahlak alanında da iki durum karşımıza çıkar. Açık ahlak ve kapalı ahlakı, ahlak alanının iki kanadıdır. Tam bir ahlaka sahip olmak için toplum ahlakından sıyrılmak gerekir. Bergson için üst ahlak insani ahlaktır ve buna içten gelen hamle ile yükselebilir. Ahlakın esasında bir sorumluluk vardır. Bu sorumluluğun kaynağı, ahlakında kaynağıdır. Yapılan her eylemde bu sorumluluğu duymayız ona alıştırmışızdır. Toplumsal ödev ahlakı toplumsal ihtiyaçlara cevap veren, toplumsal yaşama zorunluluğu ile birlikte tabiatın ortaya çıkarttığı zorunlu bir ahlaktır. Sevgi ahlakı insani ahlak ve ya açık ahlak diye adlandırabileceğimiz başka bir ahlak daha vardır. Bütün insanlık tarafından en iyi olarak kabul edilebilecek ve bir kişide temsil edilen ama bu kişinin varlığı ile bütün insanlara bir davet olan zorlamasız gönüllü bir ahlaktır.

Ahlakı ele alırken duygularla bağlantılı olarak ele almıştır. Açık ahlak sevgi ahlakı olarak da görülür ve bu ahlak neşe barındıran bir yapıdadır. Ödev ahlakı toplumsal birliği ve düzeni korumak için değişime direnir. Açık ahlak bu direnci kırarak bütün varlıkla bütünleşme ister. Bunun sonucunda ortaya neşe çıkacaktır. Yani insanın asıl ahlak durumu olan açık ahlaka ulaşması sonucunda doğacak olan duygu durumu neşedir.<sup>169</sup>

İnsan toplumu Bergson için özgürdür. Toplumun dayattığı ödevlerse yaşamsal olgularda bir düzenlilik getirir. Şikâyetçi olduğumuz noktalar aslında kendi derinliklerimizdeki zayıflıklardır. Ödevin bireysel boyutunun yanında toplumsal yanı da vardır. Bizler diğer insanlara bağımlıyız. Ödev insanlar arasındaki bağı ifade eder. Toplumsal olan ben ise bireysel benden yola çıkarak gerçekleşebilir. İnsan toplumdan ayrılamaz çünkü onun hafızası toplumun eklentileriyle yaşar. “Genel olarak, ahlaki kaygı da bu toplumsal ben ile bireysel ben arasında ki ilişkilerin bozulmasından doğar.”<sup>170</sup> Toplum bireyin günlük yaşantısını belirler. Kurallar bütünü toplumda herkesin uymasını gerektirdiği için bir düzen ortamı sağlar.

Ödev özgürlüğün bir parçasıdır. Toplum içinde olan ödevler toplumsal dayanışmayı amaçlar. Bergson düşüncesinde sevgi, saygı toplumsal baskıya eklenen ahlak ve ödevdir. Toplum tarafından zorlanmayan ahlaka ulaşamayız. Tam ahlak daha çok azizler, bilgeler, peygamberlerin sahip olduğu ahlaktır. Yapısı ve derecesi farklıdır bu ahlak türünün. Doğal

<sup>169</sup> Bergson, H. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları, 52

<sup>170</sup> Bergson, H.. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932’de yayımlandı), 15

ödevden farkı vardır. “Doğal ödev baskı veya zorlamayken, tam ve mükemmel ahlakta bir çağrı vardır.”<sup>171</sup>

Aile sevgisi, vatan sevgisi, insanlık sevgisi gibi ruh durumlarının aynı davranışları getirmesi bizim onları sevgi çatısı altında toplamamıza sebep olmaktadır. Kapalı ahlak doğa tarafından istenirken açık ahlak sonradan kazanılmıştır, bir çaba gerektirir. Ahlakı benimsemenin sadece zihinsel tasarımlara bağlanması çok yanlıştır. Bir istencin olması gerekmektedir. Ahlak konusunda baskı ve atılımı ayrı ayrı ele almaktadır Bergson. Baskı temelli sadece korunma amacı güden bir toplum içgüdüyü taklit eder. Buradaki ödevleri belirleyen duygu toplumsal iyiliktir. Hazdan çok sevince benzer. Atılım ahlakında bir gelişim söz konusudur. İleriye doğru yürüme coşkusudur. Bu coşku ise bu ahlakın kabulünü getirir ve yayılır. Ahlak iki ayrık parça barındırır. İlkinde, ödev bütünü korumak amaçlı baskıyı temsil eder ve alışkanlıklar aracılığı ile önceden belirlenmiştir. Doğa tarafından hazırlanmıştır. İkincisinde ödev, atılımın toplumsal yaşama varan gücüdür. Toplumsal hayatın sürdürülmesi yarı yarıya zeki bir yapıya bırakılmalıdır. Çünkü bir parça insan zekâsı ile yeniden biçimlendirilmelidir. Buna rağmen içgüdüseldir. İçgüdü toplumsal korunmayı sağlamak amaçlı kendisini alışkanlıklara bıraktığı zaman, bu alışkanlıklar içgüdüyü geri getiriyor.<sup>172</sup>

Ahlaki ödev, parçaların arasında hissedilen bütünün gerekliliğidir. İnsanlık ne kadar gelişirse gelişsin, organik olan toplumsal yaşama dair eğilimler aynıdır. “İnsanın ilk ve temel ahlaki yapısı basit ve kapalı toplumlar içindir.”<sup>173</sup> Doğal eğilimler ahlakın ilk bölümünü oluştururlar. Diğer ahlak doğanın planında yok.

Bergson ahlakta statiklik ve dinamiklik olmak üzere iki ayrı durumdan söz eder. Saf statik zihin altı ve doğanın istediğidir. Saf dinamik ise zihin üstüdür ve insan dehasıdır. İlk durum hayvansal yandır ve alışkanlıkları içinde barındırır. Zekâdan daha az. İkincisi atılım, sezgi ve heyecanı içinde barındırır. İki ahlak arasındadır zekâ ilk ahlak durumundan kurtulma halinde fakat ikincisinde ulaşılmama durumun da zekâ bulunur. Burada bulunan insan ruhu kapalı ruhun ahlakına egemenken açık ruhun ahlakını yaratmamıştır. Yarı erdemi uygulamıştır.<sup>174</sup>

“Ahlak duyguları içinde bu türlü bir inceleme yapılabilir. Mesela acımayı ele alalım. Acımada evvela kendimizi başkalarının yerine koyar, onların acıları ile hemhal

<sup>171</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 31

<sup>172</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 34

<sup>173</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 50

<sup>174</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 57

olursunuz. Fakat bazılarının iddia ettikleri gibi yalnız bu kadara kalırsanız sefillere yardım etmeye koştuktan ziyade onlardan kaçınırsınız, çünkü ıstırap verici şeylerden tabiiyetiyle ürkeriz. Acımanın kökünde kaçma duygusunun bulunması mümkündür; fakat çok geçmeden hemcinsimizin ihtiyaçlarına yardım etmek, acılarını dindirmek gibi yeni bir unsur katılır.”<sup>175</sup>

Adalet ahlak anlayışında önemli bir yer işgal eder. Adalette, eşitlik, ödünleme ve orantı söz konusudur. “Mutlak adalet ortaya koyduktan sonra, görece adaletin şekilleri, sonradan bizim tarafımızdan çizilen ve mutlak adalete götüren bir yol üzerinde bulunan duraklar olarak düşünülebilirler.”<sup>176</sup> Bu noktada adalet anlayışı, merhamet duygusu ile ilişkilendirilir. “Böylece adalet merhametle sürekli genişletilir; merhamet gitgide yalnız adaletin biçimini alır.”<sup>177</sup> Düzene giren ahlaksal yaşam unsurlarına bakıldığında aralarında tutarlıdır ve ilkelere indirgenebilir. Bu durumun sonucu olarak ahlaksal yaşam düzenlenir. “Ahlakı akla tapınmaya dayandırmak söz konusu olamaz.”<sup>178</sup> Akıl sadece düzenleyici olarak işe girebilir. Aklın ödevin üzerine koyduğu mecburiyettir.

Ahlakın tüm ihtiyaçları birbiri içine geçmiştir. Bireylerin birbirlerine bağlı olduğu insan toplumu var olmamıştır. İlkel insan topluluklarında bu durum vardır. Doğa insana kendisine verilen zekâyı toplum yararına kullanması yönünde dayanışmayı sağlar. Uygur toplum ilkel toplumdaki farklıdır. İnsanın içinde bulunduğu şartlar, ilkel toplumda da bulunan ödevi insanın doğal yapısına yerleştirir. “Uygurluk ilerlediği ve yeni bir madde zorunlu olarak bu biçimin doğrudan çağrısıyla değil de onun içine önceden girmiş eski maddenin mantıksal baskısı altında ortaya çıktığı ölçüde, zeki bir varlıkta bu biçimde çerçevelenen maddenin gitgide daha zeki ve tutarlı olması kendiliğinden gerçekleşir.”<sup>179</sup> Saf ödev bu noktada karşımıza çıkar. Geçmişteki varlıkların yaptıklarının anısı insanlığın belleğine işlemiştir. Uygur toplumun ahlak formülü şu şekildedir. Toplumsal ihtiyatlarca kabul ettirilen buyruklar insanlıkta en iyi kişilerce bilincimize gönderilen çağrılar toplamı. Buyruğa bağlı olan ödev zihin altıdır. Çağrının etkinliği önceden uyarılmış olan heyecana bağlıdır, heyecan zihin üstüdür. Bu iki güç zekânın ara düzlemine yansır. Birbirlerine karşılar. Buradan da bunlar saf akıl terimlerine dönüşürler.

Bergson’un düşüncesine göre, doğanın istediği terbiye grubun alışkanlıklarını kabul etmektir. Günlük işlerinde disiplinli olan insanda ki disiplin o insanı dürüst bir insan

<sup>175</sup> Bergson, H. (1990). Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri (Çev. M. Şekip Tunç). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 23-24

<sup>176</sup> Bergson, H. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932’de yayımlandı), 65

<sup>177</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 76

<sup>178</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 79

<sup>179</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 74

yapacaktır. İlki bu şekilde işler. Ahlaki eğitimi bir terbiye aracı, ahlakı da bir disiplin olarak görüyoruz. İkinci yöntemde mistik bir deneyim vardır. Dolaysız olarak sahip olduğuyla ele alınan mistik deneyim mistiklerin içlerinden akan ve çevrelerine yayma ihtiyacı aşk atılımıdır. Yeni bir heyecandır. “Burada ise, kişi, ahlak: yaşamın yol göstericisinin ve ya onun izleyicilerinden birinin hatta bazı durumlarda kendisinin sesi olabilecek bir kişiliğin çağrısına yanıt verir.”<sup>180</sup> Bu çerçevede insanın duygusal alanının ahlaki yapısı ile yakından ilişkili olduğunu görmek mümkündür. Bergson da bu durumu belirtir. Açık ahlakın sevgi ahlakı olması bunun en temel göstergesidir.

### 4.3. Bergson’da Din ve Duygu

Bergson’a göre düşünce ve duygu aynı tarzda dine katılırlar. Birbirlerini gerektirirler. Düşünce duygunun hem etkisi hem sebebidir. Yani insanlar hem duyguları sonucunda düşünür hem de duygulanımları sonucu düşüncelere dalar. Ama din asıl duygudur. Sezgi sadece duygudan ibaret değildir. Din; duygu düşünce ve eylemden meydana gelir.

Bergson düşüncesinde duygu konusunu ele alırken insan için önemli bir duygu olan korku dinin oluşumuna katkı sağlamıştır, insanın korkudan uzaklaşmak ve kendini güvende hissetmesi için dini kullandığını düşünür. Bu durumun yanı sıra dine toplumsal bir görev de yükler. İnsanların kökeninde zekâdan gelebilecek cesaret kırılmasına, doğanın koruyucu tepkisi vardır. İnanç güven anlamına gelir. İlk köken korku değildir korkuya karşı güvencedir. Dinlerin kökeninde insanın doğa karşısındaki heyecanının da bir payı vardır. “Din korkudan çok korkuya karşı bir dirençtir ve tanrılara inanç hemen doğmamıştır.”<sup>181</sup>

Bergson’un ikili yaklaşımını din alanında da görmek mümkündür. Dinleri de statik ve dinamik olmak üzere ikiye ayırıyor. Dinamik din insanlığın dinidir. Halkın dini statik dindir. “İkicilik Bergson’un felsefesinin her evresine yayılır: metafiziğinde bir anlık ve özdek ikiciliği; bilgi kuramında bir anlık ve sezgi (anlık ya da içgüdü) ikiciliği; törel kuramında bir açık ve kapalı ahlak ikiciliği vardır. Din felsefesinde ise bir başka ikicilik, duruk din ve devimsel din ikiliğini buluruz.”<sup>182</sup> Statik din bireye masallar anlatarak onun topluma bağlanmasını sağlarken, dinamik din, tam mistisizm; hareket, yaratıcılık ve aşktır. “Ferdî ruhu, cemiyetin dar çerçevesinden kurtarıp insanlığın bütününe götüren ve

<sup>180</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 89

<sup>181</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 136

<sup>182</sup> Sahakian, S. W. (1997). Felsefe Tarihi.(Çev. Aziz Yardımlı). İdea Yayıncılık( Eserin orijinali 1968’de yayımlandı), 212

böylelikle insanlık ahlakının kaynağı olan mistisizm, insanın ruhunun deneyimleriyle ulaşabildiği bölgelerin en ileri noktasında bulunuyor. İslam'daki tasavvuf adını alan, İslam'ın özünü ve asıl yapısını teşkil eden mistisizm, Bergson'a göre hayatın sırrını ve akıbetimizin muammasını da çözmeye kabiliyetlidir.”<sup>183</sup>

Statik dinin ilk işlevi toplumun ve bireylerin varlığını devam ettirmedir. Din korkudan ziyade korkuya karşı bir dirençtir. Statik din bir grubun üyelerinin ortak dinidir. Bu grubun üyelerini ortak seremoni, ayin gibi pratiklerle birbirlerine bağlar. Dayanışma halinde olmaya götürür. Tehlikeler karşısında onları güçlendirir. Muhafazakâr değişime kapalı bir inançtır. Boş ve batıl inançlarla bozulmaya yüz tutabilir. Dinamik din, İslamiyet Hristiyanlık gibi bütün insanlığa açık dinlerdir. Mistiklik ile sezgi arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Gerçek din özü gereği mistiktir. Mistik tanrıdan geçerek tanrı yoluyla bütün insanlığı tanrısal bir aşkla sever. <sup>184</sup>

Hayat hamlesinin gerçekleşmesinde önemli olan özgürlük bu noktada da karşımıza çıkar. Kendisini gerçekleştirebilen, maddi olandan sıyrılabilen kişilerin yani dinlerin koruyucularının, mistiklerin, azizlerin hissettikleri şey öncelikle özgürlüktür. Diğer insanlar için önemli olan refah, haz, zenginlik bu insanlar için çok fazla bir şey ifade etmez. Bu sayılanlardan sıyrıldıkları anda onlarda dinginlikle gelen **sevinç** duygusu uyanır. Mistiklerin ruhlarının özgürleşmesini de ruhlarından tanrıya giden ve tanrıdan da insanlığa dönen bir akım sağlar. İnsan türü birçok noktadan aynı yöne doğru giden birçok sıçrayışlarla olabilmesine ve hepsi tipin gerçekleşmesine aynı ölçüde yaklaşmamasına rağmen, ilkel bir insan tipi vardır. <sup>185</sup> Uygarlık bu zaman kadar gelen değişimlerin üst üste birikmesi ile oluşmuştur. Dinin ilk işlevi toplumun korunmasını sağlamaktır. “Her zaman hayatın alanın temel olarak içgüdü alanı olduğunu, belirli bir evrim çizgisi üzerinde içgüdü'nün yerinin bir kısmını zekâyâ terk ettiğini, bunun yaşamın bir bölümünde tahribata yol açacağını ve bu nedenle doğanın zekâyâ karşı karşıya getirmekten başka bir çaresi olmadığını söylemek zorundayız. Dengeyi bu şekilde doğanın lehine yeniden kuran ahlaksal tasarım dinsel yapıdadır.”<sup>186</sup>

“Din toplum tarafından yaratılan ve çok eksik bir biçimde uygulanan yaptırımların üzerine, insanların dünyasını terk ettikten sonra Tanrının dünyasında bize uygulanması gereken çok

<sup>183</sup> Topçu, Bergson, a. g. e. , 134

<sup>184</sup> Bergson, H.. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları, 136

<sup>185</sup> Bergson, H.. (2013). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları (Eserin orijinali 1932'de yayımlandı), 114

<sup>186</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 115-116



daha yüksek olan diğer yaptırımları koymaktadır.”<sup>187</sup> Toplumlarda gelenek ve yasalar vardır. İnsan geleneğe uyarak topluma bağlanırken kendisinden kopmaktadır. “Başlangıçta gelenek bütün bir ahlakı oluşturur ve din gelenekten ayrılmayı yasakladığı için ahlak dinle birlikte vardır.”<sup>188</sup> İlkel din insanın düşünmeye başlamasıyla sadece kendini düşünmesini engeller.

Din ve büyü ortak bir kaynaktan çıkmış ve sonra ayrılmışlardır. İnanç istencin içine yerleşince onu iter. İstenç niyetini güç yoluyla kazanmaya çalışarak, onu duayla kazanmak için zorlayacaktır. Her yerde ruhlara inanç vardır. Ruhlara tapınma ve hayvanlara tapınma durumu söz konusuydu. Hayvanın bireyselliği bir cinste erir. Statik din zihin altı ve zekânın insana yaşatabileceği tehlikeleri savuşturmaya yönelik. Doğal yaşamsal evrimin bir evresi, masal yaratıcılık, büyücülük, basit canlılık toplumun ihtiyaçlarına cevap veriyor. İnsanın yerinde saymaktan kurtulmasıyla evrimsel akıma yeniden dâhil olur. Dinamik din bu noktada gelir. Masal yaratma insan türünün varoluş koşullarından gelir. Birey ve toplum birbirini koşullandırır. Bu daire doğa tarafından istenir. İnsanı ileriye iterek yaratıcı atılımın içine yerleştirmek istendiğinde kırılır. O zaman bireysel olan, derinsel olan, toplumsal olan din ortaya çıkar.<sup>189</sup>

Dinin işlevlerinden biri doğa tarafından istendiği şekliyle toplumsal yaşamı korumaktır, dediğimiz zaman, bu dinle ahlak arasında bir dayanışma olduğunu kastetmiyoruz.<sup>190</sup> Din hem ahlaksal hem ulusal iki işlevi yerine getirir. Biyoloji evrimde ki mükemmel hayvan topluluğu ve insan topluluğu arasında bir simetri oluşur. Masal yaratma içgüdüye simetrik.

Yaratıcı çaba insana ulaşan evrim çizgisinde başarıya ulaşır. “Din düşünceyle donanmış varlıklarda görülmesi muhtemel bir yaşama bağlılık eksikliğini dolduran şeydir.”<sup>191</sup> Statik dini Bergson çocuklara anlatılan hikâyeler gibi düşünür. İnsanı topluma bağladığı için. İnsan atılım kazanmak için düşüncenin sarstığı güveni atılımın geldiği yere giderek yeniden bulabilir. Bunu zekâ ile yapamaz zekânın çevresinde belirsiz olan bir sezgi vardır. Sezgi ile topluma duyulan sevgide sevilen bütün insanlık olacaktır. Statik dinin sağlamaya çalıştığı güvenliği ve dinginliği mistisizm sağlayacaktır. Daha enderdir ve gerçek mistisizmin ender olması mistisizmin özünden ötürüdür.

<sup>187</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 88

<sup>188</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 110

<sup>189</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 175

<sup>190</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. 183

<sup>191</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e., 188

İnsanların içinde ana yanıt veren bir yan vardır. Gerçek mistisizm ortaya çıktığında statik din varlık belirtemez fakat insanlık ihtiyacına olan desteği statik dindar ister. İnsanlar mistik bir sözün yankısını kendi içlerinde duyacakları için bu sözün belirttiği şeye kulaklarını kapatamazlar. Dinamik din statik dinin yerine geçmeden önce, bu yeni dinin varlığından daha çok emin oluruz. Gerçek mistik maddeselliğin sınırını aşacak tanrısal hareketi sürdürecektir, ilerletecek kişidir. İlki doğada biçimlendirilmişken ikincisinde doğanın dışına çıkma sıçrama vardır. Hintlilerin ruh atılımı fizyolojik ve psikolojiktir. Bir içki ile gelen tanrısal sarhoşlukla duyuyu durdurarak, zihinsel etkinliği yavaşlatarak hipnoza benzeyen bir egzersizdir yoga. Bu gerçek bir mistisizm değilken telkinle birlikte mistisizmi haber verebilir. “Tam bir mistisizm eylemidir yaratmadır aşktır.”<sup>192</sup> Hint mistisizmi Bergsona göre tam değildir. Çünkü kötümserlikleri güçsüzlükleridir. Mistisizmin tam olmamasının sebebi bu güçsüzlüktür. Çünkü Bergson için tam mistisizm eylemdir. Tam mistisizm Hristiyan mistisizmidir. Bir hayat akıntısıdır onları sarsan, onlarda üstün bir anlayış, canlılık, gözü peklik ve enerji vardır. Hristiyanlığın yayılmasında da bu durumu kullanırlar. Mistikleri de görülen hallerin hasta olan insanlarla bir tutabilme imkânı var. Mistikler kendi yollarından gelenleri hayal görmelere karşı uyarırlar, insan istencinin tanrısal istence doğru giderken, tanrısal istence ulaşmak için bunları atlatmak gerekir. Statik halden dinamik hale geçerken bu durum normaldir. Buradaki heyecan faydasız bir çalkantıdır, ruhun yoğunlaşmasıdır. Ama bu durumlar mistiklik değildir.<sup>193</sup>

Ruh sarsılır ve durur sonrada ilerler. Sonra sevinç duyar ve kendinden geçer. Artık tanrının içindedir. Sorunlar kaybolur bir aydınlanma gerçekleşir. Daha sonra tedirginlik gelir. Bu dinlenmedir. Sıçrayışın dinlenmesi. “Ruh tanrıda düşünceyle ve duyguyla eriyorsa, ruhun bir bölümü dışta kalır; bu istençtir. Eylemi sadece istencinden kaynaklanır: o halde yaşamı hala tanrısal değildir. O bunu bilir; belli belirsiz bundan endişe duyar ve dinlenmenin içinde ki bu çalkantı tam mistisizm olarak adlandırdığımız şeyin karakteristiğidir.”<sup>194</sup>

Bu yola giren ve tanrının içine yerleşmek isteyen insanın duygusu temel olur ve diğer tüm şeyleri ortadan kaldırır. Artık bu ruh ışığa alışır ve gölgede bir şey fark edemez. Bu son evreye bir hazırlıktır. Eylem, ruhu kendine döndürür ve bu şekilde kendisini tanrıdan koparır, şimdi ruhun içinde ruhla hareket eden tanrıdır ve dolayısıyla kendisidir.<sup>195</sup> Ruh yaşam zenginidir. Bu atılımdır. Tüm yetilerinin dingin yoğunlaşması sağlar. Artık hayal

---

<sup>192</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 201

<sup>193</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 203

<sup>194</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 206

<sup>195</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 207

yoktur. Mistiğin duyduğu aşk tanrıdan geçerek, tüm insanlığın tanrısal aşkla sevilmesi durumudur. Duyarlılığın ve aklın kökenindedir bu aşk.

Tamamen dünyaya batmış bir insanlık tanrısal olana nasıl dönecektir? İlk olarak zekâ çalışmasını yoğunlaştırmakla işe başlanabilir. Bu durum tehlikelidir. Mekanik mistiğin aleyhine gelişebilir. “Tanrının bilinç biçimi Bergson’a göre bize benzer kişiliğin biçimi gibidir. Bu demektir ki Tanrı özgür yaratıcı iradededir ve bilinçtir bir Ben’in içinde birleşmiştir.”<sup>196</sup>

İnsanlık yeniyi eskinin devamı olduğunda anlayabilecektir. Hristiyanlık yunan felsefesi ile yüklüdür. Yeni dinin popülerleşmesini sağlamıştır. Ama Hristiyanlığın özü mistisizmin yayılmasıydı. Düşünce ile eylem arasında ki mesafeyi aşmak gerekiyor, atılım gerekiyor. Büyük mistikler yüksek sağduyuya sahip insanlardır. Bu mistiklerin deneyimleri, bilimsel olarak gözlenemez. Mistik yolun sonuna kadar ilerler ama takipçileri bir kısmını yürürler. Bazıları mistik deneyime kapalı oldukları için bu durumu şarlatanlık olarak düşünürler. Büyük mistikler özgürdürler. Kendilerine itaat ederler ve içgüdü onları istedikleri yere ulaştırır.<sup>197</sup>

Biyolojiden yaşamsal atılım ve yaratıcı evrim anlayışına varmıştır. İçgüdü sezgi iken zekâ düşünür ve akıl yürütür. Sezgi insanda zayıf bir ışık halinde vardır. Yaşamsal atılımı aydınlatan ışık sezgiden gelir. İçsel yoğunlaşma bizi yaşamın özüne götürecektir. Mistik ruh böyle bir ayrıcalığa sahiptir. Fiziksel acı tedbirsizlikten, dikkatsizlikten, ince zevklerden ya da yapay ihtiyaçlardan doğar. Manevi acı da kendi hayatımız yüzündendir.

Kapalı toplum, savunmaya hazır durumda olan, üyelerinin birbirlerine tutunduğu toplum. Sabit bir göç şahsi istekleri aynı yöne sokar ve böylece toplumsal birlik oluşur. Bu da ahlaksal ödevin masal yaratma işlevi ile kapalı toplum da yaşar. Burada ki statik dinde baskı halinde olan bu ödev kapalı toplumu korur.<sup>198</sup>

Açık toplumsa bütün insanlığı kucaklar. Seçkin ruhlar bu toplumu düşler ve yaratımlar bir şeyler gerçekleştirir. Yaratımlar insanın aşamadığı engelleri aşmasına yardımcı olur. Zekâyı saran sezgi genişlerse bu mistik yaşam olur. Dinamik din statik dine karşı çıkar.

<sup>196</sup> Ott, E. (2005). Henri Bergson Modern Dinin Filozofu (Çev. Sedat Umran). Birey Yayıncılık, 154

<sup>197</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 220

<sup>198</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 240

Ama dinamik din yayılabilmesi için statik dinden imgeler ve semboller aracılığıyla yararlanır. Din ruh durumlarıdır.<sup>199</sup>



---

<sup>199</sup> Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, a. g. e. , 240

## 5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda, Henri Bergson'un düşüncesinde duygu ele alınmıştır. Bu çerçevede Bergson'un eserleri ve onunla ilgili yazılmış olan eserler incelenmiştir ve bu kaynaklardan duygu görüşüne ulaşılmıştır. O yaşadığı dönemde son derece etkin olan materyalist düşünceler karşısında insan hakkındaki gerçekliklerin tek yönlü bakış açısıyla elde edilemeyeceğini bu durumun insanın özüne ulaşmasına da engel teşkil edeceğini düşünür.

İnsanın akli yanının, yanında kalbi yanın olduğu unutulmamalıdır. Bergson insanı beden ve ruhtan oluşan bir varlık olarak görürken insanı bütüncül bir şekilde ele alır. İnsanı sadece beden ya da sadece ruh varlığı olarak görmek bizi yanıltır. Ruh ve beden birbirini tamamlar niteliktedir. Duygular ise insanın ruh boyutunda karşımıza çıkar. İnsanın bütünsel olarak ele alınmaması Bergson'un düşüncesindeki akışa aykırıdır. Onun düşüncesinde her şey akış içerisinde anlam kazanır. Akışın maddeden ayrılması gerekmektedir, madde mekanikliği mekaniklik ise komiği ortaya çıkartır, komik ise genel bir uyarı mekanizması gibi çalışır dalgınlığa düşen insanı uyarmak için kullanılır. Duygular da akış içerisinde anlam kazanır ve bir bütün oluştururlar. Tüm duygular içlerinde az da olsa diğerlerini barındırır.

Bergson'un insandaki duygulanım konusundaki düşüncelerini inceleyebilmek için Bergson düşüncesi genel olarak ele alınmıştır. Bu aşamada onun düşünce yapısının oluşmasında temel olan hayatı ve hayatında etkili olan isimlerin etkileri incelenmiştir. Bir düşünürün yaşadığı dönem fikir hayatından olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmemesi olanaksızdır. Bu nedenle onun kendisinden önceki dönemde ve kendi dönemindeki fikir dünyasının duyguyu ele alış tarzları genel olarak incelenmiştir.

Felsefi görüşünü tam olarak kavrayabilmek adına sistemini oluşturduğu kavramlar irdelenmiştir. Kavramlar oluşan felsefi sistemin yapı taşlarıdır ve Bergson da özgün kavram içerikleri ile felsefe tarihine katkıları büyük olan bir isimdir çünkü o dönemine farklı bir bakış açısı sunar.

Sezgi onun düşünce yapısında önemli kavramlardan birisidir ve insanın doğru olan bilgiye sezgi ile ulaşabileceğini düşünür. Bir tür içgüdüdür. Yönteminin sezgi olduğu söylenebilir. Sezgi akan süre içerisinde varlığını sürdürür.

Süreyi farklı bir bakış açısı ile irdeler. Matematiksel zamanın değil de gerçek sürenin sürekli bir akış içerisinde olduğunu ve yaşanan zamanı belirttiği düşünür. Buradaki

örnekleri gündelik yaşamda herkesin başına gelen hissiyatlardan yola çıkarak verir ve yaşamın içindedir. Zaman içerisinde sürekli bir değişim söz konusudur. Süre bölünmez bir yapıdadır. Bu bölünmezliği aracısız olarak aktaran sanattır.

Sanat Bergson için önem taşır çünkü gerçekler direkt duyularımıza çarpmaz, duygularımızı gerçek hallerini sanatçılar görürler ve bir an için o engelleri kaldırır, gerçeklikle karşılaşmamızı sağlarlar. İnsanın şahsi duygular yaşamasına vesile olur. Şahsi duygular yaratıcı bellek içerisinde varlığını devam ettirir.

Bellek konusunu da mekanik ve yaratıcı olmak üzere iki kısımda inceler. Mekanik kısmı günlük alışkanlıklarımıza yardımcı olan kısımken, yaratıcı olan kısmı asıl olana ulaşmada yardımcı olur.

Bergson düşüncesinde, insan zekâsı ile maddi alana ulaşabilir. Ruhu kavramada zekâ yetersiz kalır. Eğer zekâ ile anlamaya çalışırsa onun mahiyetini bozar, onu mekansallaştırır. Sezgi ile şuur âlemine bakıldığı zaman, ruhun sürekli bir oluş halinde olduğunu görmemiz mümkün bütüne uygun mutlak bilgi oluşur bu noktadadır metafizik. Burada doğrudan doğruya gerçeğe ulaşma durumu söz konusudur.

Bergson hayatın zekâ ile değil sezgi ile anlaşılabilirliğini düşünür. Yaratıcı tekâmül halindeki hayat sürekli bir oluş halindedir.

Ruh beden değildir, özgürlüğünü gerçekleştirebilmek için bedeni bir araç olarak kullanır. Hayat hamlesine enerji verir. Ruh özgürdür. Ruhun özgür olmasını sağlayan hafızadır.

Bergson'un düşüncesindeki duyguyu ele alabilmek için insanda duygu hakkında düşünürlerin görüşleri ele alınmıştır. Bu şekilde onun düşüncesinde olan duygu ile diğer düşünürlerin insan düşüncesindeki duygunun konumlandırılışını karşılaştırma imkânımız olabilir. Bu nedenle felsefe tarihinde önemli isimlerin insan anlayışında duygunun yeri incelenmiştir.

Duyguyu daha sağlam bir şekilde ele alabilmek için insan hakkındaki görüşleri incelenmiş ahlakı nasıl değerlendirdiği ele alınmıştır. Ona göre tam ahlak azizlerin, peygamberlerin sahip oldukları ahlakıdır. Ahlakı açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kapalı ahlak toplumsal düzenin sağlanması için etkin olan ahlakken, açık ahlakta yaratıcılık hâkimdir. Peygamberlerin ya da azizlerin sahip oldukları ahlak açık ahlakıdır. Kapalı ahlak doğa tarafından istenmektedir, açık ahlaksa bir çaba gerektirmektedir. Sonradan kazanılır.

Ahlakla bağlantılı ve duygunun oluşturduğu din görüşleri de ele alınmıştır. Birçok alanda olduğu gibi Bergson'un din düşüncesinde de ikili yaklaşım söz konusudur. Dini statik ve dinamik olmak üzere iki kanatta inceler. Toplum için gerekli olan din statik dindir. Bu topluma bağlılığı getirecektir. Dinamik din ise mistisizmdir ve yaratıcılıktır.

Bu bilgilerin yönlendirmesi ile Bergson'da duyguyu ele alacak olursak o maddi olandan gelen haz duygusu yerine sevgi duygusunun insanın özüne daha uygun olduğunu düşünür yani duygu alanında da manevi olandan yana bir tavır sergilemektedir. Çünkü maddi olan yüzeysel olandır ve bize gerçeği vermeyecektir. Gerçek manadadır. İnsan yaratıcılıkla kendisini gerçekleştirdiği sürece derin bir sevinç duyacaktır. Bölünmez bir bütünlük içerisinde insanın duygularının da bulunduğunu ve bu duyguların insanın özgür ruhunda gerçekleştiğini fark ederiz. İnsanın duygularından sıyrılması yüreğinin uyuşmasına sebep olacak ve bu durum insanın maddeye yaklaşmasını getirecektir. Madde insanın akış içerisindeki özünden uzaklaşmasına neden olur. Bu çalışmada daha önce Bergson incelemelerinde ele alınmamış olan duygu meselesi irdelenmiş ve onun bu konudaki görüşleri açıklığa kavuşturulmuştur.





## KAYNAKLAR

- Adugit, Y. (2013). *Etikte Akıl ve Duygu Çatışması*. Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Aktaş, H. (2004). *İnsanda Duygusal Yaşantı*. Ankara, Palme Yayınları.
- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. İstanbul, İnkılap Yayınları
- Arslan, C. (2006). *H. Bergson'un Din ve Ahlak Felsefesi (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Bayraktar, L. (2010). *Bergson'da Ruh Beden İlişkisi*. İstanbul, Dergah Yayınları.
- Bayraktar, L. (2002). Mustafa Şekip Tunç Düşüncesinde Model İnsanı Yaratacak Olan Eğitim Anlayışı. *Felsefe Dünyası*, 1(35), 162.
- Bayraktar, L. "Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve İlk Temsilcileri, Felsefe Dünyası". 28, 66.
- Bayraktar, L. (2011). Psikoloji Felsefe ve Metafizik Kuşağında Benlik ya da Bergson'un İnsan Felsefesine Bir Giriş Denemesi. *Başka Psikoloji ve Düşünce Dergisi*, 7, 182.
- Bergson, H. (2013). *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*. Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Bergson, H. (1990). *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bergson, H. (2011). *Gülme*. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bergson, H. (1959). *Düşünce ve Devingen*. İstanbul, Maarif Basımevi.
- Bergson, H. (1934). *Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü*. Ankara, Devlet Matbaası.
- Bergson, H. (2011). *Metafiziğe Giriş*. İstanbul, Paradigma Yayıncılık.
- Bergson, H. (2007). *Madde ve Bellek*. Ankara, Dost Kitapevi Yayınları.
- Bergson, H. (1988). *Zihin Kudreti*. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A.. (2002). *Aydınlanma Felsefesi*. Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Cevizci, A.. (2001). *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Bursa, Asa Kitapevi Yayınları.
- Cevizci, A.. (2001). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa, Asa Kitapevi Yayınları.
- Cevizci, A.. (2001). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa, Asa Kitapevi Yayınları.
- Cengiz, C. (2012). *Bergson'a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu (Doktora Tezi)*, Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Damasio, R. A. (2006). *Descartes'in Yanılgısı Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*. İstanbul, Varlık Yayınları
- Deleuze, G. (2010). *Bergsonculuk*. İstanbul, Otonom yayıncılık.
- Fleischer, M. (2004). *20. Yüzyıl Filozofları*. İzmir, İlya Yayınları.
- Gökcalp, N. (2010). *Duygu ve Etik*. Ankara, Ebabil Yayınları.
- Gökcalp, N. (2010). *Psikoloji Felsefesi*. Ankara, Ebabil Yayınları.
- Gökcalp, N. (2004). Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 40, 21.
- Gökberk, M. (2007). *Felsefe Tarihi*. İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2013). *Bergson*. İstanbul, Say Yayınları.
- Günay, M. (2003). *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*. İzmir, İlya Yayıncılık.
- Güneş, F. (2008). *Descartes ve Spinoza'da Duygu-Ahlak İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı, A. *William James'in Descartes'in Duygu Kavramına Eleştirisi*, Erişim Sitesi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11500.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).
- Ketenci, T. *Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi*, Erişim Sitesi: <http://www.flsfdergisi.com/sayi5/35-58.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).
- Korlaelçi, M., Türer, C. (2012). *Felsefe Tarihi*. Ankara, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2008). *Bergsonizm Göçen Sermaye Dervişliği*. İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları.
- Ott, E. (2005). *Henri Bergson Modern Dinin Filozofu*. İstanbul, Birey Yayıncılık.
- Platon, (2007). *Devlet*, İstanbul, Oda Yayınları.
- Sahakian, S. W. (1997). *Felsefe Tarihi*. İstanbul, İdea Yayıncılık.
- Schimmel, A. (2007). *Peygamberane Bir Şair ve Filozof Muhammed İkbal*. İstanbul, Ötüken Yayıncılık).
- Somar, Z. (1939). *Bergson Hayatı, Felsefesi, İlk Eserleri*. İstanbul, Sühulet Kitabevi.
- Tevfik, R. (2005). *Bergson Hakkında Henri Bergson ve Felsefesi*. Konya, Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Timuçin, A. (2001). *Düşünce Tarihi*. İstanbul, Bulut Yayınları.
- Topçu, N. (2006). *Bergson*. İstanbul, Dergah Yayınları.

Vorlander, K. (2004). *Felsefe Tarihi*. İstanbul, İz Yayıncılık.

Yıldız, D. (2006). *Henri Bergson'un Felsefesi*. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.





## ÖZGEÇMİŞ

### Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Bahşi Şentürk Kübra  
Doğum tarihi ve yeri : 19.02.1988 / İstanbul  
E-posta : senturk-kubraa@hotmail.com

### Eğitim Derece Okul/Program Mezuniyet yılı

Yüksek lisans	AHBV Üniversitesi	.....
Lisans	Gazi Üniversitesi	2011
Lise	Alanya Lisesi	2006

### İş Deneyimi, Yıl

### Çalıştığı Yer

### Görev

Mustafa Kemal Mesleki  
Teknik Anadolu Lisesi

Öğretmen

### Yabancı Dil

İngilizce

### Yayımlar

Henri Bergson Düşüncesinde Duygu / ASEAD



